

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜREL ENDÜSTRİ DÖNGÜSÜNDE YER ALAN MÜZİK
ÜZERİNE THEDOR W. ADORNO SÖYLEMLERİNİN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Hazırlayan

Doç. Dr. Derya KARABURUN DOĞAN

Deniz YILDIZ

Malatya 2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANABİLİM DALI MÜZİK BİLİMLERİ VE TEKNOLOJİSİ
BİLİMLERİ**

**KÜLTÜREL ENDÜSTRİ DÖNGÜSÜNDE YER ALAN MÜZİK ÜZERİNE
THEDOR W. ADORNO SÖYLEMLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz YILDIZ

**Danışman
Doç. Dr. Derya KARABURUN DOĞAN**

Malatya 2022

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Derya KARABURUN DOĞAN danışmanlığında, “Kültürel Endüstri Döngüsünde Yer Alan Müzik Üzerine Thedor W. Adorno Söylemlerinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir duruma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içi hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Deniz YILDIZ

ÖNSÖZ

“Kültürel Endüstri Döngüsünde Yer Alan Müzik Üzerine Thedor W. Adorno Söylemlerinin İncelenmesi” isimli bu çalışmada, Günümüzdeki müzik endüstrisinde meydana gelen gelişimler ve etkiler üzerinde durulmuştur.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde bilgi ve birikimleri ile beni yönlendiren değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Derya KARABURUN DOĞAN’a fikirleri ve tecrübesiyle tezimde bana yol gösteren Sayın hocam Öğrt. Gör. Orçun AKGÜN’e akademik ve teorik açıdan bu çalışmanın gelişmesine katkıda bulunan Sayın Doç. Dr. Barış TOPTAŞ’a, kaynak araştırmasında ve müzik-kültür ilişkisi konusunda birikimlerini benimle paylaşan Sayın hocam Prof. Dr. Ünal İMİK’e, araştırmaya görüşleriyle her zaman farklılık katan Sayın Doç. Dr. M. Serkan Çakır’a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu çalışmada Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü akademik ve idari personeline, kültür endüstrisi ve müzik endüstrisi alanlarında çalışmalar yapan ve literatüre katkı sağlayan emek veren bütün sanatçı, bilim insanları ve müzikologlara bizlere örnek oldukları ve bizleri araştırmalara sevk ettikleri için sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Her zaman yanımda olan aileme ve bana güvenen desteklerini esirgemeyen sevgili ablam Damla YILDIZ’a, verdikleri desteklerden ötürü teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada Frankfurt Okulu'nun önemli düşünürlerinden biri olan Thedor W. Adorno'nun kültürel endüstriyel döngüde yer alan ve müzik üzerine yapmış olduğu söylemleri incelenmiştir.

Öncelikle Kültürel Endüstrinin içerisinde önemli bir yere sahip olan müziğin metalaşma sorunsalı ele alınırken aynı zamanda kültürel endüstrinin içerisinde yer alan yabacılaşıma ve pazarlanabilme özelliğinin yansıtılmasıyla Thedor W. Adorno'nun söylemlerine yer verilmiştir. Kültür Endüstrisindeki müziğin eleştirel bir yapıdan uzaklaşması gibi birçok eleştirisi ile karşımıza çıkan Adorno'nun söylemleri dikkat çekmektedir.

Çalışmada Adorno'nun söylemleri incelenerek bu söylemlerin müziğe nasıl, ne şekilde etki sağladığı düşünce yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sonuçların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Buradan yola çıkılarak oluşturulan çalışmada yöntem olarak Nitel Araştırma Yöntemlerinde biri olan Literatür Tarama Modeli kullanılırken ikinci bir yöntem olarak Tarihsel Araştırma Modeline başvurulmuştur. Thedor W. Adorno'nun müzik üzerine yapmış olduğu söylemlerinin incelenmesi ile müziğin kültürel endüstrisi içerisindeki konumlanma süreci ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Thedor W. Adorno, Kültürel Endüstri, Müziğin Metalaşması, Frankfurt Okulu, Adorno'nun Müzik Söylemleri.

ABSTRACT

In this study, the discourses of Theodor W. Adorno, one of the important thinkers of the Frankfurt School, on music, which are included in the cultural industrial cycle, were examined.

First of all, while the commodification problem of music, which has an important place in the Cultural Industry, is discussed, the discourses of Theodor W. Adorno are also included with the reflection of the alienation and marketability feature in the cultural industry. The rhetoric of Theodor W. Adorno, who is confronted with many criticisms such as the distancing of music in the Culture Industry from a critical structure, draws attention to an important place.

In the study, Adorno's discourses are examined and it is aimed to reveal how and how these discourses affect music and to reveal these results. In this study, which was created from this point of view, the Literature Review Model, which is one of the Qualitative Research Methods, was used as a method, while the Historical Research Model was used as a second method. By examining the discourses of Theodor W. Adorno on music, the positioning process of music in the Cultural Industry has been tried to be revealed.

Keywords: Theodor W. Adorno, Cultural Industry, The Commodification of Music, Frankfurt School, Adorno's Discourses of Music.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TANIMLAR	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problem Cümlesi.....	2
1.1.1. Alt Problemler	2
1.2. İlgili Yayın ve Araştırmalar	2
1.3. Araştırmanın Amacı	4
1.4. Araştırmanın Önemi.....	4
1.5. Sayıtlılar	4
1.6. Sınırlılıklar.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Modeli	6
2.2. Araştırmanın Yöntemi.....	7
2.3. Evren ve Örneklem	7
2.4. Verilerin Toplanması.....	7
2.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	8
2.6. Toplanan Verilerin Analizi.....	8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE (KÜLTÜR KAVRAMI VE KÜLTÜRÜN ÖĞELERİ)

3.1. Kültürün Öğeleri.....	13
3.1.1. Milli Kültür, Yüksek Kültür	13
3.1.2. Karşı Kültür, Alt Kültür.....	15
3.1.3. Maddi – Manevi Kültür, Bireysel Kültür.....	17
3.1.4. Halk kültürü, Evrensel Kültür	19
3.1.5. Popüler Kültür ve Kitle Kültürü.....	23
3.2. Frankfurt Okulunun Kısa Tarihçesi, Sanat Anlayışı ve Thedor W. Adorno .	30
3.2.1. Frankfurt Okulunun Kısa Tarihçesi	30
3.2.2. Frankfurt Okulunun Sanat Anlayışı	38
3.2.3. Frankfurt Okulu ve Eleştirileri.....	42
3.2.3.1. Aydınlanma Eleştirisi	46
3.2.3.2. Pozitivizm Eleştirisi	49
3.2.3.3. Modernlik Eleştirisi	51
3.2.3.4. Kültür Endüstrisi Eleştirisi.....	52
3.2.3.5. Marxist Teori Eleştirisi	54
3.2.3.6. Sosyoloji Eleştirisi	58
3.2.4. Thedor Adorno’nun Hayatı.....	62
3.2.4.1. Thedor W. Adorno ve Kültür Endüstrisi	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

THEODOR W. ADORNONUN MÜZİK SÖYLEMLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Müzik Sosyolojisi.....	73
4.2. 20. Yy. Müzik (Yeni Müzik) Anlayışı	77
4.3. Atonal Müzik	84
4.4. Müziksel olumsuzlama.....	86
4.5. Popüler müzik.....	87
4.6. Metalaşan müzik olgusu	90
4.7. Diyalektik müzik düşüncesi.....	92
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Halk Kültürü.....	21
Şekil 3.2. Popüler Kültür	26
Şekil 3.3. Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü.....	31
Şekil 3.4. Carl Grunberg.....	32
Şekil 3.5. Thedor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse.....	34
Şekil 3.6. Frankfurt Okulu Tarihçesi	36
Şekil 3.7. Frankfurt Okulu Üyeleri.....	37
Şekil 3.8. Herbert Schiller	39
Şekil 3.9. Georg Lukács	43
Şekil 3.10. Eleştirel Teori	45
Şekil 3.11. Frankfurt Okulu ve Marksizm İlişkisi.	55
Şekil 3.12. Karl Korsch, ...	56
Şekil 3.13. Auguste Comte.....	59
Şekil 3.14. Émile Durkheim	60
Şekil 3.15. Thedor Adorno.	62
Şekil 3.16. Kültür Endüstrisi.	67
Şekil 4.1. Arnold Franz Walter Schönberg.....	78
Şekil 4.2. “17 Haziran 1882, Oranienbaum”.	79
Şekil 4.3. Richard Wagner.....	81
Şekil 4.4. Paul Hindemith.....	82
Şekil 4.5. Hanns Eisler	83

TANIMLAR

İdealizm: “Yüksek estetik, ahlaki ve dinsel ölçütleri benimseyen ve onları yaşayan kişi ya da henüz mevcut olmayan bir plan ya da programı savunan ve bunları gerçekmiş gibi gözünde canlandırabilen kişi” (Büyükdevenci, 1987: 323-339).

Müzikoloji: “Musikin nazariyat ve tarihini saran ilim” (Bayburtlu, 2017: 81).

Etnomüzikoloji: “Müziği kültürel bağlamda ele alan ve inceleyen müzik bilimine denir”(Bayburtlu, 2017: 82).

Tonal Armoni : “Tonal sistem içinde olan, tonal ilkelere dayandırılan dikey çokseslilik demektir”(Bağcı, 2010: 179).

Atonal Müzik: “Tanımlanabilir bir ton hissinin zayıfladığı ya da yok olduğu ve herhangi bir ton merkezinin bulunmadığı müzikleri ifade etmek için serbestçe kullanılan bir terim”(Persichetti, 1987: 261).

Proleterya: “İşçi sınıfı” (Vidal, 2019: 14).

Liberalizm: “Gerek ekonomik, gerek siyasal ve gerekse de sosyal alanda özgürlükle ayrılmaz bir projeksiyondur” (Milton,1988: 21).

Pozitivizm: Auguste Comte tarafından ortaya konulmuş bir felsefedir. Dilimize "olguculuk" olarak çevrilmiş ve Türkçe sözlüklerde olgu, "düşünülmüş olanın karşısı, olmuş olan, gerçek olan, gerçekleşmiş olan, vaka", olguculuk ise "araştırmalarını, olgulara, deneylere, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören Auguste Comte'un açtığı felsefe çığıdır”(Vergin, 2004: 18).

Kapitalizm: “En basit şekliyle büyük oranda kâr elde etmek amacıyla üretime, mal ve hizmetlerin değişimine yönelik, özel mülkiyete ve sermaye kullanımına dayanan bir ekonomik sistem olarak tanımlanabilir. Ancak kapitalizm aynı zamanda çok daha karmaşık süreçleri de içeren, toplumsal yaşamın her alanına nüfuz eden ve onlara karakterini veren bir sistemdir” (Gençoğlu,2020: 238).

Rasyonelizm: “Empirizme karşıt bir öğreti olarak, duyu-algısından önce ya da üstün ve bağımsız olan, ilk ve temel bilgi kaynağı olarak akıllı ön plana çıkartan ya da vurgulayan

epistemolojik yaklaşım. İnsan varlıklarının, soyut bir biçimde akıl yürütme ya da düşünme işlemiyle, var olanın yapısı ve genel olarak da evren hakkında, temel ve reddedilemez kesin cevaplara ulaşabileceğini öne süren felsefe ekolü” (Daştan, 2017: 45-55).

Materyalizm: “Her şeyin maddeden oluştuğunu ve bilinç de dahil olmak üzere bütün görüngülerin maddi etkileşimler sonucu oluştuğunu öne süren, hiç bir metafiziksel kavram kabul etmeyen felsefi kuramıdır. Bir diğer deyişle madde, var olan tek tözdür. Maddecilik "fiziksel maddenin tek veya esas gerçeklik olduğu" yönündeki kuramıdır” (Daştan, 2017: 45-55).

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Kapitalist gücün ağırlık kazandığı bir sektör anlayışında, kültür sektör durumuna uyum sağlamaktadır. Kültür endüstrisinin alt dallarından olan müzik endüstrisini oluşturan “müzik” müzikolojinin konusu olarak sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal gücün egemenliği ile yakından ilgili bir konu olmuştur.

Farklı disiplinler üzerine düşünceleri ve çalışmaları olan Thedor W. Adorno, sanatın birçok alanı ile iç içe bir görünüm sergilemektedir. Müzik alanındaki çalışmalarının temel taşı “Aydınlanma Eleştirisi” ve “Negatif Diyalektik” oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma bu düşünceler perspektifinden yola çıkılarak Frankfurt okulunun eleştirilerini ve kültür endüstrisi ile ilişkisi olan kültür olgusu ve öğelerini de kapsamaktadır. Thedor W. Adorno’nun Aydınlanma eleştirisi araçsal bir görünüme sahip akıl ürününden çok öznel bir akıl görünüme sahiptir. Akıl ürününün ön planda olduğu bu süreçte maddi kısmı tamamlayan aydınlanma eleştirisi ve kapitalizm ile ilişki içerisinde olduğu karşımıza çıkmaktadır. Özerklik durumunu yansıtan aklın tarihsel yapıdan uzaklaştırılmadan tüketim sektörü içerisinde yer edinmiş pazar yaratma düşüncesinden ayrı bir şekilde olmayacağı düşüncesi de çalışmada vurgulanmaktadır. Kültür ürünleri Adorno’ya göre insanların ihtiyaç ve arzularını karşılamak için değil, kar ve daha fazla sermaye elde etmek için yaratılan ve üretilen aslen kapitalist düzenin parçası haline gelmiş ürünlerdir. Bu nedenle müziğin kültür ürünleri içerisinde endüstrileşmesi ekonomik nedenlerden ayrı düşünülemez. Bu görüşlerin odak ve çıkış noktası olan Frankfurt Okulu ve eleştirilerine bu nedenle çalışmada yoğun olarak yer verilmiştir.

1930’lu yıllarda Müzikoloji alanını disiplinlerarası yapmaya ilişkin çalışmaların Adorno’nun farklı müzik türleri üzerine yazdığı eleştirel söylemler ile başladığı söylenebilir. Adorno, müzik söylemleri ve müziğin sosyal eleştirisiyle Müzikoloji’de yeni bir teorik yaklaşım ortaya koymuştur. Çalışmada müzikoloji alanı için değerli bir konu olan ve irdelenmesi gerektiği düşünülen “kültür endüstrisi” ve “müzik endüstrisi” ile ilgili önemli noktalara yer verilmiştir. Özellikle 20.Yüzyılın yansıtmış olduğu

kapitalist düzene karşı bir duruş sergilenerek kültür endüstrisi konusuna dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada müziğin kültürel ve endüstriyel bir görünümde olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, müzik ve kültür endüstrisi üzerine eserler vermiş olan Thedor W.Adorno'nun eleştirilerinden ve çalışmalarından yararlanılmış ve müzik söylemleri başlığı irdelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problem Cümlesi

“Kültürel endüstri döngüsü içerisinde yer alan müzik üzerine Thedor Adorno'nun yaptığı söylemlerin içeriği nasıldır?” çalışmanın problem cümlesidir.

1.1.1. Alt Problemler

1. Kültür endüstrisinde önemli bir isim olan Thedor W. Adorno'nun hayatı nasıldır?
2. Frankfurt Okulunun kültür endüstrisindeki rolü nedir?
3. Frankfurt Okulunun tarihsel şekillenişindeki eleştirel gelişmeler nelerdir?
4. Thedor W. Adorno'nun müzik söylemleri hangi konuları kapsamaktadır?
5. Günümüzde kültür endüstrisi döngüsünde yer alan gelişmeler, yeni yönelimler ne şekildedir ve müzik olgusu bu gelişme ve yönelimlerden nasıl etkilenmiştir?

1.2. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Müziğin kültürel endüstri içerisindeki konumunu incelemek için alana ilişkin araştırmanın bu kısmında Frankfurt Okulunu ele alan ve okulun bünyesinde önemli isimlerin arasında yer alan Thedor W. Adorno açısından müzik söylemlerinin değerlendirilmesini kapsayan çalışmalara yer verilmiştir. Bu alanda konuya ilişkin yazılmış kitaplardan, tezlerden ve akademik alanda oluşturulmuş bilimsel çalışmalardan örnekler verilmiştir.

“Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı'na” bağlı kalınarak 1994 yılında Besim F. Dellaloğlu tarafından çalışılmış “Frankfurt Okulu'nun Sanat Anlayışı Sanat-Toplum

Bağıntısı Açısından Bir Araştırma” olan yüksek lisans tezinde Dellaloğlu Frankfurt Okulu’nun düşünce sisteminden yola çıkarak bu düşüncenin sanata yaklaşımını ve toplumun içinde ki sanat arayışının Frankfurt Okulu düşünce sistemi açısından ele alınması incelenmiştir.

“İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne” bağlı olarak 2001 yılında Alev Yazar’ın hazırlamış olduğu “Müziğe Sosyolojik Yaklaşım” isimli yüksek lisans tezinde 1950- 1960 yılları arasında Frankfurt Okulu’nun ve düşünce yapısının Alman toplumu üzerindeki etkileri dile getirilerek müziğin sosyolojik açıdan değerlendirilmesine yer vermiş Theodor W. Adorno açısından müziğin atonal kısmına, popüler müzikle olan ilişkisine, sosyoloji ile bağlantısına değinmiştir.

Kulak, Ö. tarafından 2016 yılında yazılmış olan doktora tezinde kültürel endüstri döngüsündeki müziğin incelenmesi açısından “Theodor W. Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür” çalışmasının belirlenmiş içeriğine ulaşma şekli ve araştırmanın literatür bölümü ile benzerlik göstermektedir.

İlker Kömürcü tarafından yazılmış olan doktora tezinin 2019 yılında kitap haline getirilmesi ile okuyucuya ulaşan “ Estetik ve Eleştiri Bağlamında Adorno ve Müzik” çalışması ile Theodor W. Adorno’nun müzik ile ilgili görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir. Estetik bir çerçevede ele alınan başlıklar eleştirel bir şekilde ifade edilmektedir. Yazarın ele aldığı bu kitap müzik alanında yapılacak estetik eleştiri yapılanmalarına örnek olabileceği gibi müzik çalışmalarına katkı sağlayan bu modelin içeriğini ifade etmesi açısından konuyla olan ilişkisinde benzerlik göstermektedir.

Sezgin Kızılçelik tarafından 2013 yılında yazılmış olan “Frankfurt Okulu” adlı kitabı Adorno’nun müzik alanında yapmış olduğu müzik söylemlerini ele aldığımızda karşımıza çıkan ve temelinde ki gelişmelere zemin hazırlayan onların ortaya çıkmasını sağlayan Frankfurt okulu ve eleştirileri önemli bir yeri teşkil etmektedir. Çalışmanın ilerleyişi göz önünde bulundurulduğunda içeriğin ayrıntılarının bu kitaptaki başlıklar ile benzerlik taşımaktadır.

2015 yılında Güneş Ayas tarafından kaleme alınmış “Müzik Sosyolojisi Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartımlar” çalışmasında müzik sosyoloji alanında ki önemli çalışmalara öncü olan Adorno ve çalışmalarına yer verilmiştir. Müzik sosyolojisi alanına yönetilmiş sorulara yeni cevap sahası yaratan yazar müziğin kalıplaşmış yapısının arakasında yatan

sorunları sosyolojik bir bağlamda ele almaktadır. Birkaç düşünür gibi Adorno'nun da yer aldığı bu kitap özellikle Adorno'nun müzik söylemlerinin incelendiği başlığın literatür kısmı ile benzer özellikler sergilemektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bir topluma ait değerler bütününe ulaşmamızı ve derinlemesine araştırmalar yapabilmemizi sağlayan müzik olgusunda değişen ve gelişen sistem unsurları göze çarpmaktadır. Topluma ait değer ve tutumların bünyesinde oluşmuş müzik çalışmalarında karşımıza çıkan hem Theodor W. Adorno'nun söylemleri hem de kültürel endüstrinin özellikleri ile değişen, gelişen müzik kültürü karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, kültürel endüstri döngüsündeki müziğin yalnızca bir iletişim aracı olarak görünmesinin dışında, bir toplumun kültürel endüstrileşmedeki metalaşmadan kaynaklanan sebeplerin ortaya çıkarılmasında Theodor W. Adorno ve söylemlerinin incelenmesi gerektiği ve sonuçlar ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada Kültürel Endüstri döngüsünde yer alan müziğin T.Adorno söylemleri açısından incelenmesi, müziğin bilimsel bir çerçevede değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Toplumun kültürel dokularındaki değişimin yansımalarına yer veren Theodor W. Adorno'nun söylemlerinin ortaya çıkarılması, müzik alanında yapmış olduğu çalışmaların temel kaynak niteliği taşıması ve bu kaynakların gün ışığına çıkarılması bu çalışmanın başlıca önemini yansıtmaktadır.

1.5. Sayıtlar

Kültürel Endüstri döngüsünde önemli bir yere sahip olan Theodor W. Adorno'nun müzik alanında yapmış olduğu söylemlerinin incelendiği bu çalışmada;

1. Theodor W. Adorno'nun müzik söylemleri incelendiğinde kültürel yapıyı yansıtması ve müzik söylemlerinin kültür öğeleri ile şekillendiği,
2. Theodor W. Adorno'nun müzik alanında yapmış olduğu çalışmaların kültür endüstrisinin gelişim aşamalarına göre sınıflandırıldığı,
3. Kültür endüstri döngüsünde yer alan Theodor W. Adorno'nun müzik söylemlerinin Frankfurt Okulunun tarihsel sürecindeki özellikleri yansıttığı,

4. Araştırmada yer alan yöntemin araştırmanın konusuna, amacına ve oluşturulan alt problemlerin standartlarına uygun olduğu,
5. Araştırmada ulaşılan kaynakların yeterli ve güvenilir olduğu, sayıtlılarına dayanmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma; Frankfurt Okulu'nun öncülerinden olan Thedor W. Adorno'nun müzik alanında yapmış olduğu müzik çalışmalarından (kültür endüstrisi, popüler müzik, müzik Sosyolojisi, 20.yy müzik alışmaları, Atonal müzik, müzik endüstrisi) gibi çalışmaları ele alınarak ulaşılan kaynak ve konu başlıkları ile sınırlı tutulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, Kültürel Endüstri Döngüsünde yer alan müzik üzerine T. Adorno'nun söylemleri ele alınarak Kültürel Endüstrinin kavramsal yapısını, sürece etkisini, başka bir ifadeyle şekillenişini ve müziğe olan etkisinin süreçlerini ortaya çıkarmak için Tarama Araştırma Modeline başvurulmuştur. Sosyal bilimlerde geniş bir alanı kapsayan ve yaygın bir şekilde kullanımı ile büyük çalışma gruplarını ele alarak üzerinde çalışma imkânı sağlayan tarama çalışmaları, araştırmacının bağımsız değişken ya da faktörler üzerinde belli bir yönlendirmenin olmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2014: 2). Geçmişte ya da halen devamlılığı olan bir olgunun durumunun oluşumundaki varoluşundan uzaklaştırmadan olduğu gibi alınmasını ortaya çıkarmaya çalışan araştırmalardır (Karasar, 2012: 79).

Ayrıca yine bu çalışmada ikinci bir yöntem modeli olarak Tarihsel Araştırma Modelinden faydalanılmıştır. Özellikle Theodor W. Adorno'nun söylemlerinin ortaya çıkarılması noktasında tarihsel sürece ve belgelere ihtiyaç duyulmuş ve Kütüphane Çalışması yöntemine başvurulmuştur. Tarihsel araştırma, “geçmişte yaşanmış bir durumu veya ortaya çıkan olayları ve altında yatan nedenlerini ifade edebilmek, etki sürecini açıklaya bilmek, gelişen olayların oluşum ve süreçlerine uygun eğilimleri ile alakalı sistematik bir yapıda ve objektif bir yaklaşımla verilerin toplanarak hem günümüzdeki çalışmalara hem de gelecekteki oluşturulacak çalışmalara ışık tutması amacıyla gerçekleştirilmektedir” (Başol, 2016: 9). Kütüphane çalışması, birçok yazılı belgenin analizlerini kapsayan bu araştırma modeli ile olgular hakkında bilgiler ortaya çıkarılmaktadır. Veri toplama aracı özelliğini içeren etki sahası ile araştırma sürecinin hem şekillenişinde hem de araştırmaya büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Geçmişe ait herhangi bir kültürel etkileşimin izlerini bugüne taşımamıza yardımcı olan nitel araştırma modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187).

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Araştırmacıya önemli ölçüde katkı sağlayan ve yön veren Nitel Araştırma Yöntemi, Betimsel Yöntem kullanılmıştır. Betimsel araştırma alanı ileriye dönük çalışmalar için kaynak özelliği niteliği taşımaktadır. Meta-analiz olarak ifade edilmektedir. Herhangi bir konu hakkında elde edilmiş, farklı düşünülen birçok çalışmayı bünyesinde barındırabilen ve ortaya çıkan bulguların istatistiksel verileri ortaya koyan bir analiz yöntem şeklidir (Tomakin, Yeşilyurt, 2013: 250). Sosyal Bilimler Alanında kullanılan bu yöntem şekli ile ortaya çıkarılacak çalışmanın niteliklerine katkı sağlayabilmektir. Birçok disiplinde olduğu gibi iç içe geçmiş disiplinlerin içerisindeki konulara, toplumların bu konulara bakış açısından konumlanma sürecine, davranış ve tutumlara kadar toplumsal, kültürel özellikleri ile birçok araştırma alanına yer veren bu yöntem şekli aynı zamanda kuramsal bir yapıyı teşkil etmektedir.

2.3. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü (Frankfurt Okulu) bünyesinde önemli bir yere sahip olan Thedor W. Adorno ve temelinde kültür endüstrisinin şekillenışı ile ortaya çıkan müzik söylemlerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde araştırmanın örneklemi de, Thedor W. Adorno'nun müzik üzerine yapmış olduğu çalışmalar oluşturmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Müzik alanını kapsayan bilimsel çalışmalar kültürel araştırmaların analizinde ortaya çıkan verileri, kayıtları ve dokümanları kapsamaktadır. Kültür ile ilişkilendirilen müzik araştırmaları Nitel Araştırma Yöntemleri ile ortaya çıkarılmaktadır. Müziğin tarih ile olan etkileşimi, kültürle, sosyoloji, felsefe, endüstri gibi birçok disiplinle etkileşim içinde olması bu alanda sıkça başvurulmuş Tarihsel araştırma yöntemini ve doküman analizi yöntemlerini kapsamaktadır. Veri toplama araçları ile kuramsal çerçeve kapsamında konu alanını yansıtan başlıklara ulaşmak için gerekli literatür taraması yapılarak içerik analizlerinin yorumlanmasıyla araştırmanın bütünü oluşturulan verilere ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında bu konu alanını içeren yayınlara başvurularak geniş bir arşiv taraması ile veriler kaynağından toplanılmıştır.

Doküman analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve yazılı belgelere ait içeriği titizlikle düzenli bir şekilde analiz etme özelliğine sahiptir. Tüm materyalleri kapsayan yazılı, basılı veya elektronik olan tüm belgeleri ele alarak inceleme ve değerlendirme imkânı sunmaktadır. Diğer yöntemler gibi doküman analizi araştırma konusu hakkında anlam çıkarmak, yorumlamak, değerlendirmek, belli bir görüş sistemi adına oluşturulan deneysel bilgiyi incelemek ve yorumlamak için verileri ele almaktadır (Kıral, 2020: 170-189).

2.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Theodor W. Adorno'nun müzik üzerine yapmış olduğu söylemlerin yer aldığı bu çalışma tarihsel araştırma modeli ve literatür taraması ile ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda amaca yöneltilmiş konu başlıkları için geniş bir kütüphane çalışması ve literatür taraması yer almaktadır.

2.6. Toplanan Verilerin Analizi

Kültür endüstrisi döngüsünde yer alan Theodor W. Adorno'nun müzik söylemlerinin incelendiği bu çalışmada Sosyal Bilimler alanında ki çalışmalara ışık tutan Nitel Araştırma Yöntemlerine başvurularak Tarihsel Araştırma Modeli, Literatür Taraması, Doküman Analizi yöntem ve modelleri ile araştırmanın içeriğine uygun farklı araştırmacılar tarafından yapılan analizlerle konunun bütününe kapsayan kaynaklara ulaşılmış ve toplanan verilerin analizleri tespit edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE (KÜLTÜR KAVRAMI VE KÜLTÜRÜN ÖĞELERİ)

Yaşantımızın temel taşlarından biri olan kültür çok geniş bir yelpazeye sahip olmasının yanı sıra birçok disiplin çalışmalarında da önemli bir yeri teşkil etmektedir. Kültür kavramının geniş bir sahaya hitap etmesi birçok tanımı, yorumu ve tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların içeriğine baktığımızda karşımıza çıkan her çalışmanın kültür ile ortaya çıkarılmaya çalışılması veya başka bir ifadeyle birçok disiplinin kültür kavramının terminolojisine yer verdiği sıkça karşımıza çıkan bir durumdur. Bunların başında, antropoloji, felsefe, sosyoloji gibi alanlar gelmektedir. Bu alanlar gibi diğer disiplinler de çalışmalarında kültürü tanımlamakta ve kültürün önemini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu doğrultu ile yola çıkarak çalışmaya kültür kavramının tanımlanması ile başlamak daha doğru olacaktır.

“Kültür kelimesi, “Latince”deki “cultura” veya “colere” fiilinden türemiştir. Klasik Latincede kültür kelimesi fiil olarak “bakmak” veya “yetiştirmek” anlamındadır. Toprak ile uğraşan kesimin tarımsal alan ifadesinde ise, bir tarlanın ekilip biçilmesi, toprağın işlenmesi ve ekin yetiştirmek” tanımı ile ifade edilmektedir” (Eroğlu, 1993:111; Jarry & Jarry, 1991; Hoult, 1969.)

Bir toplumun yaşam şekline yön veren ve onu ortaya çıkaran davranış bütününe yüklediğimiz anlam kültür ile dile getirilmektedir. Ansiklopedik “Larouse” sözlüğünde ise toplumların yaşamında devamlılık arz eden geçerli sayılan gelenek ve görenekler içerisinde yer edinmiş eylemsel unsurlar ile ifade edilmektedir. Somut ve soyut anlamlar ile karşımıza çıkan kültür olgusu toplumlarda sergilenmiş olan davranış özelliklerini kapsamaktadır. Davranışların düşünsel öğeleri kültürün soyut yönünü kavrarken yaşamına geçirdiği her duygu, düşünce, bilgi bütünü de kültürün somut yönü olarak görülmektedir. Somut ve soyut anlam dağarcığında bireylerin sergilemiş oldukları deneyimler bir toplumun temel öğesi olan kültür kavramını anlamamıza ve onu yorumlamamıza yardımcı olmaktadır (Aktan, Tutar, 2007: 2).

Konuyu anlamak ve daha iyi açıklayabilmek için başka bir tanımla kültür kavramını ele aldığımızda;

“Alm. Kultur, Fr. Culture, İng. Culture: Bir halkın ya da bir toplumun maddi ve manevi alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü; yiyecek, barınak, korunak gibi temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan her türlü araç-gereç, uygulanan teknik; fikirler, bilgiler, inançlar; geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleri; yaşama tarzı. Etnoloji, kültürsüz hiçbir topluluk kabul etmez; ancak aşağı kültür basamaklarında kültür vardır” (Örnek,2017: 142).

Birçok tanım ile karşımıza çıkan kültür kavramı; Disiplinler arası çalışmalarda kültür gibi antropolojide önemli bir yerdedir. Kültürün sık kullanım alanı olan kültürel antropoloji alanı 19. Yüzyılın sonlarında kendini göstermesiyle kültür kavramı farklı bir boyut kazanmıştır. Geniş bir perspektifle ifade edilmeye çalışılan kültür kavramı daha betimsel yönü ağır basan, sistemli ve sınıfsal farklılığı ortaya çıkaran bir kavram haline gelmektedir. Antropoloji alanındaki kültür yapılanmalarına baktığımızda 1865 yılında ilk olarak E.B.Taylor tarafından ileri sürülen teknik bir açıdan tanımlanmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürü insan ile bağdaştıran Taylor, insanların edindiği bilgi, beceri ve deneyimlerinin bir çatı altında olduğu karışık bir kavram olduğunu söylemektedir. Geçmişten bugüne bugünden geleceğe süreklilik arz eden kültürün önemli bir araç olduğunu ifade etmektedir (Güvenç,1996:273).

Birçok tanım ve tartışmaları beraberinde getiren kültür kavramı anlam bakımından da toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Toplumun bir parçası olan ve bireylerin bu kavramın varlığı ile hem kendisini hem de çevresini genişletmesi ve daha farklı değişimlere taşıması kültür ile sağlanabilmektedir. Tarihsel döngü içerisinde gelişen koşullar ile birlikte kültür sosyolojik açıdan ve endüstriyel gelişimlerle daha da şekillenmektedir.

Yapaylığa karşı duran kültür kavramını Bozkurt şu şekilde ifade etmiştir:

Bozkurt. (1996: 98), “kültür kavramını dört farklı anlam grubu içinde kullanmaktadır. (1) Bilim alanında kullanılan kültür: uygarlık; (2) Beşeri alanda kullanılan kültür: eğitim; (3) Estetik anlamında kullanılan kültür: güzel sanatlar; (4) Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kullanılan kültür: üretim, tarım, ekin, çoğaltma, yetiştirme” olduğunu dile getirmiştir.

Toplumların yaşam şekillerine yön veren onları etkileyen kültür bir araç olarak kullanılmaktadır. Birçok araştırmanın gün yüzüne çıkmasına, şekillenmesine, yerini bulmasına yardımcı olmaktadır. Müzik alanında yapılan çalışmalara baktığımızda karşımıza çıkan Etnoloji ve Kültürel Antropoloji ve müziğin sosyolojik çalışmalarında

kültür kavramının tanımı ve araştırmaya yön veren özellikleri yer almaktadır. Özellikle müzik alanında yapılan alan çalışmalarında sıkça başvurulmuş bir toplumun yansıttığı gelenek ve göreneklerindeki anlam, sergiledikleri eylemler, göstermiş olduğu yaşam biçimleri bizi kültür kavramını anlamaya ve onu ifade etmeye sevk etmektedir (Karaburun Doğan,2019: 25-26).

Birkaç tanım ile kültür kavramını daha da genişletecek olursak; T.S. Eliot: Doğumdan ölüme kadar devam eden bir sürecin içeriğinden bahsetmektedir. Gün içerisinde yapılan düşünülen, uygulanan eylemlerin her anında yer alan bütünleştirici bir sistem olduğunu ifade etmektedir (Eliot,1962: 23).

Eliot'un düşüncesinde ki bakış açısı ile benzerlik gösteren diğer bir kültür tanımını da Bronislaw Malinowski yapmıştır. Ona göre; "Kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütüncül bir toplamdır"(Malinowski, 1992: 67). Şeklinde ifade etmiştir. Yine aynı anlam bütünlüğü içerisinde yola çıkan R. Linton "kültürü bir topluma ait tüm hayat biçimi"(Linton,1945: 24). Olduğunu dile getirmiştir.

Ziya Gökalp'i ele aldığımızda ise; "kültür (hars) halkın ananelerinden, eğilimlerinden örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinden oluşur" diyerek kültürün bu yönüne dikkat çekmek istemiştir. Bir toplumda önemli görülen değerler çerçevesinde kültür tanımları ele alınmaya çalışılmıştır (Gökalp,1994: 34).

Toplamları bir arada tutan tüm öğeleri beraberinde getiren kültürü, M. Turhan da bu özellikler ile açıklamaya çalışmıştır. "kültür bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan bir bütündür" (Turhan, 1969: 39). diye ifade etmiştir. Son olarak Raymond Williams açısından kültür tanımını ele aldığımızda ise karşımıza yapılan bu tanımlardan farklı olmayan bir tanım çıkmaktadır. Ona göre; "kültür kısaca değerler, gelenekler, inançlar, maddi objeler ve yaşanılan çevre tarafından biçimlendirilen "özel bir yaşam biçimi" olduğunu açıklamıştır (Williams, 1993; akt. Bilginer, 2008).

Müziğin toplumsal yönüne dikkat çeken kültürel etkileşimlerde ise insan gücü ve aktarımı ön plandadır. Toplumlarda gelişen tüm faaliyetler insanlar tarafından kuşaktan

kuşağa aktarılmaktadır. Bir şekilde toplumlar içerisinde yükselen sesler müzik ile ifade bulunmaktadır.

Bir kalıp içine konulabilen ve müzik aracılığıyla zaman içerisinde pazarlanabilen bir ürün haline getirilmiştir. Müziğin her toplumda ve her bireyin yaşamında yer bulması ve aktarılması halen devam eden bir süreçtir. Başka bir ifadeyle müzik bir toplumun geleneğini yansıtan bir olgu olarak görülmektedir. Müziğin kültürel çerçevede ele alınması ile endüstriyel bağlamda gelişmelere uyum sağlaması yine başka bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten bugüne edindiğimiz her türlü bilgi, davranış kültür olamayacağı gibi her türlü müzikte kültürün bir parçası olamamaktadır. Çünkü müziğin içerisindeki davranış bütününe incelemek, benimsemek ve onu özümsemek gerekmektedir (Kaplan, 2013: 20-22).

Bu doğrultuda Mc Gregor kültürün tanım olarak değil de kavram olarak açıklanması gerektiğini ifade etmiştir. Kültürün bir toplumun yansıttığı ürün olmaktan ziyade bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Kültür sürekliliği devam eden eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürün bir toplumu, bir bireyi şekillendirebildiğini ve onu yaşattığını ifade etmiştir. Var olan kültürü bizlerin şekillendirdiğini ve yaşantımızın temel amacı olarak görmektedir. Bu ifadeler ışığında müziğin kültürel özelliklerini ifade ettiğimizde iç içe geçmiş anlam bütünlüğü kazanmış bir durum karşımıza çıkmaktadır (Gregor, 1990: 16).

Çeşitli anlam ve tartışmalara yol açan kültür bir topluma ait olan gelenek, görenek, siyasi olaylar, toplumun dini ve inanışları, devleti, hukuk sistemi, sanat anlayışı ile buna benzer tutum ve davranışları bünyesinde barındıran temelinde insanın başrol oynadığı bilgi sistem bütünüdür. Bir toplumun varlığını, benliğini yansıtan değerlerdir. Kültür endüstrisi kapsamında Theodor W. Adorno ve müzik söylemlerini ele alındığında kültür konusu ve türleri karşımıza çıkmaktadır. Gelişen araştırma alanları ile her geçen gün farklılık gösterse de sosyal bilimlerin alanında ki çalışmaların çoğunda kültür kavramı üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma, kültür türlerinden biri olan popüler kültür ve kitle kültürü etrafında şekillenecektir. Bu açıdan düşünüldüğünde kültür endüstrisinin oluşumundaki kültür türlerine değinmenin doğru olacağını söylemek mümkündür. Bu açıdan düşünüldüğünde, kültür kavramı içerisindeki kültür öğeleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; milli kültür, yüksek kültür, alt kültür, karşı kültür, maddi

ve manevi kültür, bireysel kültür, halk kültürü, evrensel kültür, popüler kültür, kitle kültürüdür. Tüm kültür türlerini ele almak zor olsa da genel hatlarıyla kültür türlerinin üzerinde durulmasının çalışmanın mahiyetine anlam kazandıracağı düşünülmektedir.

3.1. Kültürün Öğeleri

3.1.1. Milli Kültür, Yüksek Kültür

Milli Kültür: Bir toplumda yer alan bir milletin yaşam koşullarını bir arada tutan ve ortaya çıkaran kültür türüdür. Yaşam şekillerini kapsayan bu kültür bir milleti aynı çatı altında toplayan özelliklerden yararlanmaktadır. Değerler, tutumlar, duygular, ortak payda da buluşulan eylemler milli kültür içerisinde yer almaktadır. Milli kültürün en önemli özelliği bir milleti bütünleştirebilmesi yani toplum ve toplulukların millet olabilme çabasındaki olgulara bağlıdır. Milletler arası iletişimin sağlanabilmesinde milli kültürün rolü büyüktür (Aydın,2003:475).

“Milli kültürü yaşama ve geliştirmede şehirleşme sürecini tamamlamış orta kesim önemli rol üstlenmektedir. Genellikle alt kesimler mahalli, üst kesimler de enternasyonal yapıyı temsil ederler. Hemen bütün kültürlerdeki değişme ve gelişme bu çerçevede cereyan etmiştir. Milli kültürler mahallilikten milliliğe yükselirken enternasyonal eğilimler de milliliğe çekilmelidir. Her kültürün coğrafya, toplum ve insandan kaynaklanan etkilenmeden dolayı bünyesinde farklı alt(mahalli) kültürleri vardır. Aynı toplumun kırsal kesimde yaşayan insanın giyim kuşam, yeme içme, müzik ve folkloru kentli insandan farklıdır. Bu farklılıklar mahalli unsurlar olup şehirden şehre, kasabadan kasabaya değişir. Yapılacak saha çalışmaları ile Anadolu insanının mahalli farklılıklara rağmen çocuğun doğumundan ölümüne kadar geçen sürede yaşanan kültürel değerler özde aynı teferruatta farklıdır” (Yuvalı, 1996: 211-217).

Milli kültürün gelişmesinde ki aşamalar toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi aynı zamanda kültürün yapısal yanını da ortaya çıkaran özelliklere sahiptir. Bir topluma ait değerlerin hepsi milli kültürün unsurları arasında yer almaktadır. Bir milletin dini, kullandığı dili, bilimsel çalışmaları, tarihsel geçmişi, gelişmişlik düzeyi, sergilemiş olduğu sanatsal faaliyetler, gelenekler, görenekler, teknolojik yaptırımları, müziği, dansı gibi birçok olay milli kültür kıskacında yer almaktadır. Milletlerin yaşam şekillerine yön vermekte ve bir milletin belirgin yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Kültür görevini üstlenen milli kültür bir milletin davranış ve düşünce yönünü yansıtmaktadır (Aydın, 2003: 476).

Yüksek Kültür: Büyük gruplardan ziyade daha küçük gruplar içinde kendini gösteren yüksek kültür, uygulama alanı bakımından diğer kültür türlerinden ayrılmaktadır. Yüksek kültür modern görünüme sahip entelektüel girişimlere açık

sanatsal faaliyetleri kapsamaktadır. Bu kültürün ayrıntılarında eğitim düzeyi, beceriler, ilgi ve tutumlar elit diye ifade edilen sanatsal alan etkinliklerini içermektedir. Toplumlarda az kişinin beğenisini gösteren bu etkinlikler klasik müzik, estetik, dans, şiir veya herhangi bir sanatın yüksek derecesini kapsamaktadır (Marshall, 1998: 591).

“Bu kültürün ayırt edici özelliği sanatçılar ve eleştirmenler tarafından şekillendiriliyor olmasıdır. İki tip kullanıcısı vardır: Yaratıcı olmadığı halde yaratıcı eğilimli olanlar ve yaratıcılıktan ziyade diğer kültürlerin kullanıcıları gibi bu kültüre talip olanlar. Yüksek eğitilmiş, yüksek sınıfa ait kişiler burada görülür. Diğer kültürlere göre daha bütünlüklü yapıya sahiptir ve daha hızlı değişir. Oyuncu ya da icracıdan çok yaratıcının kendisi ön plandadır hatta eleştirmenler kimi zamanlarda yaratıcının da üstünde görülebilir. Bu kültür toplumu şekillendirecek estetik anlayış geliştirdiklerini ileri sürer” (Gans, 2014: 109).

Kentsel kültür türüne örnek olarak gösterilen yüksek kültür, küçük alanları kapsayan şeklin veya elit diye adlandırılan kısmını temsil etmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere bu kültürün icra alanı da önemli görülen yerlerde sergilenmektedir. Özel tasarlanmış salonlar, sanatsal faaliyetlerin etkin olduğu mekânlarda kendini sergileme sahası bulabilmektedir. Yansımasını bu şekilde ifade eden yüksek kültür türünde aktarımı sağlayan insan figürü maddi ve eğitim açısından üst düzey kişiler tarafından yaygınlaştırılmaktadır (Gans, 2005: 76).

Yüksek kültürü bir toplumun etkinlik alanında ki özelliğini farklı bir şekilde ele alan Özensel’e göre (2011: 267) topluma yansıyan ve yansıtılan eğlenceli yanları ve merak eden, sorgulayan düşünen bireylerin faaliyetlerini kapsamaktadır. Fakat bir kitle içerisinde konumlanmış halkın yaşamsal etkinliklerinin belli bir konuma gelmesi tartışmaya açık bir konudur. Bu açıdan düşünüldüğünde yüksek kültür ortaya sunduğu kaliteli işleri, ahlaki değerlere karşı durmayan entelektüel bir değer olarak ifade bulmaktadır. Yüksek kültür türünün özelliklerine baktığımız da kültürün aktarımı noktasında öncü olan insan uğraşları göze çarpmaktadır. Kültürel yaratılarda katkısı olmayan ama onu benimseyen bir kesim ile bu durumun tam tersi olan yüksek kültür içinde diğer kültür öğelerindeki tüketici ve kullanıcıdan yola çıkarak ortaya çıkarılan ürünün ön planda olması durumu göze çarpmaktadır. Ürünün çıkışındaki özellikleri ve yaratıcı gücü saf dışı bırakmaktadır.

“Yüksek kültür, diğer kişilere bireysel vizyonunu taşıyan veya yayan sanatçıya dayalı kültür dairesidir. Öte yandan, popüler kültür ciddi sanatçıların her zaman yer almadığı türde sinema, mizah dergileri, televizyon programları, polisiye yazın yapıtları veya kurgubilim yaratıları gibi, gelişmiş yeni kitle iletişim araçlarıyla teknisyenlerin piyasaya verdiği toptan ürünlerin ve imgelerin anonim imalatına dayalı kültür dairesidir”(Macdonald, 1994: 29).

Diğer kültür öğelerinde olduğu gibi yüksek kültür de birçok tartışmaları ve yorumları beraberinde taşımaktadır. Farklı görüş ve eleştirilere karşı duran yüksek kültür popüler kültür sahasında da eleştirel bir yorum alanındadır. Oluşumunda ki karmaşık ve seçici yapısı diğer kültürler ile kıyaslamaların olmasına zemin hazırlamıştır. Elbette ortaya çıkan bu durum kültürlerin farklılık göstermesi ve kendi alanı ile ele alınıp incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

3.1.2. Karşı Kültür, Alt Kültür

Karşı Kültür: Var olan kültürel öğelere karşı duruş sergileyen bir kültürdür alt kültür sistemindeki yapının tam tersi bir özellik sergilemektedir. Başkaldırı niteliğinde ki duruşu bir kültürün alt bir basamağı değil de ayrı bir koluymuş gibi görülmesini sağlamaktadır. Karşı kültür örneklerine baktığımızda karşımıza çıkan 1968 kuşağında yer alan olaylardır. Karşı kültürü sadece 1968 dönemi ile sınırlamamak gerekmektedir. Yaşamımızın her kesintinde buna benzer olayları görmekteyiz. Toplumsal ve ideolojik yapılanmalara karşı duran gençlik çatışmaları başta olmak üzere “Başkaldırı Yılı” olarak ifade edilen 68 kuşağı olayları ve hippie geleneği karşımıza çıkan en önemli eylemlerdir. “Çiçek Çocuklar” diye adlandırılan bir kesim topluluğun savaş karşıtı oluştaki başlattıkları olaylar ve düzen arayışları dikkat çekmektedir. Amerika’da gerçekleştirilmeye çalışılan medeniyet ile ilgili gelişmelere karşı duruş sergileyen, çağın gerektirdiği teknolojik gelişmeleri kabul etmeyen doğayı koruyan ve ona sığınan bir grup insanın ortaya çıkardığı kültüre karşı kültür denilmektedir. Bu duruma başka bir örnek olarak günümüz tıp çalışmalarına ya da tıbbi yöntemlerine karşı duruş sergileyen alternatif tıbbi yöntemlerine başvuran insanları karşı kültür olarak ifade edebiliriz (Oktay, 1996: 91).

“Hakim kültürün genel özelliklerini reddeden ve onunla açıkça çatışmaya giren toplumsal grupları nitelendiren kültüre “karşı kültür” denir. Hakim kültüre “reddiye” ve onunla çatışma özelliği ile alt kültürden ayrılmaktadır. Bir toplumda hoşgörü sınırlarını aşan, toplum norm ve değerleri ile çatışan, sosyo-ekonomik ve politik düzenin karşısında olan ve genel kültüre uyum göstermeyen ve yerine göre direnen kültüre “karşı kültür” denmektedir. Karşı kültür konusunda yapılan araştırmaların önemli bir kısmının ortak noktası, bu yan kültür alanının, sosyal sisteme ve çevreye yeterince uyum sağlayamamaktan ileri geldiği şeklindedir” (Eroğlu, 1993:123).

Karşı kültür, bir grup insanın bir araya gelmesiyle birlikte belirli bir toplum özelliğini yansıtan temel kültür akımına karşı çıkmasıdır. Bir topluluğun üyelerinin sosyal açıdan ve kültürel bakımdan belli davranış kalıpları içerisine konulmaya

çalışılması ve belli bir grubun ana kültürün dışına çıkma isteği ile ortaya çıkardıkları kurallar ve davranışlar dikkat çekmektedir. Karşımıza çıkan bu gruplar karşı kültürün özelliğini benimseyen topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alt Kültür: İncelemeye alınan herhangi bir topluma baktığımızda grupların ve toplumun yansıttığı ona ait olan bir kültür özelliği ile karşılaşmaktayız. Bir toplumun sahip olduğu kültürü tüm insanlar tarafından benimsenmeyebilir. Bu durumda karşımıza ulusal kültür yaşamında farklılıkların olduğunu yansıtmaktadır. Belli bir insan topluluğu ele alındığında daha küçük toplulukları kendi bünyesinde farklı şekillerde konumlandırabiliyorsa bu durum büyük toplulukları ve onların yansıttığı değerleri de kapsamaktadır. Aynı bir kültür konumu ile karşımıza çıkan bu durum toplumların yaşamlarına yön veren yansımaları sunması ve değişen yaşam değerleri alt kültür kavramını ortaya çıkarmaktadır (Bozkurt, 2005: 90).

“Alt kültür, en genel anlamda, egemen kültür içinde, bazı genel kültürel normlara uyum göstermekle birlikte, kendilerine özgü davranış kalıpları geliştiren grupları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bunlar, etnik, dinsel, cinsel azınlıkların oluşturduğu topluluklar olabileceği gibi, ortak değerler çevresinde bir araya gelen gruplar da olabilirler. Örneğin; popüler müzik üzerine yapılan ilk çalışmalardan itibaren, gençlik, burjuva kültürünün değerlerine direnebilen ve kendi davranış kalıplarını üretebilen bir alt kültür olarak tanımlanmış; popüler müzik pazarıysa gençlerin kendilerini ifade edebilecekleri bir alan olarak değerlendirilmiştir. Egemen değer yargılarına direniş ve yeni, özgün davranış kalıplarının oluşturulması, alt kültürlerin tanımlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Bu açıdan, alt kültür incelemelerinde, günlük eylemler politik bir çerçevede yorumlanmakta ve toplumsal faaliyetler, hâkim toplumsal düzene karşı direniş biçimleri olarak değerlendirilmektedir”(Negus, 1996: 153).

Bir toplumu yansıtan en önemli özellik birçok gruba yer vermesi ve onu yansımasıdır. Birden çok grup ile yansıtılan bu değerler alt kültür ile ifade bulmaktadır. Kendi kültürel davranışlarını ortaya çıkaran gruplar kendi kültür değerleri ile ayrılmaktadır. Bakış açıların değişmesi ile her topluluğun kendine ait kültürel değerlere sahip olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Kültür arasında ki bu aktarım kendi kültür yapımızın dışında başka kültür yapılarını da ifade etmemize olanak sağlamaktadır.

Gelişen bu düşünce ile aynı kültürel alanda yer alan farklı kültürel etkileşimlere olanak sağlayan grupların sahip olduğu değerler alt kültür ile ifade edilmektedir. Alt kültür kavramında ki unsurları ele aldığımızda meslek seçimleri ve tutumları, sosyal sınıf statüleri, yaş ile cinsiyet ayrımı arasındaki sorunsallar gibi birçok kültürel çalışmalar yer almaktadır. Günümüzde yansımalarına şahit olduğumuz burjuva

kesiminin yansıttığı kültürel özellikler, kırsal alanları kapsayan köylü ve onların kültürel yapıları, toplumda ki kadının yeri veya toplumun kadına bakış açısı ile gençlik olayları, dini yansımalar ve kimlik arayış sorunları gibi birçok konu alt kültür yapısının çatısının altında barınmaktadır. Yüksek kültür ile etkileşim içinde olan alt kültürler, sergilenen değer ve tutumlara karşıt bir izlenim ile yaklaşabilmektedir. Karşımıza çıkan bu durum da başka bir kültür çeşidini ortaya çıkarmamıza olanak sağlarken aynı zamanda da karşı bir kültür oluşumunda olduğumuzu göstermektedir (Bilginer, 2008: 16).

3.1.3. Maddi – Manevi Kültür, Bireysel Kültür

Maddi ve Manevi Kültür: Maddi kültür kavramı kültürün soyut ve manevi tanımının tam tersi bir anlam içeriğini yansıtmaktadır. Kültürün manevi yapısı ile açıklanmaya çalışılan kültür kavramı ile karşımıza çıkan sözlü, betimsel, duygusal ve soyut bir kültür tanımını ortaya çıkmaktadır. Maddesiz olarak nitelendirilen kültür olgusunun yanında son zamanlarda önem kazanmış maddi kültür kavramı ile karşılaşmaktayız. Sosyal ve beşeri çalışma alanlarına baktığımızda geçmişten bugüne maddi kültür çalışmalarının izlerini görebilmekteyiz. Özellikle antropoloji, tarihi konularda, sanatsal etkinliklerde (mimari, müze) gibi arkeoloji çalışmaları ile karşımıza çıkmaktadır. Maddi kültürün günümüzde ki etki alanına baktığımızda ise artık birkaç disiplin alanı ile sınırlı olmayıp farklı disiplinler arası çalışmalara yön verip katkı sağlamaktadır. Sosyoloji alanı olsun psikoloji, sanat tarihi halkbilimi gibi alanlarda maddi kültür çalışmalarına sıkça yer verilmektedir. Kültürün maddi yönünü ele aldığımızda kültürün maddesel yanı ortaya çıkmaktadır. Toplumlarda insan gücünün ön planda olduğu emeğin zekâ ile şekillendiğini savunmaktadır. İnsan üretimindeki nesnelerden yola çıkarak insanın ortaya koyduğu davranış ve düşünce özelliklerini ortaya çıkarmaktadır (Glassie, 1999: 41).

Bu sebeple maddi kültür kavramı insanın hem düşsel yanını şekillendirmekte hem de toplumların etkinlik alanını temsil etmektedir. Tamamlayıcı bir özelliği yansıtan maddi kültür, kültürün somut kısmını ele almaktadır. Bu yönü ile toplumsal sosyal alan ve sözel aktarım alanına yardımcı olmaktadır. Kültürün somut ürünlerinin önem kazandığı bu alanda kültürel etkinliklerin ve insan gücünün ortaya çıkışında büyük rol üstlenmektedir. Ürünün temel aktarımını sağlayan maddi kültür bu yöntem ile insanlar

arası etkileşimi artırmakta ve coğrafyanın etnografik çalışmalarına katkı sağlamaktadır (Bronner, 2006:748- 755).

“Bütün kültürlerin maddi ve manevi, somut ve soyut olmak gibi özellikleri vardır. Kültürün maddi ve manevi olarak sınıflandırılması, özellikle fonksiyonel kültür ayrımı bakımından önem taşır. Fonksiyonalist kültür kuramcısı Malinowski’ye göre kültür, toplumların yaşamak için yarattığı değerlere dayalı olarak oluşmuş bir ortamdır” (Eroğlu, 1993:120).

Kültürün manevi ve soyut yapısından uzak olan maddi kültür kültürün maddesel yönünü ortaya çıkarmaktadır. Günlük yaşamlarda kullanılan geleneksel insan emeğini kapsayan ürünlerdir. Kullanılan objeler kültürler arası etkileşimde dikkat çekmektedir. Birer kültür ürünü olan bu nesneler bir toplumun sosyal yapısını, ekonomik yanını ve kültürel yönlerini ortaya çıkarmaktadır.

Gelişmelerin teknolojik yanını nitelendiren ürünler kültürün maddi yönünü kapsamaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında maddi kültür teknik açıdan ve fiziksel görünüm ile bir yapı olarak nitelendirilmektedir. Bir toplumun şekillenmesindeki ekonomik etken de maddi kültür ile örtüşmektedir. Teknolojik, ekonomik gibi alanların dışında kalan kültür özelliği de manevi kültür olarak ifade edilmektedir. Günümüzde kültürün maddi ve manevi yönünün ayrı bir alan gibi düşünülmemesi gerektiği üzerine birçok tartışma yer almaktadır. Bu tartışmaların ışığında kültürün maddi ve manevi değerlerinin bir çatı altında farklı alanları temsil etmesi ile açıklanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Maddi kültür içeriğinden farklı öğelere yer veren manevi kültürde, bir toplumun kendini ifade edebildiği dili, dini, estetik düşünce üzerine yaptığı çalışmalar, gelenekler, görenekler, eğirim değer ve tutumlar ile toplumsal oluşumlar manevi kültür ile tanımlanabilmektedir (Erkal, 1993:132).

Temel öğeleri göz önünde bulundurulduğunda manevi kültür yapısı maddi kültüre göre daha karmaşık bir sisteme sahiptir. Toplumların yaşam şekillerine yön veren manevi kültür değeri maddi kültür ile daha da canlı kalabilmekte ve gelişim göstermektedir. Bir toplumun normlarına katkı sağlayan maddi ve manevi kültür öğesi bireyler arsında aktarımını yeterli düzeyde sağlayabildiyse karşılaştığı yabancı kültürleri kabul etmesi ve benimsemesi daha kolay olacaktır. Bir grubun veya bir topluluğun manevi değerleri oluşmamışsa o toplumun gelişimi de bir o kadar sıkıntılı olmaktadır. Kültür, bir topluluğun yansıttığı tüm değerleri ve tüm meselelerine çözüm üreten bir oluş ile karşımıza çıkmaktadır. Varlığının yansıttığı bu değerler bir toplumu toplum

yapan inançları, gelenekleri, yaşayışı ve düşünce biçimleri manevi kültür özelinde açıklanmakta ve değer bulmaktadır. Birlik ve beraberlik anlayışının baskın olduğu çerçevede amaç toplumları bir arada bir bütün içerisinde tutabilmektir. Duygu ve düşüncelerimize tercüman olan manevi kültür özellikleri maddi kültür içinde de aynı yolları izlemekte ve aktarılmaktadır (Çavdarıcı, 2002: 77).

Bireysel Kültür: Kültür öğelerinden bir diğeri de bireysel kültürdür. Bireysel kültür toplumda yer edinmiş bireylerin ihtiyaçlarını içeren ve onlar ile açıklanmaya çalışılan bir kavramdır. Temelinde bireysel olabilme anlayışı barındıran bu kültürde bireylerin kendi gereksinimleri ile bireylerin bağlı olduğu gruplar veya toplulukların gereksinimleri ön sırada yer almaktadır. Benmerkezci bir düşünce ile hareket eden bireysel kültür özelinde ki bireyler kendi çabaları ile ayakta durabilen bir özellik sergilemektedir. Bu durum kültürün üst bireysel yansımalarını göstermektedir. Bu görüşün tam tersi alt kültür bireyselinde ise bireyler benmerkezcilikten uzak grubun çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler (Koyuncu,2009: 60).

“Bireysel kültür, bireyin içine doğduğu genel kültürden aldığı somut ve soyut değerler bütünüdür. Toplumsal kültür ise, bir toplumu oluşturan bireylerin paylaştıkları duygu, düşünce, davranış ve inançlarından oluşan kalıplar, normlar ve değerlerin toplamıdır. Kısaca toplumsal kültür bir toplumun topyekûn yaşam biçimidir” (Aktan,2007: 8).

Bireysel kültür de tek birey olma arzusu ile toplumsal birey olma durumları yer almaktadır. Ortaya çıkan bu kültürel değişkenler ile bireysel kültür algısı toplumsal ve bireysel kültür çalışmaların bir bütünü yansıtmaları olarak görülmektedir. Çünkü toplumsal kültürel değişimleri değerlendirdiğimizde karşımıza belli bir kesimin bireysellik yanlısı olurken bir kısmında da toplumsal öğretiler ağır basmaktadır. Bireysel kültür içinde ki bireysellik belli inanç ve değerlere kazandırdığı anlam ile her geçen gün önem kazanan kültür öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Hofstede, Bond, 1988: 10).

3.1.4. Halk kültürü, Evrensel Kültür

Halk Kültürü: Bir toplumun geleneksel yanını ortaya çıkaran halk kültürü endüstriyel döngüden uzak bir tavır sergilemektedir. Sanayi alanındaki gelişmelerden, teknolojiyen ve düşünce göçünden az oranda etkilenmiş toplulukları ele almaktadır. Kırsal kesimleri kapsayan köy halkının yaşam şekli ve anlatım biçimi ile karşımıza çıkmaktadır. Belli inançlar bütününde bir arada duran halk toplulukları kentsel sorunlardan uzak kendi yaşam

koşulları ile şekillenmektedir. Geleneksel yapıda gözükebilecek değişim ve etkileşimler ayrışımı olmayan diğer topluluklara göre daha yavaş gelişim göstermektedir. Buda bizlere halk kültüründe görülen normların dışarıya aktarımındaki sınırları ve diğer toplumların gelişmelerine kendini kapatmasını göstermektedir. Halk toplumlarının geleneksel yapılanmaları her ne kadar dışarıya kapalı olsa da dünyada olup biten gelişmeler hakkında belli bir bilgi ve birikime sahip olduğunu göstermektedir. Sadece onların merkezinde bu gelişmeler genel amaç olarak yer almamaktadır.

Halk kültürü ile yoğrulmuş bireyler ve toplumlar kendi geleneklerini yaşatmayı tercih ederler. Kültürün maddi ve manevi yanını ortaya çıkaran değerleri yaşamlarını büyük bir bölümüne etki etmektedir. Günümüzde halk kültürünün yansımalarına baktığımızda ise kendini yaşatmaya çalışan ve değerlerine karşı mücadele göstermektedir. Sanayi devrimi ile köklerinde kopuş yaşayan bu kültürün etkilerinin tartışmalarını daha net görebilmekteyiz. Dünyada daha büyük ve gelişmiş grupların kültürel özelliklerine baktığımızda halk kültürünün daha da küçük gruplara bölündüğünü söyleyebiliriz (Akay, 2010:132).

“Halk kültürü ise “toplumların dış etkenlerden uzak kalarak istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi yaratıcı güçleri, çevre kaynakları ölçüsünde ortaya koydukları ve zaman boyunca bir arada yaşayarak meydana getirdikleri eserlerin bütünüdür şeklinde tanımlanabilir.” Bu açıdan bakıldığında halk kültürü, toplumun kendi gücüyle ve imkânlarıyla ürettiği eserlerden oluşur. Kazmaz, burada kültür için gerekli görülen unsurlar arasında halk tarafından üretilme ve zaman boyunca meydana gelmeyi sayar (Kazmaz 2001a: 298).

Şekil 3.1. Halk Kültürü¹

Tüm bu açıklamalar ışığında halk kültürünü incelemeye aldığımızda, durağan bir yapının aksine güçlü ayakta durabilen bir kültür karşımıza çıkmaktadır. Halk kültürü bir halkın kültürünü yansıtan onu yaşatan bir yaşam biçimidir. Kültürün temelinde ki değişken özelliği en önemli yanını göstermektedir. Değişken oluşu zaman döngüsündeki farklı kültürlerin değerlerine ulaşmamızı sağlayabilmektedir. Çünkü her topluluk içerisinde halk kültürü yansımaları yer almaktadır. Geçmiş ve gelecek arasındaki bağı kuvvetlendiren halk kültürü bir sistem parçası olarak veya bir ürün olarak görülmektedir. Bu durumu daha çok sosyal etkileşimleri bünyesinde taşıyabilen, bir arada tutabilen bir düşünce aktarımı olarak ifade edilmektedir.

Halk kültürü ve onun nezdinde yansıyan özelliklere baktığımızda kaynağı belli olmayan ve bir sınıflandırma ile sınırlı tutulmayan ezoterik bir yapıyı görebilmekteyiz. Halkın ürettiği anonim olarak ifade edilen tüm değer ve ürünler halk kültürünün toplumsal tarafına dikkat çekmektedir. Kültürün farklı toplumlarda farklılaşması halk

¹ <https://birincigorevokulu.files.wordpress.com/2015/08/folklor.jpg?w=1024>. (Erişim Tarihi: 12.07.2021).

kültürün geleneksel ürünlerine etki edebilmektedir. Halk kültürü, kültürel ürünlerin tamamını içeren bir özelliğe sahiptir. Diğer bir önemli özelliği de toplumların sosyo-ekonomik gelişmelerine ışık tutarak bireylerin kültürel değerlerini bir arada tutabilmeyi sağlamaktadır. Halkın yerel yönünü temsil etmektedir. Yerel özellikler halk kültürünü yansıtan toplulukların yaşam biçimlerinde sıkça görülmektedir. Toplumların bireysel yaşam koşullarını iletişimsel şekline koyabilen halk kültürü, ulusları diğer kültürel gelişmelerden farklı kılmaktadır (Artun, 2000: 2-3).

Evrensel Kültür: Geniş bir sahaya hitap eden en önemli kültür türlerinden biri olan evrensel kültür, tüm insanlığı bir arada tutabilen sınırları ulusal tüm alanları kapsayan ve insanlığın bugüne gelişindeki ortak kültür ögesi olduğu düşünülmektedir.

“Evrensel kültür nitelemesi özellikle kendini merkezde ve dünyanın diğer toplumlarını ve kültürlerini daha aşağı bir konumda gören Batılı hakim kültür tanımlamasıdır. Evrensel kültürden kastedilen Batılı ülkeler tarafından temsil edilen kültürdür ve bunun Doğu toplumlarının kültürel kodlarıyla tam anlamıyla uyum içinde olmadığını söylemek gerekir. Evrensel kültür, bir çağa ve bir tarihsel döneme dünya ölçüsünde hakim olan, diğer kültürlerle baskın çıkan herhangi bir “çoğul kültür”dür. “Evrensel kültür” nitelemesi, Batı kültürünün egemen kültür anlayışının bir kültürel mirası olarak terminolojiye girmiştir. Bu yüzden, bu kültüre özgü ideal ve ölçütlerle sınırlı bir anlam içeriğine sahip olmak gibi tek yanlılığı ve manipülatif bir işlevi vardır. Bu nedenle, “evrensel kültür”ü, tarihsel perspektifle bakıldığında, herhangi bir “baskın ve hakim kültür” olarak görmek mümkündür”(Aktan, 2007: 9).

Konuya daha açıklık getirecek olursak; insanlık tarihi boyunca ekonomik ve siyasi açıdan sanatsal faaliyetlerin başka kültürler ile aktarımında ki etkinlik sahasını gösteren kültüre evrensel kültür denilmektedir. Karşı kültürler tarafından kabul görmesi, beğenilmesi ve benimsenmesi durumu evrensel kültürün nitelikleri arasındadır. Farklı topluluklarda üretilen değerlerin önemi milli kültür değeri olması durumundan ayrı düşünülmektedir. Üretilen bu ürünler evrensel olma özelliği taşıması ile evrensel kültür alanıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Evrensel kültür özelinde ki tüm ürünler dünya çapında önemli bir yere sahiptir. Toplumlarda ki hegemonya anlayışı bu duruma açıklık getiren baskın olan yanı ortaya çıkarmaktadır. Evrensel kültür konusuna örnek verecek olursak; Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’nın n yapmış olduğu kültürel ürünler evrensel kültür örnekleri olarak görülmektedir. Ayrıca geçmişten bugüne farklı medeniyetlerdeki gelişmeler de bu duruma örnek olmaktadır. Bu örneklerin çok ve büyük bir kitleye sahip olması yine insanların kültürel etkileşimdeki gücünden kaynaklanmaktadır. Başka milletlerin görüş ve etkinliklerine karşı durmayan bir

deneyim sergilemesidir. Milletler arası deneyimin aktifliği zamanla kültürel evrenselliği karşımıza çıkarmaktadır (Bostancı, 2002: 31).

3.1.5. Popüler Kültür ve Kitle Kültürü

Popüler Kültür: Popüler kültür konusu günümüzde sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Bir sanat terimi olarak görülen popüler kültür yüksek kültüre ait ürünlerin sergilendiği veya tam tersi düşünce yapısını benimseyen ve ortaya yeni ürünler çıkaran sistem şeklidir diyebiliriz. Daha çok geniş halk kitlelerine hitap eden bu kültür türünde teknolojiye uyum sağlayan alım, satım gücünün baskın olduğu kitle araçları ile hızlı bir şekilde piyasaya sunulan ve tüketilen bir olgu karşımıza çıkmaktadır (Sakallı,2014:309).

Popüler kelimesi; “Latince “popularis” ten türeyen “halka ait” anlamına gelen hukuksal ve siyasal bir terim olarak kullanılmaktadır”. Zamanla bu terimin kullanım alanları ve yansıttığı ifadeler farklılık göstermiştir (Erol, 2009: 77). Etimolojik açıdan ele aldığımız bu terim popüler ve kültür kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu birleşimle beraber ortaya çıkan popüler kültür yaklaşımı şu şekildedir;

“Popülerin İngilizcede dilsel Orijini, ortaçağlarda “halkın “ anlamında kullanımıyla başlar, günümüzde “çoğunluk tarafından sevilen ve seçilen” anlamında kullanılır (Rowe,1996: 21). Popüler sözcüğünün ilgili literatürde ve sözcüklerde geçen iki farklı tanımı mevcuttur. Hakim olan birinci tanıma göre popüler, “yaygın olarak beğenilen “, “tüketilen” anlamına gelmektedir. Bu tanım sosyal bilimciler tarafından “ticari” tanım olarak da adlandırılmaktadır. İkinci tanımda ise popüler sözcüğü, kökeni 18. Yüzyıla kadar dayandırılan ve “halkın beğendiği ve yaptığı her şeyi kapsayan” bir anlamı ifade etmektedir. Birinci tanımı çıkış noktası yapanlar popüler kültüre olumsuz yaklaşım sergileyenler ve kültürel seçkinciliği savunan kesimdir. İkinci tanım ise popüler kültürün toplumda olumlu açılımlara da zemin hazırlayabileceği görüşünde olan kesimin düşüncelerine açılım sağlar” (Özbek, 2002: 81-85).

Amerika ve çevresinde 1950’ler ve sonrasında iletişim kurma amacını taşıyan popüler kültürün kendini gösterdiğini görmekteyiz. Genel hatları ile ele aldığımızda popüler kültür çalışmalarında Mattew Arnold’un “Culture and Anarchy” adlı eseri dikkat çeken bir noktadır. Toplumsal çalışmalarda kaynak oluşturmaya zemin hazırlayan bu kültür sosyoloji alanı ile her geçen gün daha da iç içe girmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu amaç doğrultusunda popüler kültür giderek başlangıçtan bu yana toplumların her anında kendini hissettirebilmektedir (Özensel, 2011: 269).

Halkın yaratılarına cevap veren ve günümüzde onları anlamlandıran halkın gücü ile popüler kültür gelişim göstermektedir. Bu süreçte popüler kültürün kendisini en iyi

ifade ettiği alan kültür endüstrisi alanı olmuştur. Adorno'nun çalışmaları ile karşımıza çıkan kültür endüstrisinin bu kadar önemli bir yere sahip olması kapitalizmin toplumlar tarafından kabul görüp benimsenmesidir. Ortaya çıkan popüler kültür etkisi ile daha geniş sahalara uzanabilen bir toplumun ürünü haline gelmiştir. Kitle kültürü ve kültür endüstrisi ile popüler kültürün uzantısı anlam kazanabilmektedir (Adorno, 2009: 67-68).

Kültürün popüler olma çabasında ki kitle kültürü çalışmaları göze çarpmaktadır. Siyasal olayların arkasında duran, medya ile i içe olan kültürel yapılanmaları istemeyen bir özellik sergilemektedir. Bu durumda kültürel olabilmek için üretilen ürünlerin alım satım gücünü ön plana çıkartmakta ve toplum bakımından güçlü karakteristik yansımaları olan tarafı seçme eğilimini göstermektedir. Daha geniş bir ifadeyle popüler kültür algısı ortaya bir ürün çıkarmadan önce toplum tarafından beğeni görebilecek bir tür ortaya çıkarmaktadır. Çıkarılan bu stil etrafında toplumsal sınıf içinde genel bir görünüme sahip olabilmesi için kitle gücünden faydalanılmaktadır (Adorno, 2009: 68).

Yaşantımızda bu kadar geniş ve önemli bir yere sahip olan popüler kültür nasıl ve ne şekilde ortaya çıkmaktadır. En önemli unsur olarak, toplumların kültür yansımalarında halk ve halkın yapmış olduğu aktarımlar göze çarpmaktadır. Kültürün barındırdığı halk unsuru popüler kültürde tek başına bir kaynak niteliği taşımamaktadır. Bu durumda belli bir etkileşim alanını beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra sadece bir alanı bir halk topluluğunu değil de daha uzak alanları da içine alabilen bir yapıya sahiptir. Yüksek kültürün dayatmaları ile şekillenen bir durum karşımıza çıkmaktadır. Buda popüler kültür etkisinin diğer bir önemli noktasını göstermektedir. Kültür endüstrisinin bir sorunsalı olarak hayatımızda yer almaktadır (ağan, 2003: 54).

Popüler kültür, bir toplumda yer alan bireylerin veya belli bir nüfusun paylaşabildiği, aktarabildiği inançları, eylemleri ve bunları içeren öğeleri bir araya getirmesi olarak ifade bulmaktadır (Sarıgl, 2019: 36-37). Popüler kültür, belli bir değer algını yansıtmasının yanı sıra bir kitlenin yansıttığı ortak kitlenin getirisi olan değerleri ortaya çıkarmaktadır. Toplum tarafından beğenilen, ilgi gören kısacası sevdikleri ve yaşattıkları tüm eylemlerin popüler kültürün içerisinde olması başka bir tartışma boyutunu gün yüzüne taşımaktadır. Karşı durulmaya çalışılan beğeni olayı kişinin

istemeden yaptığı ve tercih ettiği bir kültür hali olarak görülmektedir. Bireylerin bir şeyleri beğenmesi veya sevmesi konusu mu popülerdir sorusunu kendi kendimize sormamız gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Ya da bireyler isteyerek özellikle popüler olan bir şeyi mi beğenip sevmektedir? Bu sorular karşımıza çıkan ve tartışmalara ışık tutan bir yorumlardan sadece bir kaçıdır. Topluma yansıtılan aynada bireylerin model olarak görülen kişilerin yaşam şekillerine, kılık-kıyafetlerine, yediklerine, içtiklerine tamamında tükettikleri her şeyi tüketmeye çalıştığını görmekteyiz (Ersöz, 2002: 64).

Popüler Kültür, “kültür tarihi” düşüncesi ile eş zamanlı bir dönüm noktasında yer almaktadır. Kültür tarihi olarak ifade bulan bu dönemde orta sınıf için sergilenen halk şarkıları, görsel sanatlar, danslar, dinsel eylemler ve eğlenceler bu sınıfa ait ozanlar tarafından keşfedilmiştir. Belli bir tarih sürecinde yer kaplayan popüler kültür olgusu zaman içerisinde sanat alanında yapılan çalışmalarda sıkça izlerine rastlanılmaktadır. Sosyal statüde üst sınıfın istekleri göze çarpmakta ve bu sınıfın istekleri doğrultusunda hareket eden sanatçılar, zanaatkârların sistemin bu çağrısına uyum sağlamları gerektiğini göstermektedir. Bu yaklaşım zaman içerisinde popüler kültür alanında ortaya çıkarılan ürünlerin sanat olup olmadığı anlayışı dikkat çeken bir diğer nokta olmuştur. Popüler kültür kısılacında iki önemli eleştiri göze çarpmaktadır. Toplumların beğeni ve tutumlarında ki değişikliğin uygarlıkların gelişim düzeyinde ki etkileşimleri ile değerlendirilmeye alınması şeklidir. Diğer ön görülen eleştiri odağı ise, popüler kültürün en büyük yaptırımını olan kitle iletişim araçlarının insanları hâkimiyetine alması durumudur (Limon, 2012:110).

Şekil 3.2. Popüler Kültür²

Popüler kültürün müzik ile ilişkisinde en ön emli nokta müziğin geniş kitlelere hitap etmesinde ki özellikten yola çıkılarak daha geniş kitlelere ulaşma çabası karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde popüler kültürün ürünü olan popüler müziklerin dinlenme oranlarının hem Türkiye’de hem de dünyada büyük kitlelere ulaşması bunun en büyük örneği olarak görülmektedir. Endüstriyel döngünün bir ürünü olan popüler kültür pazar arayışı sistemi ile hareket etmektedir. Sürekli gelişen teknoloji ile müzik alanındaki gelişmeleri de etkilemektedir. Hayatımızın her anında olduğumuz mekânda, ortamda dinlediğimiz her türlü müzik ile bu etki alanı bizi kendi dünyasının içine almaktadır (Solmaz, 2009: 3).

Popüler kültürün içerisinde var olan etmenler bir toplumun tüm özelliklerini değiştirebildiği gibi yine o toplumun başka toplumlarla olan etkileşimlerini birbirine benzetebilme gücüne sahiptir. İnsanın yarattığı iş gücüne, yeteneğine karşı duran bir görünüm sergilemektedir.

² https://erdalatabek.files.wordpress.com/2013/03/populer_kultur1.jpg (Erişim Tarihi: 12.07.2021).

Popüler kültürün ortaya çıkışında Frankfurt Okulu üyeleri T. Adorno, Horkheimer, Marcuse gibi önemli düşünürler yer almaktadır. Aydınlanma çağının başlamasıyla etkisini devam ettiren bu düzenin tüketim sistemi haline gelmesini sağlamıştır. Zaman içerisinde de yapılan çalışmalarda bu durum yansıtılmaya çalışılmıştır. Modern diye adlandırılan bu kültürün farklı noktalara ulaşması ile çalışmaların ve tartışmaların yönü zaman içerisinde değişim göstermiştir. Popüler kültür olgusu bir toplumun hem üretim hem de tüketim alanını ele almaktadır. İnsanlar arasındaki etkileşimi tekleştirme eğilimi içerisinde. Toplumun parçası olan ve bireyleri bireysel olma durumu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Belli bir bilinç sistemine karşı durmakta ve bugüne kadar toplumları şekillendiren bu bilinç sistemini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Uzun uğraşlar sonucu ortaya çıkan tüm ürünlerin değersizleştiği algısına zemin hazırlamaktadır. Artık toplumlar tarafından belli bir direniş durumu olmaksızın sevilen ve talep edilen bir kültür olarak yaşamımızda yer almaktadır (Akay,2002:178).

Günümüzde önemli bir yer tutan popüler kültür olgusu araştırmacılar için önemli görülmektedir. Popüler kültürün sahasını genişletmesine kaynak oluşturan kitle kültür başlığını ele almanın çalışmaya farklı bir yorum kazandıracağı düşünülmüştür.

Kitle Kültürü: Modern toplumların yaşam şekillerini ele alan kitle kültürü her geçen gün gelişme göstermektedir. Endüstriyel çalışmalar ile modern yaşamlara dokunması, iletişim şartlarına uyum sağlaması bir kent kültürü olarak ifade edilmesini sağlamaktadır. Toplumda bir kültürün yer edinmesi uzun bir zamana ve geniş kitlelerce benimsenmesi durumuna bağlıdır. Uzun bir uğraş alanı ile kitle kültürünün ilk olarak ortaya çıktığı süreç 18. Yy Sanayi Devrimini kapsamaktadır. Sanayi Devrimi ile daha da temelleri oturmaya başlayan kitle kültürü az kitlelerden ziyade kalabalık kitlelerin ürünlerine ve değerlerine yer vermektedir. Kuşaktan kuşağa aktarımda önemli bir yere sahip olan yazılı ve görsel ürünlerin aktarılmasının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır (Barnard, 2002: 151).

Kitle kültürü bir toplumun teknolojik yapılanmalarını ortaya çıkaran büyük bir güce sahiptir. Kitle iletişim araçları ile sahasını daha farklı alanlara taşıyan kitle kültürü, tüketici ile eş zamanlı gelişim göstermektedir. Tüketicinin önemi bu noktada dikkat çeken bir özelliktir. Seri üretim koşulları kitle kültürünün bir göstergesi durumunu

ortaya çıkarmaktadır. Diğer önemli özellik ise, toplumun kitle kültürüne yön vermesi olayıdır. Toplumların varoluşundan bu yana bir dönemi değil de sonraki dönemlerde de önem kazanan olayları kapsamaktadır. Günümüzde kitle kültürün uzantısını kitle iletişim araçlarında kurulan pazar ve tekel hizmetinde ki kapitalist yapı ile görebilmekteyiz. Kapitalist toplumlarda yaşamın büyük kısmına sahip bu kültür türü geniş halk kitlelerine hitap etmekte ve alanını daha da genişletmektedir (Erdoğan, Alemdar, 2005: 41).

“Kitle toplumunda hâkim kültürlerden biri olan kitle kültürü sanayi devriminden sonra oluşan modern kapitalist toplum ile eşleştirilmekte ve arka planında “iş bölümünün gelişmesi, büyük çaplı fabrika örgütlenmesi ve meta üretimi, nüfusun kentlerde yoğunlaşması, kentlerin büyümesi, karar alma sürecinin merkezileşmesi, daha karmaşık ve evrensel iletişim sistemleri ve siyasal sürecin oy hakkına dayandırılması, işçi sınıfının (proletarya) ve siyasal hareketlerin büyümesi gibi” (Yelken, 1999: 185) olguların yer aldığı söylenmektedir. Erdoğan’a göre (2004: 8), kitle kültürü, kitle üretimi yapan bir endüstriyel yapının yarattığı maddi yaşamı gerçekleştirme ve bu gerçekleştirmenin materyal ve bilişsel/düşünsel biçimidir”.

Sanayi devrimi ile iş alanında ki artış ve sistemli karmaşık yapı ön plandadır. Bu amaç doğrultusunda sunulan sistem şekli insanlara dayatılmaya çalışılmaktadır. Dayatılmaya çalışılan yeni yaşam yönleri ile insanlar farklı bir pencereye yönelmektedir. Dış dünyada ki gerçekleri anlaması ve yorumlaması kitle kültürü unsurunun amacında ki çabayı yansıtmaktadır. Sanayi Devriminden sonra yinelenen başka bir devrimi yansıttığını ifade etmiştir. Ortaya çıkan kitle kültürünün köklü yapısına dikkat çekmek istemiştir. Varlığını sürdüren kitle kültürünün karşı konulmaz yanını ifade ederken, kitle iletişimin ve kitle iletişim araçlarının bu kültürün vazgeçilmez bir yönünü oluşturduğunu dile getirmiştir. Bu yönüyle kitle kültürü yapısal olarak iki farklı şekilde yerini belirlemektedir. Hem uluslar arası kültür alanını hem de yerel kültür özellikleri olan kalabalık kültür öğelerini kapsamaktadır. Ortaya çıkan bu durum da insanın tüketim sahasını yansıtmaktadır. Çünkü insanın tüketmek zorunda kaldığı her şey kitle kültürü kapsamında ele alınıp incelenmektedir (Bakcan, 2019: 19).

Toplumların şekillenmesine yön veren kitle kültürü birçok farklı açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir. Serbest ekonomi görüşüne yatkınlık gösteren çalışmalar kitle kültürünü yansıtmaktadır. Bu düşünce tarzına göre, kapitalizm ile eğitim olanaklarına yön veren düşünce yapısı aynı zamanda yüksek kültür ve özelliklerine de yer vermektedir. Buradaki amaç, kitlelere sunulan ürünlerin talepsel yanı yükseldikçe bir toplumu etkisi altına alan geniş kitleleri ve kitle kültür aşamalarını görebilmekteyiz.

Kitle kültür ile önem kazanan “Demokratik Marksist” ve “Eleştirel Yaklaşım” şekilleri kültürün metalaşmada ki özelliklerini yansıtmaktadır. Kitle kültürü ile ilgili yorumlar ve eleştiriler ilk olarak Frankfurt Okulu ile önem kazanmıştır. Konunun “kültür endüstrisi” çerçevesinde ele alınması gerektiği savunulmuştur. Kültür Endüstrisi döngüsünde yer alması gerektiğinin altını çizen Frankfurt Okulu düşünürlerine göre, toplumdaki kültürel etkileşimlerin geleneksellikten uzaklaşması, insanların ikinci planda olduğu bir araç haline gelmesi ile yine insanların tüketilen bir ürün haline gelmesi durumunu yansıtan tanımlar, yorumlar ve eleştiriler yer almıştır. Kitle, kültürün bir parçası haline gelmiş kitle iletişim araçları ise toplumlar arasında bilgi ve becerilerin aktarılmasını sağlamışlardır (Sarı, 2006: 44).

Kitle kültürünün daha geniş bir sahaya ulaşabilmesi için kültürel alanda öne sürülen tüm ürünlere sahip olması gerekmektedir. Etkileşimin yaygınlaşmasına en büyük katkı alanı ile karşımıza televizyon dünyası, yayınlanan aylık günlük dergiler, radyo kuşağı, sinema sektörü gibi müzikle ilgili ortaya çıkan çalışmalar ile geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Swingewood, 1996: 29).

Günümüzdeki gelişmelere baktığımızda ise kitle iletişim araçlarını gelişim gücü göze çarpmaktadır. Gelişen teknoloji ile sınırlarını her geçen gün genişletebilmektedir. Bu konuda Frankfurt Okulunun öne sürdüğü iki bakış açısı dikkat çekmektedir. İlki teknoloji çağı gereksinimlerine tam tersi duruş sergileyen geleneksellikten uzaklaşmayan toplumların gücünün azalması durumudur. Diğer öne sürülen düşünce sistemi ise somut bir özellik kazanan kültürel ürünlere dikkat çekerek insanın etki alanının azaldığını ifade etmişlerdir. Toplumun yapı taşı olan kültürün kapitalist bir sistem içinde üretilmesi ile endüstriyel bir döngüye girmesi gerçek dışı kültür ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Bakcan, 2019: 16- 20).

Eleştirilerin baskın olduğu kitle kültürü olgusunda Frankfurt okulunun öncülerinden olan Theodor W. Adorno ve Horkheimer tarafından yayınlanan “Aydınlanma Diyalektiği” kitabında kitle kültürünün kültür endüstrisi tanımlarına dikkat çekmek istemişlerdir. Onlara göre; gerçek diye nitelendirilen “halk kültürü” kavramına karşılık gerçek dışı olarak ifade edilen ve yapay olarak ifade edilen kitle kültür yanına dikkat çekmek istemişlerdir (Mutlu, 2005: 307).

Özetle; kitle kültürü bir toplumda yer edinmiş toplumları kendi düzen formuna sokmaya çalışan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her geçen gün değişen ve gelişen teknoloji gücü ile kitle kültürü sahası da değişmekte ve gelişmektedir. Gelişim aşamasında piyasaya sunulan kitle kültür ürünleri belli bir zamana bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Zaman içerisinde ki bu gelişmeler insan iş, emek gücünü öteleyerek kitle kültürü yelpazesinde filizlenen kısa süreli yeni oluşumlara zemin hazırlamaktadır. İnsanları standartlaştırması ile ortaya çıkan ürün totali de kalitesiz olarak ifade edilmektedir. İyi durum da olmayanın verimi ile çalışan kitle kültürü bireylerin beğeni ve tutumlarını yönlendiren hatta bireylerin yerine hareket eden bir kültür çeşididir.

3.2. Frankfurt Okulunun Kısa Tarihçesi, Sanat Anlayışı ve Thedor W. Adorno

3.2.1. Frankfurt Okulunun Kısa Tarihçesi

Öncülüğünü önemli isimler ile taçlandıran Frankfurt Okulu 1923'te kurulmuştur. Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü olarak başlayan kurum daha sonraları Frankfurt Üniversitesine bağlanmıştır. Kuruluşundaki sebeplerin ve içeriklerin başında Rusya'ya karşı Bolşeviklerin kazanmış oldukları savaşın etkileri yer almaktadır. Bunun dışında yine Orta Avrupa devrimleri ve etki alanları dikkat çekmektedir. I.Dünya Savaşı'nın sonrasında büyük yankı uyandıran sol tarafın baskın olduğu işçi sınıf çatışmaları ile Almanya'da sol parti anlayışının zaman içerisinde belli bir düzene sahip kurum ve kuruluşların daha doğru koşullara sahip olması gerektiği çabaları yer almaktadır. Rus Devriminin (1928- 1953) yıllarını kapsayan süreçte Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekteri olan Josef Stalin'nin benimsediği stanilizm diye adlandırılan Marksçı kuramın teori ve pratiklerinin yer aldığı sistemine dönüştüğü görülmektedir. Bu durum karşımıza Enstitü'nün "Batı Marksçılığı" benimsediğini göstermektedir. Enstitünün kuruluşun da karşımıza çıkan ilk yöneticiye baktığımızda ki bu okulun tarihçesinde Marksist dönemi kapsayan Avusturyalı Carl Grünberg yer almaktadır (Bottomore, 2013: 11-12).

Frankfurt Okulunun tarihsel gelişimine baktığımızda önemli isimler ve çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Gelişim gösteren çalışmalar ışığında Frankfurt Okulu'na yönelik söylemlerin arasında okulun belli dönemler içerisinde değerlendirilmesi gerektiği mantığı yer almaktadır. Bottomore tarafından ele alınıp incelenen bu dönemler kendi içerisinde dört ana dönemin tarihini yansıtmaktadır.

“1923-1933 yılları arasında Marksist düşüncenin hâkim olduğu dönem, 2. 1933-1950 yılları arasında Yeni-Hegelciliğin benzerlerinden farklı düşüncelerin etkin olduğu sürgün dönemi, 3. 1950-1970 yılları arasında Herbert Marcuse’un öne çıktığı/Okulun düşünsel, siyasal alanda etkili olduğu dönem, 4. 1970 ve sonrası ise Marksizmden uzaklaşarak çökmeye başladığı ve Marx’ın yeniden özgün eleştirisinin yapıldığı Habermas dönemi” (Bottomore, 2013: 100).

Bottomore’nin zaman dönemi bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen zamanda yapılan Frankfurt Okulunun Tarihsel tablosunda farklılıklar görülmektedir. Bu dönemsel çizelge ise Frankfurt Okulu’nun başına getirilen ve geçirdiği tarihsel yaklaşımlarla ifade edildiği görülmektedir. Diğer bir dönemselleştirmede ise Frankfurt Okulu’nun kuruluşu, üyeleri ve üyelerinin görüşleri bakımından farklılıklar dikkat çekmektedir

“1923-1930 yılları arasında Grünberg Dönemi, 1930-1933 yılları arasında Horkheimer Dönemi, 1933-1950 yılları arasında A.B.D Dönemi, 1950-1970 yılları arası Frankfurt’a Dönüş, 1970 ve sonrası Habermas Dönemi” (Kavurgacı, Selvitopu, 2019: 100).

Şekil 3.3. Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü³

³ <https://www.artkolik.net/yazilar/theodor-w-adorno-ve-kultur-endustrisi-cikmazi-6953> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

Frankfurt Okulu için değerlendirilmeye alınan dönemsel konulara baktığımızda okulun üyeleri tarafından yapılan yorum ve açıklamalarda farklılıklar görülmektedir. Dört farklı dönemin çalışmalarına kısaca değinilecek olursak; 1923- 1933 yıllarını kapsayan bu süreçte profesör kimliği ön plana çıkan Grunberg yer almaktadır. Marksist bir gelenekten gelen Grunberg'in Marksizm düşüncesini yansıtmaması ve bu alanda çalışmalara yön vermesi bu dönemin tarihsel yansımalarındaki gelişmelerin temellini oluşturmuştur. 1933-1950'li yıllara gelindiğinde ise sürgün dönemi olarak adlandırılan bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Grunberg döneminin aksine ekonomi alanı ve tarih değil de felsefe sahasına ait etkinlikler dikkat çekmektedir. Enstitünün başına getirilen Horkheimer dönemi başlamış bulunmaktadır (Yarar, 2001: 4).

Şekil 3.4. Carl Grunberg, 10 Şubat 1861 ila 2 Şubat 1940 tarihleri arasında yaşamış olan Alman Marksist bir hukuk ve tarih filozofudur⁴.

⁴ <https://www.felsefe.gen.tr/wp-content/uploads/2021/06/Carl-Grunberg-1-770x433.jpg> (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

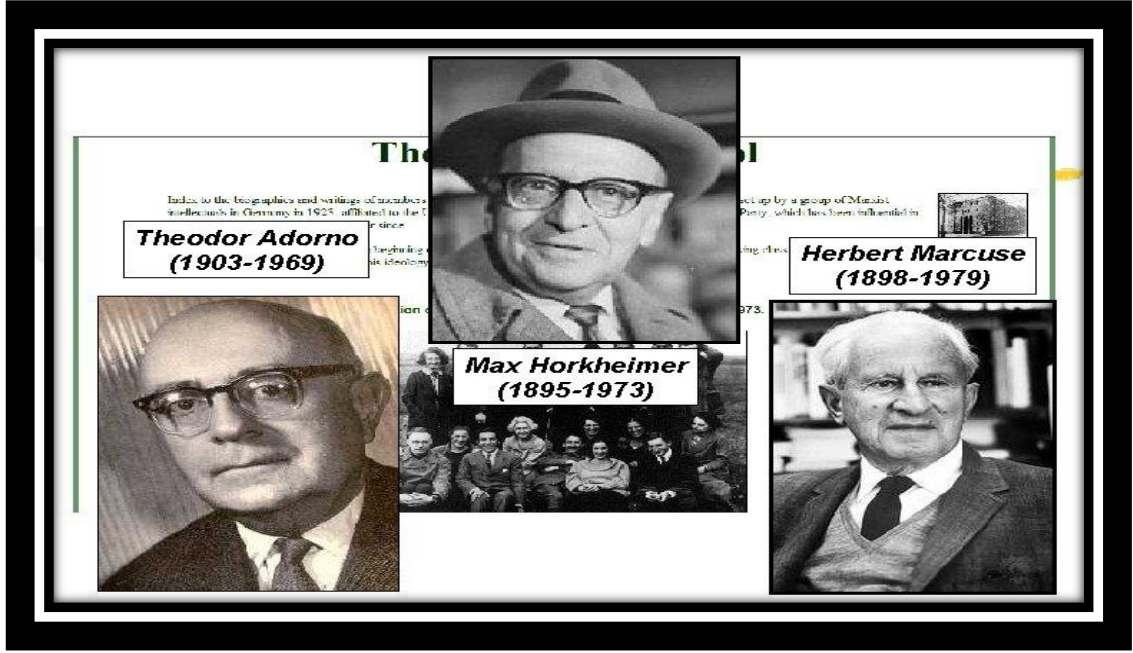
Bu dönemde ki farklılıklar ele alındığında felsefe alanındaki kültür endüstrisi yaklaşımı birçok iyi kötü eleştiriyi de beraberinde getirdiği gözlenmektedir. Bu yıllar arasında karşımıza çıkan aydınlanma eleştirisi, Pozitivizm ve Marksizm konuları dikkat çeken bir noktadadır. Sürgün dönem diye nitelendirilen bu yıllarda enstitünün üyelerinin yaşam koşullarının da etkilendiği görülmektedir. 1933- 1950 yıllarda Avrupa da büyük yankı uyandıran faşist ve sosyalist olaylar enstitünün faaliyetlerinin durmasına ve enstitü üyelerinin Amerika'ya olan göç serüveninin başlaması bu yılların sürgün dönem olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Uzun süren bir sürgün döneminden sonra Almanya'ya tekrar dönen Enstitü ve üyeleri önemli görülen çalışmalarına bu dönemde imza atmışlardır. 1960'lı yıllar enstitü üyelerinin fikir ve düşüncelerinin geniş bir yelpazeye uzandığı dönemi temsil etmektedir. 1950'lerden 1960'lı yılların sonuna kadar Frankfurt Okulunun tarihsel döngüsünde göze çarpan en önemli noktalar Eleştirel Teorinin hayata geçirilmesi ve 1960'lara damga vuran siyasi olayların kendini gösterdiği gençlik hareketlerinin etkin olmasıdır (Bekalp, 2019: 17).

Eleştirel Teori'nin karakteristik bir görünüm kazandığı bu dönemde enstitü üyelerinin kültür kavramı üzerine yoğunlaştıkları özellikle kitle kültürü ve kültür endüstrisi alanında oluşan yapılanmalarının olduğu görülmektedir. Okulun kültür ve onun yaratabildiği alanları kapsamayı kapitalizmin hızlı bir şekilde büyümesi ve geniş bir sahaya yayılması ile ilişkilendirilmiştir. Toplumlara etkisi altına alan kapitalizmin Frankfurt Üyeleri tarafından araştırılan en önemli konulardan biri olduğunu söylemek mümkündür (Callinicos, 2004: 367).

“Frankfurt Okulu, temelde birbiriyle ilişkili olan üç konu üzerinde durmuş ve söz konusu olguların eleştirel çözümlemesini yapmaya çalışmıştır. Frankfurt Okulu'nun üzerinde yoğunlaşmış olduğu konulardan ilki, sosyal bilimlerde pozitivizmin epistemolojik ve metodolojik eleştirisi, ikincisi, teknokratik-bürokratik yeni bir egemenlik biçiminin oluşumunda temel bir etmen olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik eleştirel bir tavır ve son olarak da, kültür endüstrisi ya da genel olarak tahakkümün kültürel boyutlarının çözülmesidir. Kültür endüstrisi kavramı sosyal bilimler literatürüne Frankfurt Okulu üyelerinin, modernlik paradigmasının kültürü standartlaştırıcı etkisine yönelik bir eleştiri vasıtası olarak yaptıkları bir katkıdır” (Bottomore, 1997: 61).

1933- 1950'li yıllar, sürgün yılları olarak nitelendirilen bir dönem karşımıza çıkmaktadır. 1930'lu yıllarda enstitünün yönetimine Horkheimer'in enstitünün yönetimine getirilmesi, Hitler olaylarının etkisi ile okulun kapatılıp üyelerinin Almaya'dan Amerika'ya gönderilmesini kapsamaktadır. Yine bu dönem içerisinde Hegelci eleştirel kuram temellerinin oluşturulduğu, Theodor W. Adorno ve Marcuse'nin

büyük rol oynadığı görülmektedir. Bu gelişmelerin yanı sıra 1938'lerden sonra Frankfurt Okulunun Psikoanaliz çalışmaları dikkat çekmektedir. 1950-1970'de ise, sürgün döneminin etkisinde olan enstitü üyelerinin tekrar Almanya'ya dönmesi ile üçüncü dönem ve çalışmalarının başladığı görülmektedir. Bu dönemde ki önemli gelişmelere ve isimlere baktığımızda, Adorno'nun Horkheimer'in ve Marcuse'nin yer aldığı bir dönem karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3.5. Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse⁵.

Üçüncü dönemi Adorno ve arkadaşlarının temel çalışma konu başlıkları oluşturmaktadır. Kültürel konulara olan eğilim “eleştirel kuram’ın” ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Son dönem olan 1970 ve sonrasını ele aldığımızda Frankfurt Okulunun eski gücünün azaldığı bir dönem etkisi görülmektedir. Bu durumu tetikleyen olayların başında Adorno, Horkheimer ve Marcuse'nin ölüm nedenlerinin olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmaların içeriğine baktığımızda sosyal bilimler alanına yardımcı olabilecek kavram ve teorilerin yer aldığı görülmektedir (Kömürcü, 2019: 75-76).

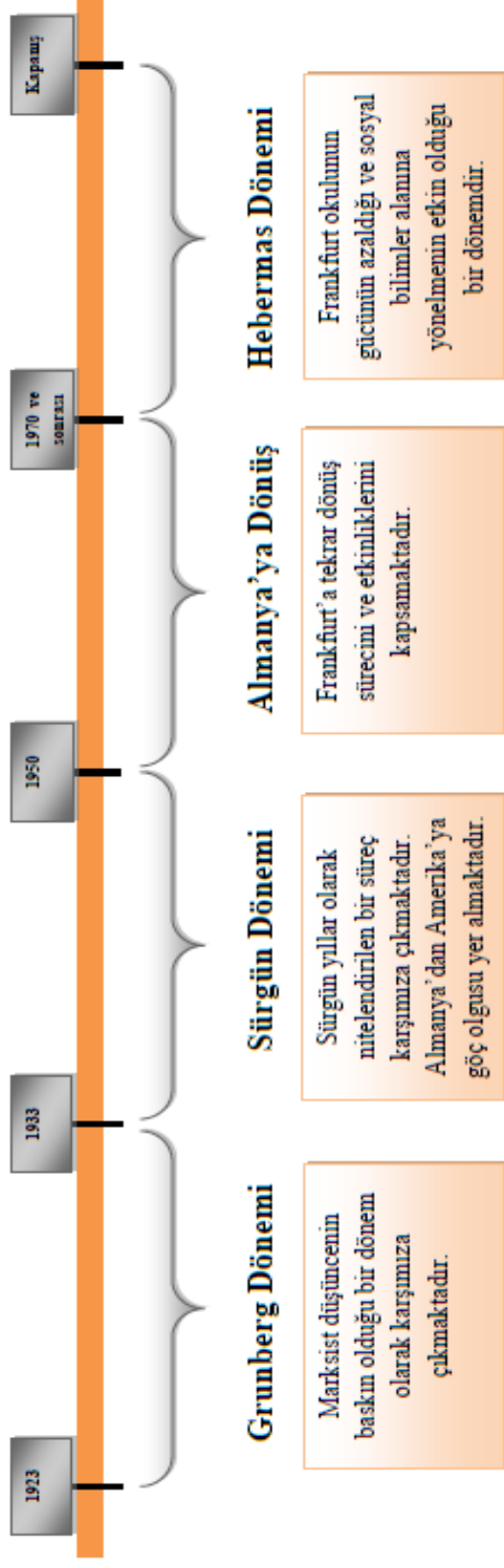
Frankfurt Okulunun kuramcıları tarafından önemli gelişmeler ile karşımıza çıkan bu dönemler kendi içerisinde, Frankfurt okulunun felsefe anlayışını anlamak için farklı

⁵https://slidetodoc.com/presentation_image_h/259f94df6f610bfa0879581d72c24078/image-12.jpg (Erişim Tarihi 21.07.2021).

birçok olay ve olguyu bünyesinde barındırmaktadır. Enstitüde yer alan kuramcılar ve onların isimleri ile ortaya çıkan bu dönemsel geçişlerde ilk olarak temelde yatan ve Frankfurt Okulunun da sürekli tartışma sahasına koyduğu batı Marksizm konusu ile ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlar yer almaktadır. Marksizm'e karşı duruş sergileyen Frankfurt Okulunun üyeleri toplumsal gelişmeler içerisindeki kurumsal bir araştırma sahası olarak tanımlanmaktadır.

FRANKFURT OKULU TARİHÇESİ

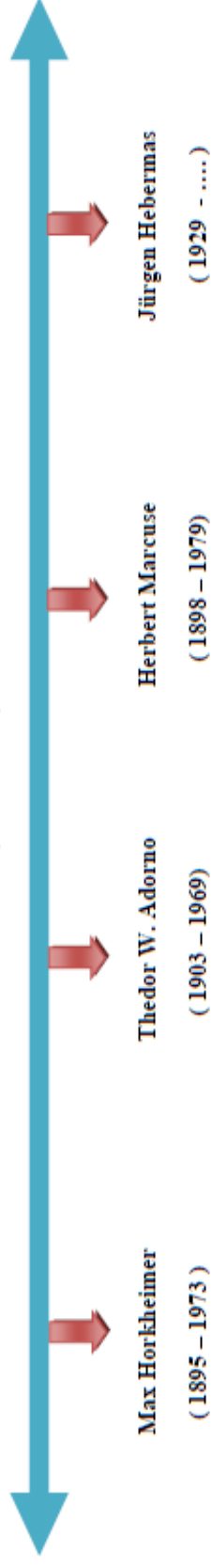

Şekil 3.6. Frankfurt Okulu Tarihçesi

FRANKFURT OKULU ÜYELERİ (3 ŞUBAT 1923)

Carl Grunberg

(1861- 1949)

Frankfurt Okulunun Diğer Üyeleri

- Karl August Wittfogel (1896 – 1988)
- Franz Borkenau (1900 – 1957)
- Friedrich Pollock (1895 – 1970)
- Eric Fromm (1900 – 1980)
- Franz Neuman (1900 – 1954)
- Walter Benjamin (1892 – 1940)
- Henryk Grossmann (1881 – 1950)
- Leo Löwenthal (1900 – 1993)
- Otto Kirchheimer (1905 – 1965)

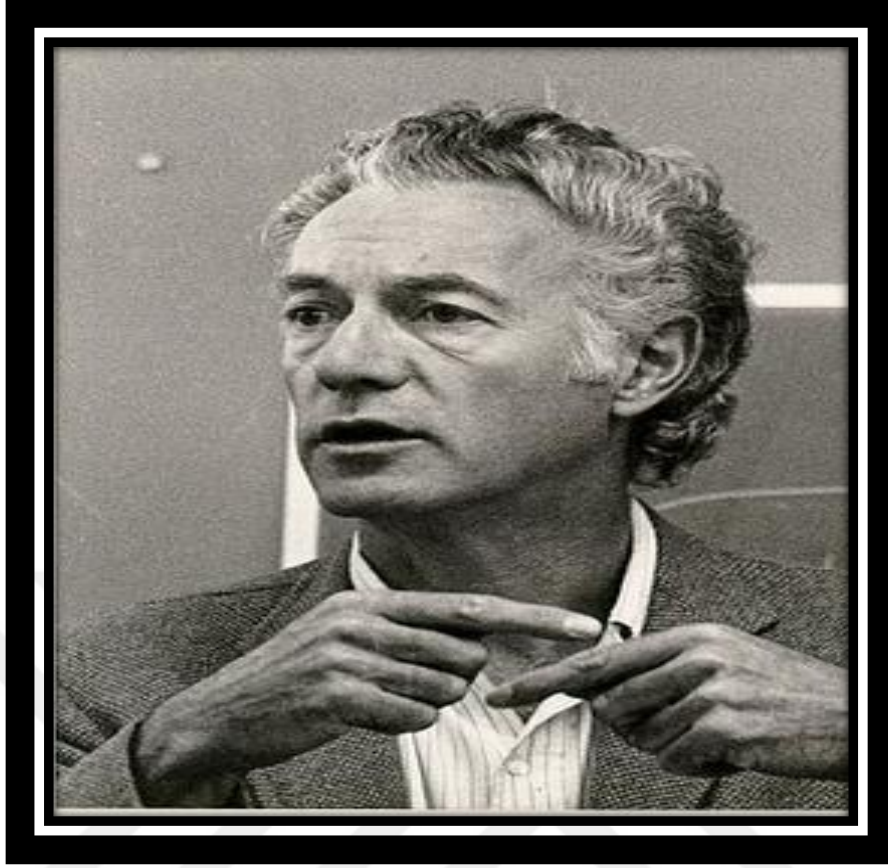
Şekil 3.7. Frankfurt Okulu Üyeleri

3.2.2. Frankfurt Okulunun Sanat Anlayışı

Frankfurt Okulu'nun sanat anlayışına baktığımızda temelinde yer alan sanat alanında yapılmış olan çalışmalar yer almaktadır. Aynı zamanda sanat başlığı Frankfurt Okulu'nun düşünce sistemindeki yansımaların aynası olma niteliğini taşımaktadır.

Burjuva toplum özelliğinden ortaya çıkan sanat anlayışı Marx ile kötü giden ve yanlış bir şekilde kurulduğu düşünülen toplumun bir arayışı noktasında sanat alanının umut ışığı olduğu görülmektedir. Toplumun yanlışlarının doğurduğu bir bütüne karşı gelişim gösteren sanat anlayışı zaman içerisinde toplumun içinde bulunduğu koşullardan kendine farklı bir bakış açısı ile yer bulmaktadır. Yanlışın içinde kendini yaşatmaya çalışan sanat anlayışı ile bu düzende bozulmadan kalabilme anlayışını yansıtan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl gücünün gerisinde oluşmaya çalışan sanat anlayışının doğanın bütünlüğünden uzaklaşması bilim ve sanat alanında ki çatışmaları ortaya çıkarmaktadır. Bir bölünmüşlük durumunu ortaya çıkaran bu süreç kültür olgusunun yaratmış olduğu bu etkinin bilim alanında veya sanat alanındaki çalışmalara kattığı anlam büyük bir tartışma sahası içerisinde yer almaktadır (Yarar, 2001: 15).

Schiller'in bu konuya yaklaşımındaki önemli noktalar dikkat çekmektedir. Kültürün etkisi ile ortaya çıkan bu durumun deneme yoluyla tecrübe etme noktasındaki bilim ve sanat alanındaki ayrımların olması gerektiğini ifade etmektedir. Bilimler arasındaki bu ayrımların devletin karmaşık yapısı ile daha da zorlaşan bir noktasına dikkat çekmek istemiştir. Bu açıdan konuyu ele alan Schiller ortaya çıkan bu parçalanma eylemine karşı “ oyun ve sanat” alanını önermektedir. Frankfurt Okulu'nun temelinde yer alan bu düşünce sanat tarzında sıkça karşımıza çıkmaktadır (Schiller, 1971: 38).

Şekil 3.8. Herbert Schiller, Kurumlar, Örgütler, Derin Siyaset, Siyaset - Politika, Siyaset Bilimi ve Siyaset Tarihi kategorilerinde eserler yazmış yazardır⁶.

Sanat ve bilim alanındaki yapılanmaların temelinde yatan kültür olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun Marksist yapıdaki olumsuzluklarının ortaya çıkması ve toplumun birçok gereksinime ters düşen bir noktada olmasından toplumların yaratmış olduğu düzensizlikler ve parçalanmış bir toplum örneği karşımıza çıkmaktadır.

Bu karmaşık yapıya Adorno şu şekilde yaklaşmıştır; Ortaya çıkan bu karmaşıklığı göğüsleyebilecek gücün sanat alanı olduğunu ifade ederek, parçalanmış düzenin yeniden ayağa kalkmasını ve bütünsellik içinde koruma alanı sağlayan sanat anlayışını savunmaktadır. Platon ve Aristoteles’den beri süre gelen bu görüş “yansıtma” (mimesis) kuramının karşısında bir duruş sergilemektedir. Bir toplumun gerçeklik yanını ortaya çıkaran, sürecin yansımalarına zemin hazırlayan gerçeklik ve sanat başlıkları karşıt bir özellik ile karşımıza çıkmaktadır. Burjuva toplumun “olumsuzlama” yanını yansıtan sanat alanı ile kültürün karşısında duran bir toplumun başka bir azınlık tarafında yaşam

⁶ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/c/c8/Herbert_Schiller.jpg. (Erişim Tarihi: 24.07.2021).

alanına yerleşmesi olarak ifade edilmektedir. Toplamların güvencesi olarak görülen sanat kültürün azınlık yani “getto” alanına olan yönelimini ortaya çıkarmaktadır. Sanat alanını gerçek alanın dışında gören ve toplumsal gerçeklikten uzak bir görünüme sahip sanatın varlığını bu durumun dışında tutmaktadır. Bu durum Adorno’nun model düşüncesinin sanat alanındaki örneklerini de ortaya çıkarmaktadır (Tunalı, 1989:128).

Temelinde bu ve buna benzer düşüncelere yer veren sanat alanının oluşumundaki alt yapısını ele aldığımızda, Frankfurt Okulu’nun sanat anlayışındaki en önemli başlığın “sanat ve gerçeklik” olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu yaklaşım varlıklar arasında kurulan diyalektik anlayışının sanat ile gerçeklik ilişkisine yön vermesi düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Diyalektik ile ortaya çıkan görecelik kavramı ile sanat alanındaki diğer konu başlığı olan estetik alanı ve “yanılsama” olarak nitelendirilen alan karşımıza çıkmaktadır. Gerçek olmayan ve kurgusal dünya olarak ifade edilen yanılsamanın günlük yaşamdaki gerçeklikten tezat bir düşünce ile hareket etmektedir. Sanatın doğru olan yanını yansıtabilmek ve tanımlayabilmek için toplumun belli bir düzen içindeki egemenliğe bağlı oluşu bu düşüncenin diğer bir yanını ortaya çıkarmaktadır. Bir egemenliğin altında ilerlemenin yanlış olduğunu savunan Frankfurt Okulu’nu tek yönlü egemenlik söylemleri yer almaktadır. Toplumun bir parçası niteliğinde olan sanat alanındaki oluşumların biçim açısından dönüşümlerindeki özellikleri benimsemektedir. Bir sanat eserinin ortaya çıkışındaki özgün olma durumunu, içeriğini ve doğal bir şekilde ortaya çıkan biçiminden kaynaklandığını ifade etmek istemektedirler (Yarar, 2001: 20).

Toplumun içinde bulunduğu imkân ve koşullara karşı bir görünümünden ortaya çıkan sanat anlayışı sorgulama ve var olan gücü yansıtmaya ile ilişkilendirilmektedir. Toplumsal bir konuyu içeren bu alanda bilim, politika, sosyoloji ve düşünürlerin en çok üzerinde durduğu estetik konusu gelmektedir.

Sosyoloji ve eleştiri alanını ayrılmaz bir bütün olarak nitelendiren Horkheimer, Marcuse ve Adorno’nun söylemleri dikkat çekmektedir. Onlara göre; sanat alanında sunulmaya çalışılan ürünün daha önceki örnekler ile karşılaştırılması gerektiği, başlatılan sürecin toplum ile olan ilişkisinin değerlendirilmeye alınması ve karşılıklı kurulan bu ilişkilerin yorumlama kısmını kapsadığını dile getirmektedirler. Bu alandaki çalışmaların modernizm ile cevap bulabileceğini ifade etmek istemektedirler. Özellikle

bu noktada dikkatleri üzerine toplayan kültür endüstrisi alanı ve bu alanın ortaya çıkardığı yapılanmalar kültür endüstrisi ile sanatın metalaşan yönünü ortaya çıkarmaktadır. Savundukları düşünce sanatın metalaşma sorununa karşı geliştirilen çözümün “modern sanat” ile gerçekleşebileceği düşüncesidir. Biçimsel olarak tam bir niteliğe hitap eden sanat alanındaki hayata geçirilme noktasındaki gelişmeler göz önünde bulundurulmaktadır. Modernizmin amacının dışında kullanılmaya çalışılması ve endüstriyel alandaki teknolojik potansiyelin diğer gelişmelerin önüne geçmesi düşüncesini ortaya çıkararak yeni tartışma sahasına zemin hazırlamaktadır (Çiçekdağı, 1999: 26-27).

Frankfurt Okulu toplumların temelinde yatan ve aralarındaki bağın farklı yanlarını ortaya çıkarmak ve tarihsel düzende evrensel gerçekleri yansıtabilmesi açısından Modernizm yapısını benimsemişlerdir. Benimsenen bu düşünce serüveni ile sanatın en önemli özelliklerinden biri olan “yabancılaşma” başlığı karşımıza çıkmaktadır. Yabancılaşmış bir toplumun ikinci bir yabancılaşma ile karşı karşıya getirilmesini doğuran bu uygulama ile toplum ve sanat arasındaki bu etkileşimin boyutlarını ortaya çıkarmaktadır. İkinci yabancılaşma sürecinde karşımıza çıkan sanat ve onu icra eden sanatçının kendisini belli bir düzen içerisinde saf dışı bırakması ile doğru olan gerçeğin gerçekdışı imgelerle yaratılıp bir evren içinde hakikat ile bağdaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Yabancılaşmanın yansıtmış olduğu bu süreç sanatın gerçeklerini ve gerekliliklerini toplumun bir parçası haline dönüştürmektedir (Bozkurt,1998: 181).

Sanattaki Marksist estetiğin doğurduğu sonuçları ve toplumsal olma sürecini yavaşlatan modernizm içinde yer alan “öncü” olarak nitelendirilen alanları tartışma sahaları arasında bulunur. Okulun eleştiri oklarının başında yer alan “marksist estetik” konusundaki eksiklikler dile getirilmeye çalışılmaktadır. Ekonomi alanının bir parçasıymış gibi gösterilmeye çalışılan sanatın ekonomideki bir aracı kurum olarak yerini aldığı düşüncesini savunmaktadırlar. Sistemin alt yapısında ki maddi gereksinimlerin değişimlerine ve gelişimlerine bağlı bir şekilde üst yapıda konumlanmış düşünce sisteminin değişebileceğini dile getirmektedirler (Çiçekdağı, 1999: 27).

Marksizm geleneğinin bir sonucu olarak Frankfurt Okulunun temelleri atılmıştır. Frankfurt Okulunun kurulumundaki ilk amaç bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri toplumsal etkinliklerine yön vermek amacını taşımaktadır. Frankfurt Okulunun

oluşumunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Marksizm'in ile iç içe geçmiş olan bu okul bütün özellikleri Marksizmi yansıtmamaktadır. Temelinde yer alan Marksizm düşünce sisteminin yanı sıra sosyal bilimler alanında da birçok çalışmalara yer verildiği görülmektedir. Toplumsal tarafa dikkat çeken yapısının içerisinde Frankfurt Okulunun toplumu bilinçlendirme çalışmaları da yer almaktadır. 20. Yüzyıl içerisinde düşünce alanında en göze çarpan çalışmaların veya yapılanmaların başında Frankfurt Okulunun çalışmaları yer almaktadır. Sanatsal faaliyet kısmında sürekli gelişim gösteren ve merak edilen, tartışılan konular Frankfurt Okulunun temel araştırma başlıkları arasında yerini almaktadır toplumun sanata yön vermesi veya sanat ile toplum arasındaki bağı ortaya çıkarma noktasında büyük çalışmalar ile karşımıza çıkmaktadır. Sanat konusu üzerinde eleştirel bir yaklaşım ile yaklaşan Frankfurt Okulunun üyeleri sanatın bir araç olarak topluma yön verdiğini ve onu biçimlendirdiği ifade etmişlerdir.

3.2.3. Frankfurt Okulu ve Eleştirileri

1923 yılında çalışmalarına başlayan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü, yapmış olduğu ve öne sürdüğü düşünceler ile önemli bir yeri teşkil etmektedir. Günümüzde de bilgilerin ulaşıldığı bir alan olarak birçok disiplin sahasında bu okulun bünyesinde yer alan isimler dikkat çekmektedir. Frankfurt Okulu etrafında gelişme gösteren bu çalışmalar “Eleştirel Kuram” şeklinde ortaya sürülen ve yaşamın modern tarafına karşı bir duruş sergileyen eleştiriler bu okulun çalışmaları hakkında alanda araştırma yapacak kişilere yol göstermektedir. Eleştirel kuram ile şekillenen Frankfurt Okulu çalışmaları Frankfurt Okulu'nun tarihinin içerisinde yer alan dönemlerin yapılanmaları ile ilgilidir. Toplumun tarihsel sorunları ile ortaya konulmaya çalışılan bu eleştirilere değinmeden önce bu eleştirilerin kilit noktası olan eleştirel teoriden (kuram) bahsetmek gerekmektedir (Bilir, 2007: 7).

Şekil 3.9. Georg Lukács (13 Nisan 1885, Budapeşte - 4 Haziran 1971, Budapeşte)⁷.

Eleştirel Kuram: Bir ideoloji içerisinde eleştirisini dile getiren Frankfurt Okulu eleştirel kuramını Marx'ın öne sürdüğü hem ekonomik hem de politik eleştirilerini kapsamaktadır. Bilim ile toplumlara aktarılan tüm teknikler Adorno ve Horkheimer tarafından bir ideoloji olarak ifade edilmektedir. Eleştirel teorinin kökenine baktığımızda Marx'ın ekonomik, politik eleştirisinin yanı sıra Lukacs'ın ele almış olduğu Hegelci Marksizminin olduğu görülmektedir. Lukacs'ın eleştirel teorisine baktığımızda “bütünsellik” kavramının etkin olduğu bir teori karşımıza çıkmaktadır. Bütünsellik ile bireylerin toplumsal yaşam alanlarının sosyal statü ve tarihsel döngüyle ilişkilendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Lukacs'ın bu görüşüne katılan Horkheimer ve Adorno bu eleştiriye ekleme yaparak teknik açıdan kullanılan aklın gücüne dikkat çekerek kapitalizm olgusunu bu şekilde tanımlamışlardır. Kavranması

⁷ İnternet Kaynağı: <https://www.selyayincilik.com/yazarlar/opt/georg-lukacs.jpg> (Erişim Tarihi: 24.07. 2021).

güç olan ve araç olarak kabul görünen aklın rasyonalite yönünden ayrı bir şekilde ele alınmaması gerektiğini dile getirmek istemişlerdir (Connerton, 1976: 12-27).

“Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Teorisi Marksizm’in teorisini yeniden hayata geçirmek için meydana çıkmıştır. Bu kapsamda Marks’ın teorisinin temelini meydana getiren ekonomik alt yapıdan daha fazla üstyapıyı hedef almış ve amaç edinmiştir. Eleştirel Teori’nin önemli üyelerinden Max Horkheimer ve Marcuse kapitalist uygulamaların olduğu toplumlarda ekonominin neden olduğu çelişkileri yalnızca ekonomik açıdan çözümlememişlerdir. Bu teorisyenler kültürel alanların içerisindeki ilişkilere ve kültür boyutuna dikkat çekmişlerdir. Özellikle de psikolojik ve kültürel ilişkileri ekonominin sebep olduğu krizler altında insanların hayatlarını sürdürdüğü alanlar olarak göstermişlerdir” (Kızılçelik, 2013: 60).

Frankfurt Okulu üzerinden eleştirel teori kavramına ortaya çıkaran üç temel eleştiri özelliği ile karşılaşılmaktadır. Birinci özellik, aklın teknik açıdan ele alınması yani araçsal aklın eleştiri yanını kapsamaması ikinci temel özellik ise, akıl gücünün mitlerden uzaklaştırılması gerektiğini ifade eden aydınlanma eleştirisi karşımıza çıkmaktadır. Son özelliğe baktığımızda ise Frankfurt Okulu’nun en çok üzerinde durmuş olduğu modernite ile beraber gelen kültür eleştirisi başlıklarıdır. Negatif Diyalektik üzerinden kültürün ideolojik yansımaları Theodor W. Adorno ve Horkheimer tarafından anlatılmaya çalışılmaktadır. Negatif Diyalektik “Aydınlanma sorununu, araçsal aklın gücünü ve kültür endüstrisi” alanına yöneltilen eleştirileri içermektedir (Özel, Mumyakhmaz, 2018: 64-65).

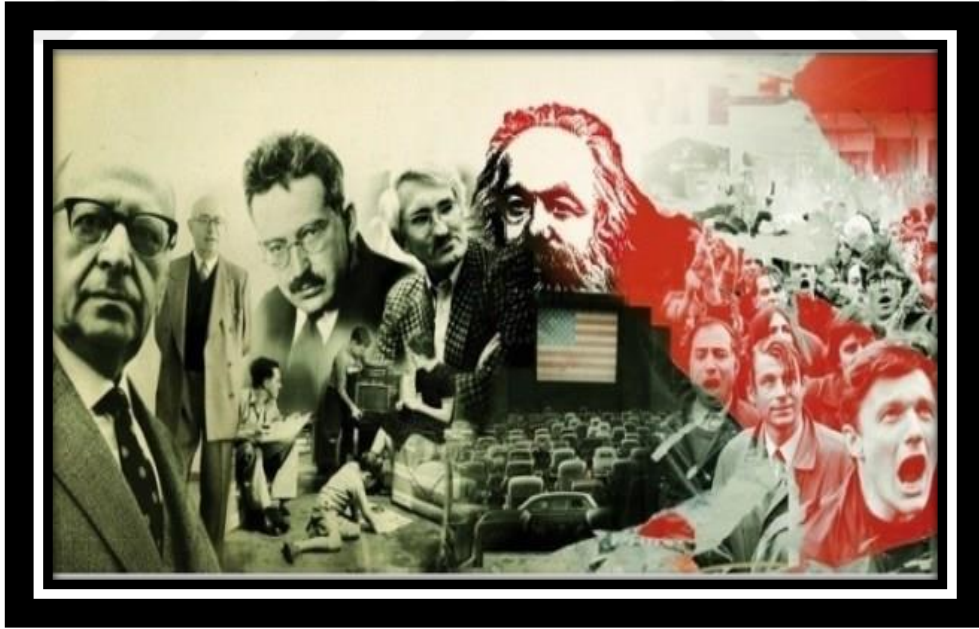
“Horkheimer, Eleştirel Teori’nin yalnızca bütün imkânlarıyla insan ile ilgilendiğini dile getirmiştir. Böyle bir anlamda Eleştirel Teori, insanın tarihin öznesi ve tarihi yapan düşüncesinden yola çıkmıştır. Bununla birlikte insanın yapmış olduğu etkinliklerin var olanı nesneleştirmesini, insanın içerisinde bulunan yeteneği ile karşılaştırmıştır” (Therbon 2006: 22).

Horkheimer’e göre toplumsal yapının içerisinde karşımıza çıkan bütünün özellikleri eleştirel bir tavır şeklinde bilinçli bir şekilde ortaya çıkarılmaya çalışılan bir yapıyı ifade etmektedir. Ortaya çıkarılan özneler ile bir bütün olan bu özellikler toplumun yapısında yer edinmiş kültür öğeleri ile yoğrulan bir akıl aracı olarak görülmektedir. Horkheimer’in anlayışına göre varlığını sürdürdüğümüz tarihin gerçeği yansıtmadığı düşüncesidir. Anlaşılmazlık olarak ifade ettiği tarihin gerçek yanının insanlar ve onların eylemlerinin oluşturduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı bu eleştiriler, çelişkiler ortaya çıkabilecek kavramlar için ayırt edici bir yapıyı teşkil etmektedir (Horkheimer, 2012: 356).

Eleştirel Teori’nin yapısındaki özelliklere baktığımızda karşı duruş sergilen kapalı düşünce sistemini değiştirmeyi ve eleştirel yaklaşıma karşı duruş sergileyen

yapılanmalara engel olmaya çalışmaktadır. Temelinde yer alan bu özellik ile gerçekleştireceği yapılanmalara geleneksel felsefi yaklaşımı ile ele almaktadır. teori oluşturma çabasında yer alan tarih başlığı ve felsefe başlığı ve bu alanların ortaya çıkardığı eleştiriler yer almaktadır. Sosyal Bilimler alanında sıkça karşımıza çıkan bu durum insan ve doğa ikilisini ele alıp incelemektedir. Aralarındaki ilişki, etkileşimler ve yeni oluşumlar inceleme sahasını oluşturmaktadır. Fakat Horkheimer konuya ek olarak kuram kavramının oluşumunda yer alan insan olgusunun varlığında ki bilinçli insan içerisinde gerçekleşebilecek kuramların sadece bilim insanları ile sınırlı tutulması gerektiğini dile getirmektedir (Horkheimer, 2012: 347-348-361).

“Horkheimer’a göre işçi sınıfı modern toplumdaki durumu temelinde insanlara doğa ile olan mücadelelerinde hep daha güçlü yardımcı araçlar imkanı veren bir çalışma ile eskide kalmış bir toplumsal örgütlenmenin devamlı olarak yenilenmesi arasındaki ilişkiyi deneyimlemiştir. Horkheimer, ekonomik bunalımlar, işsizlik, terörist sistemler, kitlelerin durumunun tamamı artık günümüz gerçeklerine uymayan üretim ilişkilerinin neden olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu anlamda bakıldığında Marks ve Hegel tarafından oluşturulmuş olan tarihsel materyalizm, eleştirel olarak bakış açısının temelini oluşturmuştur. Horkheimer’in eleştirel teori düşüncesinde, eleştirel teorinin kapitalizm tarafından üretilen değişim ve gelişmelerin üstesinden gelebilme mücadelesi girişimi olduğunu görüşü bulunmaktadır”(Çiğdem, 2008: 40).

Şekil 3.10. Eleştirel Teori⁸

⁸ İnternet Kaynağı: <https://onsraman.files.wordpress.com/2014/07/frankfurt-okulu.jpg> (Erişim Tarihi: 24.07.2021).

Genel olarak eleştirel teori konusunu sıralayacak olursak;

1. Eleştirel Teori'nin en temel çalışması pozitivistlik karşı yaptığı eleştiriler yer almaktadır.
2. Eleştirel teori bir ideoloji yansımasının ürünüdür.
3. Eleştirel Teori'de bilgi bütünü somut gerçekliğin bir parçası olarak ele alınmamakta karşıt bir şekilde sosyal bir yapı olarak görülmektedir.
4. Eleştirel Teori pozitivistliğin düşüncesinin özelliklerindeki doğa kanunlarını kabul etmeme düşüncesi yer almaktadır.
5. Tarihsel yöne dikkat çeken eleştirel teori insan, toplum ve tarih üçlüsünün olayların seyrini değiştirebildiğini dile getirmektedir.
6. Eleştirel Teori, toplumda yer edinmiş rejimlere karşı bir görüş ve düşünce içerisindedir.
7. Eleştirel Teori'de doğru bilinç düşüncesi ön plandadır. Özel hayatın politik yönünün olduğu düşüncesi, Marksizm ile ortaya çıkan diyalektik ilişkisi ve akıl anlayışının önemli olduğu bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Gök, 2019: 56-57).

Frankfurt Okulu üyelerinin geliştirmiş olduğu eleştirel teori düşüncesi geleneksel teorinin güçsüzleşmesine ve yok olmasına zemin hazırlamıştır. Frankfurt Okulu, kendi içerisinde farklı süreçlere ayrılmakta ve Eleştirel Teori'nin gelişim aşamaları olarak belli dönemlere ayrıldığı görülmektedir. Birçok alanda yapmış olduğu aydınlanma döneminin yansıması olan akıl gücünün yüceliğini öne çıkaran eleştiri Marksist felsefesi alanında öne sürülen eleştiriler gibi başlıklar yer almaktadır.

3.2.3.1. Aydınlanma Eleştirisi

Aydınlanma düşüncesi ele alındığında felsefi alan başta olmak üzere toplumsal yaşamın yansımalarını, bilimsel alanda gerçekleşen gelişmeleri ve buna benzer birçok alanın etkisi altında olduğu gözlemlenmektedir. Toplumun en önemli parçası olan insanı ve onun etkilediği tüm yansımalar Aydınlanma düşüncesi içerisinde ifade edilmektedir (Bumin, 2003: 24).

Yaşamın seyrine yön veren bu akımın gelişmelerine ışık tutan 17. ve 19. yüzyıllarında gelişme gösteren eylemler göze çarpmaktadır. Özellikle ortaçağın siyasal olaylarının baskın olduğu bu süreçte toplumsal tepkiler ile felsefi alanın geniş yapısıyla görünüm kazanan Avrupa yer almaktadır. Dönemin içindeki bu yapılanmalar ile Avrupa'ya zamanla Rönesans'ın gelmesiyle eski düşünce sisteminden ve geleneksel yapıdan uzaklaşarak farklı değişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 17. Yüzyıl'a baktığımızda Descartes, Galileo gibi birçok bilim insanı, tarafından gerçekleştirilen değişimler dikkat çekmektedir (Cevizci, 2013: 165).

Karanlık bir dönemi teşkil eden Orta Çağ dönemi Rönesans'ın gelmesiyle daha iyi koşullara sahip farklı bir düzene geçmiş olduğu görülmektedir. Avrupa'da filizlenmeye başlayan olayların etkisi ile daha da şekillenen bu süreç aydınlanma düşüncesi ile bilimsel bir çerçevede olaylara mekanik bir yaklaşım kazandırmaktadır. Sorgulayan bir sürecin başlamasını sağlayan ve onları dinsel öğelerden bağımsızlaştırmaya çalışan insan ve gücünün önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır. Ortaya sunulan bu düşünce ile eski sisteme ait geleneksel varsayımları saf dışı bırakarak daha çok akılın ön planda olduğu düzen sistemini amaç edindikleri görülmektedir (Çiğdem, 1992: 11).

Aydınlanmanın etkisini Kant'ın felsefi ile değerlendirmeye aldığımızda karşımıza çıkan düşüncelerde insan olgusu ve onun yönlendirilme konusu yer almaktadır. İnsanın yönlendirilmesindeki sorunlara dikkat çekmek isteyen Kant insanın kendi akıl gücünün başkaları tarafından etkisi ve tesiri altında olmasından bahsetmektedir. Aydınlanmanın getirisi olan varsayımla birlikte daha özgür ve daha olumlu bir düzen şekli karşımıza çıkmaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014: 115).

“En genel hatlarıyla aydınlanmanın dört temel özelliğinden söz etmek mümkündür: 1) Doğaüstünün doğalla, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla, dinin bilimle ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi, 2) Bir araç olarak deneyin rehberliğindeki aklın sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel sorunların çözümünde yüceltilmesi, 3) İnsan ve toplumların mükemmelleştirilebileceğine ve insan soyunun gelişmesine duyulan inanç, 4) İnsan haklarına dair insancıl istemlerin çoğalması” (Kızılçelik, 2013: 194).

Aydınlanma için bu savunulan düşünceler birçok düşünür tarafından kabul görürken bir yandan da karşı görüş tutumunda tavrı sergileyen düşünürlerde yer almaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan iki isim dikkat çekmektedir. Rousseau ve Nietzsche tarafından eleştirilmesi Frankfurt Okulunun öncüleri olan Horkheimer ve Adorno'nun çalışmalarına etki ettiği görülmektedir. “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserde de bu noktaya dikkat çekmek istemişlerdir. Aydınlanmanın baskıyla yönetilen

sistemin aksine toplumu daha refaha çıkarma arzusunu dile getirmektedirler (Bekalp, 2019: 17).

Aklın gücü ile yönlendirilen insanın bu yöntemi kullanabilmesini sıkça dile getiren Horkheimer ve Adorno, asıl amacından uzaklaştırılmaya çalışılan bir aydınlatma düşüncesinin varlığının olduğunu ifade etmek istemişlerdir. Horkheimer ve Adorno'nun Aydınlanma üzerine yaptıkların en önemli varsayımları bu sistemin toplumun ve bireylerin dünyasındaki geleneksel yansımalarından uzaklaştırmaya çalıştığı durumu ifade ederken aynı zamanda aydınlanmanın da yenedünya sırlarını ortaya çıkarabileceğini savunmuşlardır (Ergün, 2018: 71).

Horkheimer ve Adorno'ya göre; geleneksel aktarımı olan destansı düşünce sisteminden uzaklaştırmasının aksine aynı sisteme hizmet eden bir düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Varlığını devam ettiren Mit olgusunun Aydınlanma ile hareket ettiği ve yaşamında nesnel yöne hizmet ettiği dile getirilen diğer bir tartışması sahası olarak ifade edilmektedir. Aydınlanmanın sergilemiş olduğu tavır tutum eleştirel kuramda farklı bir şekilde görülüp ifade edilmektedir. Eleştirel kuramcılara göre; Aydınlanma insanlara ve değerlerine karşı katı bir izlenim sergilemektedir. Ayrıca aydınlanmanın zaman içerisinde "Mit" olgusunda farklılaştığını dile getiren kuramcılar aynı zamanda bilimsel gerçeklere uzanan yolculuğunda insanın birçok duruma dâhil olması ile insanın kendisinden uzaklaştığını sıkça dile getirmişlerdir. Başka bir deyişle insan olgusu nesnel bir görünüme getirilmeye çalışılmaktadır (Şaylan, 2002: 126).

"İnsan türü bağımsızlaşma süreci içinde, içinde yaşadığı dünyanın yazgısını paylaşır. Doğa üzerindeki egemenlik insan üzerindeki egemenliği getirir. Her özne sadece dışsal doğanın (gerek insanın fiziksel varlığının, gerekse insanın dışındaki doğanın) köleleştirilmesine katılmakla kalmaz, bunu yapabilmek için kendi içindeki doğayı da egemenlik altına alır. Egemenlik için egemenlik 'içselleştirilir'[...] İnsanın içindeki ve dışındaki doğanın köleleştirilmesi anlamlı bir amaç olmadan gerçekleştirildiği için, doğa aşılmış ya da kazanılmış değil, sadece bastırılmış olur" (Horkheimer, 2014: 120).

Horkheimer ve Adorno'nun ele aldığı Aydınlanmanın Diyalektiği'nde karşımıza çıkan en önemli söylem eski düzene ait sistemin düzensizliğinin yaratmış olduğu sorunların dile getirildiği görülmektedir. Bu açıdan düşünülüp değerlendirmeye alındığında Aydınlanma düşüncesi ile insan varlığı değersiz bir görünüme hizmet eden bir varlık olarak görülmektedir. Nesne konumuna getirilen insan aklın gücü ile şekillenip değer görebilen bir duruma getirildiği diğer tartışma konuları arasında yer almaktadır. Aklın gücünü ön plana çıkarmaya çalışan Aydınlanma düşüncesi ile

özgürleşmeye çalışan insanın bilimsel gelişmeler ile yaşadığı doğasının gerçeklerini ortaya çıkarabilmesi düşünülmektedir (Horkheimer & Adorno, 1995: 30).

Aydınlanma eleştirisi üzerinde baskın rol oynayan Thedor W. Adorno ve Horkheimer'in söylemleri ve çalışmaları yer almaktadır. Onlara göre; aydınlanma ile insanların yaşamlarında doğaya karşı kazandıkları benliklerindeki kendini arayış karmaşası dikkat çekmektedir. Frankfurt Okulunun üyelerinin benimsediği bu eleştiri konusu yaşantımızda oluşan olumlu veya olumsuz yıkımlara sebep olan eylemlerin arkasında yatan aydınlanma başlığının olduğu düşüncesini karşımıza çıkarmaktadır.

3.2.3.2. Pozitivizm Eleştirisi

Pozitivizm eleştirisi Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü tarafından önemli isimlerin öncülüğünde ortaya çıkarılmış bir eleştiri türü ile karşımıza çıkmaktadır. Pozitivizm, Marx'ın düşünce sistemindeki içeriğin tekrardan sahaya taşınması ile pozitivizm eleştirisi yeni bir tartışma ve inceleme alanını ortaya çıkarmaktadır. Adorno, Horkheimer ve Marcuse'in Marx'ın mülkiyet alanında yapmış olduğu çıkarımlar üzerinden çözüm çatışmalarına yoğunlaşmışlardır (Vallace, Wolf, 2004: 119-122).

“Pozitivizm belirli olay ve olguları açıklarken duyu verileri kullanır ve yöntem olarak kendine tümevarımı seçer. Pozitivistler için Dünya bir olgular dünyasıdır. “Pozitivist sosyal teori, doğa bilimlerinin yöntemini iktisat ya da toplumun yasalarını keşfetmek amacıyla kullanırken, baskıcı toplumların düzenliliklerini yalnızca tevekkülle kabul edilebilen olgular olarak resmeder”(Güzeloğlu, 2021: 97).

Frankfurt Okulu'nun bu noktadaki amacı; sosyal bilimler alanına yöneltilmiş olan Pozitivizm etkisinin ortadan kaldırması gerektiğini savunmaktadırlar. Frankfurt Okulunun temelindeki düşünce sisteminde üç eleştiri yaklaşımı göze çarpmaktadır. İlk eleştiri pozitivizm eleştirisi, ikinci yaklaşımda bilim ve teknoloji alanına yöneltilmiş eleştirileri kapsarken son yaklaşımda ise kültür endüstrisi alanına yöneltilmiş olan eleştiriler yer almaktadır. Pozitivizm alanına yöneltilmiş olan en önemli eleştiri başlığında, farklı seçeneklere olasılık tanımadan temelinde var olan seçeneği ele alması yer almaktadır. Pozitivizmin sunmuş olduğu bu seçenek ile yaşamın monoton yanının ortaya çıktığını göstermektedir (Demir, 2009: 64-65).

Frankfurt Okulu'nun pozitivizme karşı geliştirdikleri eleştirinin asıl nedenini şöyle özetlemek mümkündür:

“Olguların fetişleştirilmesine karşı duyduğu hoşnutsuzluğa ek olarak, Horkheimer, Mantıkçı Pozitivistlerin özü ihmal etmeyen bir alternatifi dışlayarak, formel mantığı esas

almalarına da karşı çıkıyordu. Mantığı matematiğin bir benzeri gibi görmek, Horkheimer'e göre mantığı tarihsel olan dünyada hiçbir reel anlamı bulunmayan bir eş söz yığınının indirgemek oluyordu. Bütün gerçek bilginin bilimsel, matematiksel kavramsallaştırmasının koşullarına uygun olmaya çalışması gerektiğini savunmak, pozitivistlerin karşı çıktıkları ve reddettikleri metafizikten hiç de geri kalmayan bir başka metafiziğe teslim olmak demektir. Horkheimer'e göre, her şeyden de kötüsü, pozitivistlerin kendilerini olgular ile değerleri birbirinden ayrı tutmayı başarmış gibi göstermekte oluşlarıydı”(Güzeloğlu, 2021: 98).

Pozitivizm eleştirisinde bilimsel bir araştırmanın içeriğinde yer alan değerlendirmeleri ile araştırmacıya yön vermesi düşüncesi yer almaktadır. Pozitivizmde özne ve nesne arasındaki ayrımların ifade edilmesi pozitivizm eleştirisinin kapsamını oluşturmaktadır. Dış dünya ile toplumlar arasındaki bağın davranış ve tutumlarda değişebileceği düşüncesi yer almaktadır. Belli bir yöntem içerisinde gelişim gösterebilen pozitivizm de bilgi becerisi önemli bir yer tutmaktadır. Eleştirel teori açısından bakıldığında Pozitivizmin karşıt düşünce yaklaşımları ile alakalı olduğu görülmektedir (Kızılçelik, 2013: 248).

Pozitivist düşüncenin bilim alanı ile ilişkisi ele alındığında güvenilirlik konusu ve sistemin mutlak yönü dikkat çekmektedir. Özellikle insan yaşamındaki önemli görülen değerlerin toplum tarafından şekillenip benimsenmesi ile siyaset, din olgusu, felsefe gibi alanlardaki insan rolünün gücü ortaya çıkarılmaktadır. Bireylerin özgürleşme noktasına dikkat çekilmek istenmesi veya insanları serbest bırakması düşüncesi yer almaktadır (West, 1998; 90).

Horkheimer'in Frankfurt Okulu üzerinden yapmış olduğu pozitivizm eleştirileri ile bilgilerin bir tek kaynaktan deney ve deneyim ile aktarıldığı doğru bilginin bu yöntemle ortaya çıkabileceği düşünce sistemini savunduğu gözlenmiştir. İnsanların yaratmış olduğu eylemlerin ön planda olduğunu savunan Horkheimer düşüncelerin doğuştan gelen bir kazanım olmadığını bu yetilerin belli bir süreçten geçmesi gerektiğini sıkça çalışmalarında ifade etmektedir. Ayrı bir şekilde sınıflandırılmaya çalışılan pozitivizm eleştirisi belli bir birikim ürünü olmaktan ziyade eski ile yeni bilgi arasındaki yapıyı da ayrıştırmadan ele almaktadır. (Bottomore, 2013: 38).

Frankfurt Okulu ve üyeleri özgürlük ve aydınlanma başlıklarıyla yola çıkarak birçok tartışmayı beraberinde getiren eleştirilere zemin hazırlamaktadır. Eleştirilerin başında Pozitivizm eleştirisi yer almaktadır. Pozitivizm düşüncesinin temelinde yer alan düşüncenin kendi kendine yetememe durumu ile Horkheimer ve Adorno'nun

pozitivizme yönelik eleştirilerindeki sert yapı dikkat çekmektedir. Olguların başrol oynadığı pozitivizmde gerçeklik olabilecek her şey bu düşünce ile şekillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Olguların düşüncede sınırlı tutulmaya çalışılmasındaki güvenilirlik düşüncesi ile tek bilgi yöntemi kullanılmaya çalışılmıştır. Tek düşünce, tek olma anlayışı Pozitivizm temel taşını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

3.2.3.3. Modernlik Eleştirisi

Eleştirel teoride modernlik eleştirisinin temelinde yer alan akılcılık düşüncesi dikkat çekmektedir.

“Şimdilik zamanın ya da hali hazırda olanın temel özelliklerini, kendine özgürlük ya da yeniliğini, onu kendisinden önceki çağ ile karşılaştırmak suretiyle kavrama fikrini ifade eden modern toplumların temel ve olmazsa olmaz özelliklerini betimleme tavrı; bilimsel ve teknolojik akılcılığın sosyal yaşamın her alanına yaygınlaşma yönelimi için kullanılan terim. Modern dönemin Aydınlamada yerleşik hale gelen temel karakteristiği” (Odabaş, 2018: 226).

Günümüz toplumundaki kadersel yansımalarından ortaya çıkan ve bireyin kaygı duymasına neden olan sorunlar Frankfurt Okulunun üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Topumlarda ortaya çıkan kaygı karmaşası konusu Max Weber’in “bilimsel- teknolojik akılcılığın” hükmünü ortaya çıkaran düşüncesi ile alakalıdır. Özellikle sanayi devrimi sonrası sanayileşmenin hızla büyümesi ve kapitalizmin sanayi (ticari) kapitalizm alanını kapsayan bu süreç Max Weber’in görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Bu alanda yapılan yorumların ve çalışmaların başında Marcuse ve Max Weber yatmaktadır. Marcuse’nin konuya teknoloji alanındaki akılcılık düşüncesi yaklaşması ile Max Weber’in modern dünyanın rasyonelleşme sürecini kapsayan yorumları ve çalışmaları arasındaki benzer yanlar dikkat çekmektedir (Bottomore, 2016: 49).

“Teknolojik akılcılık ya da rasyonelleşme, toplumu insan denetiminin dışında biçimlendiren soyut güçler olarak tanımlanır. Bilimin ve akılcı yönetimin yarattığı sistemin içsel mantığı, bir biçimde bireylerin ya da tikel toplum grupların haberi olmaksızın kendi başına işler ve bu bütün toplum tipleri için geçerlidir. Weber’e göre, toplumun tamamen araçsal olan toplumsal ilişkilerin tahakkümü altına gireceği ve bunun bireysel yaratıcılığı ve kişisel değerleri bastıran “demirden bir kafes” durumu yaratacağı anlamına gelmektedir” (Bottomore, 2016: 49- 50).

Frankfurt Okulu’nun modernlik düşüncesine karşı geliştirmiş olduğu eleştirinin tartışmaları rasyonalitenin modernlik görüşünü şekillendiren ve geleneksel düşünce yapısından uzak görüşleri kapsamaktadır. Yaşam biçimlerinin birbirinden ayrılmasını sağlayan ve bireye özgürlük kavramını kazandıran düşünce yapısını yansıtmaktadır.

Bağdaşık bir toplum ortaya çıkarma düşüncesi modern toplumlardaki sosyal bilim anlayışını kapsamakta ve bu anlayış tarafından şekillenmektedir (West, 1998: 87).

“Eleştirel kuramcılara göre, incelenmesi gereken asıl alanlar araçsal akıl denilen ve özel olarak modern sanayi toplumunun gelişmesi sürecinde gözlemledikleri totaliter tahakküm biçimleri idi. Araçsal akıl, dünyayı ve diğer insanları nasıl sömürebileceğine bakmakta ve değerleri, bilgi ve yaşam açısından önemsiz bir role indirmektedir. Bu düşünce tarzı modern sanayi toplumunun tipik bir özelliğidir ve tahakküm yapılarıyla doğrudan bağlantılıdır” (Şan, Hira, 2007: 327).

Modern toplum anlayışına tepki gösteren ve farklı bakış açısı ile yaklaşan iki isimin başında Adorno ve Marcuse gelmektedir. Adorno bireyin hüküm alanından özgürleşmesinin sebepleri arasında farklı görüş temsil eden grupların ortaya çıkmasını ve cinsel yolla kazanılan özgürlük alanı olarak değil de özgün bir sanatçının ortaya çıkardığı çalışmalarda görmektedir. Marcuse ise işlevsiz bir görünüme sahip olan bu toplumun içerisindeki devrimci güç yanına dikkat çekmek istemiştir (Bottomore, 2016: 58).

Frankfurt Okulunun bünyesinde yer edinmiş düşünürlerin öne sürdüğü modernlik eleştirisinde göze çarpan nokta kapitalizmin toplumu araçsal akılcılık yönü ile saf dışı bırakarak başka bir düşünce sistemine sevk etmesi ve gerçeklik payı olmayan sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Adorno, Max Weber ve Marcuse gibi düşünürler araçsal akıl düşüncesinden yola çıkarak insanı ve dünyayı ilgilendiren konular hakkındaki değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

3.2.3.4. Kültür Endüstrisi Eleştirisi

Kültür endüstrisi ifadesi ilk kez Adorno ile Horkheimer’in 1947 yılında yayınlanan “Aydınlanmanın Diyalektiği” kitabında kullanılmıştır (Adorno, 2014: 109). Aydınlanmanın Diyalektiği’nde “Kitlelerin Aldatılması Olarak Aydınlanma” alt başlığını taşıyan “Kültür Endüstrisi” bölümü, Frankfurt Okulu’nun belki de en çok bilinen çalışmasıdır. Çalışmada sermayenin genel yasaları içinde işleyen kültür endüstrisinin kitle iletişim araçlarını (özellikle de sinemayı, radyoyu, caz müziğini ve dergileri) kapsayacak biçimde nasıl geliştiğine ve kültürün giderek nasıl metaya dönüştüğüne dikkat çeken Horkheimer ve Adorno’ya göre; kültürel ürünlerin bir endüstri haline gelmesi benzeşmeye ve standartlaşmaya yol açmış, aynı ihtiyaçların standart ürünlerce karşılanması biçiminde sunulan endüstriyel üretim, hiçbir dirençle

karşılaşmadan kabul görmeyi başarmıştır. Sistem, ekonomik egemenliği elinde bulunduranlar yararına işlediğini gizleyerek devamlılığını sürdürmeyi başarmaktadır.

Frankfurt Okulu kültür endüstrisi ve kitle kültürünü oluşturan toplumun ortaya çıkardığı iki noktaya dikkat çekmek istemektedir. İlk olarak, gelişen ve büyüyen ekonomik, teknolojik yapılanmalar ile toplumsallaşma kurumlarının geleneksel yapıdan uzaklaşması olarak ifade edilmektedir. İkinci nokta ise iş gücünde insan faktörünün etki alanının azalması veya bağımsız bir şekilde kültürün somut bir görünüme sahip olmaktadır. İnsan olgusunun gerisinde oluşan duruma hizmet etmesi karşımıza çıkmaktadır (Swingewood, 1996: 32).

Kültür kuramı tartışmaları ile başlayan kültür endüstrisi eleştirisinin temelleri Frankfurt Okulu tarafından ele alınmıştır. Kültür endüstrisi eleştirisi ekonomi ile alakalı olsa da kültür kuramının kendisiyle daha çok iç içedir. Toplumun bütünleşmesine katkı sağlayan ve katkının tüm etkenlerini içerisinde barındırmaktadır. Frankfurt Okulunun kültürel çalışmalarına yön veren kültür endüstrisi eleştirisi belli birkaç çıkarıma dayanmaktadır (Krogh, 1999: 248).

Kültür endüstrisi ile Frankfurt Okulu şu noktaları eleştiri konusu olarak ele almaktadır.

1. Kültür endüstrisi olgusu ile ortaya çıkarılan ürünlerin bireyler tarafında kabul görmesi ve var olan düzen ile uyum sağlaması durumunu kapsamaktadır.
2. Tüketici noktasında kültür endüstrisi bireyi karmaşık düşünce yapısına yöneltmez ve bireye hazır olan bilgiyi sunmaktadır.
3. Statü kazanımlarına dikkat çekmek isteyen kültür endüstrisi toplumlarda var olan eşitsizlik düzeni ile ilgilenmektedir.
4. Bireysel olmaya karşı bir tutum sergileyen kültür endüstrisi bireyin yaşamı içerisinde kurulu düzene karşı koymayan bir sistem görünümüne sokmaya çalışmaktadır (Aktiker, 1998: 56; Adorno, 1998: 206-207).

“Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisini “endoktrinasyon ve toplumsal denetim aracı olarak yukarıdan dayatılan, yönetilen bir kültür olarak” algılamaktadır. Böylelikle de kültür endüstrilerinde kültür kavramı, artık ideolojik bir tahakküm biçimine dönüşerek işlemektedir. Kültür endüstrisi kavramını ideoloji sorunsalı ile birlikte değerlendirmede en önemli noktalardan biri bu kavramla temel olarak özne ve nesne arasındaki ilişkinin bozulması, bunlardan birinin diğerini yok sayması ve dolayısıyla öznenin pasifike hale gelmesi meselesine odaklanılmasıdır. Özne ve nesne arasındaki karşılıklı dolayım

ilişkinin bozulması neticesinde bu ikisi arasındaki ayrımın keskinleşmesi ile birlikte “ideoloji” ortaya çıkmaktadır” (Çam, 2008: 52- 53).

Ekonomik ve toplumsal güçlerin doğa kuvvetlerine benzemesi neticesinde bireyler de varlıklarını devam ettirebilmek adına bu ekonomik ve toplumsal kuvvetlere kendilerini uyarlayarak bunlar üzerinde egemen olmaya çalışmaktadır. Modern toplumsal koşulların etkisiyle bireylerin uyum hızı artarken “insanın da varlığını sürdürmekten başka amacı kalmamıştır. Elinin değdiği her şeyi, bu amaca hizmet eden bir araca dönüştürmeye çalışmaktadır” (Horkheimer, 2005b: 122–126). Daha açık bir ifadeyle bireyler varlıklarının devamı için kendilerini “nesneler dünyasına” benzetmeye çalışmaktadırlar.

3.2.3.5. Marxist Teori Eleştirisi

Frankfurt Okulu’nun kuruluşunun başından beri savunduğu ve ilerlemesinde etkili olan Marksizm akımı karşımıza çıkmaktadır. Frankfurt Okulun eleştirel teori üzerinde ele alıp incelediği konular Marksizm temeline dayandırılmaktadır. Enstitünün ilk müdürü olan Grünberg’in yapmış olduğu konuşmalarda Marksizm düşüncesinin yöntemlerinden sıkça bahsetmektedir. Marksizm’in sunmuş olduğu tüm olanakları ortaya çıkarmaya çalışan Frankfurt Okulu üyelerinin ideolojisini oluşturması bakımından Marksist teori düşüncesi büyük önem taşımaktadır (Jay, 1989: 31).

Frankfurt Okulunun önceliğinde ekonomik ve politik eleştirilerin ilişkili olduğu geleneksel kalıp içerisinde yer alan teori ile oluşan kavramlar yer almaktadır. Okulun üyeleri Marksist eleştiri konusunu farklı bir eleştiri düzeyi ile ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bunun için de geleneksel teori ve sonrasında oluşan kavramlar üzerindeki konuları benimsemişlerdir. Marksist yöntem ile Frankfurt Okulu üyeleri tarafından Marksist düşüncenin genel hatlarından uzaklaşmadan kendi yorum ve eleştirilerini geliştirmiş oldukları görülmektedir. 1930’lu yıllarda Frankfurt Okulu ve Marksizm’e yönelik gerçekleştirilen çalışmalar ve düşünceler daha açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Slater,1998:92).

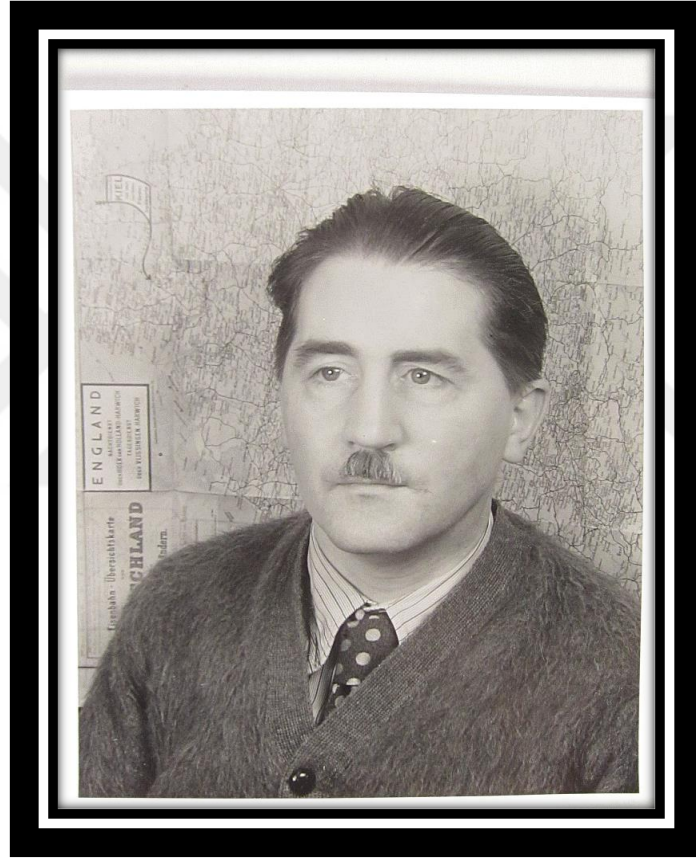
Şekil 3.11. Frankfurt Okulu ve Marksizm İlişkisi.⁹

Eleştirel teori üzerinden konularını ele alıp inceleyen Frankfurt Okulunun başından beri savunduğu Marksist düşünce sisteminin 1930'lardan sonra gerilemeye başlaması ile bu düşünce yapısından uzaklaşma durumunun ortaya çıktığını göstermektedir. Okulun bu düşünce sistemine eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmasına zemin hazırlayan Horkheimer karşımıza çıkmaktadır. Horkheimer'in yapılanmaları arasında göze çarpan etkinlik alanının başında emekçi olan yanı temsil eden işçi sınıfının ortaya çıkardığı eylemleri kapsamaktadır. Bununla birlikte kapitalizmin tarihsel değişimleri ve gelişimlerinin Marksist teori alanına ne şekilde yansıdığı düşüncesinin ortaya çıkardığı yeniden değerlendirme sürecini kapsamaktadır. Marksizmi başka bir değerlendirme ve tartışma sahasına taşıyan bu gelişmeler ve düşünceler Frankfurt Okulu'nun Marksizim alanına yöneltile eleştiri ve teorilerini içermektedir (Kızılçelik, 2013: 466).

“Grünberg enstitünün başındayken okulu Marksist olarak tanıtırken, kendisinden sonra müdürlüğe gelen Horkheimer, bu tanımlamadan vazgeçmiştir. Başlangıçta Marksist düşünceyi tekrardan gündeme getirip canlandırmayı amaçlarlarken, ilerleyen yıllarda, özellikle de ABD' ye gittikten sonra ve sonraki dönemlerde, Marksizm düşüncesinden git gide ayrılmıştır. Horkheimer 1930'lu yıllarda yaptığı konuşmasında Marksizm'i artık bir bilim olarak değil sadece eleştiri olarak tekrardan tanımlamıştır. Horkheimer'in buradaki amacı Marksizm'den vazgeçmek değildir. Buradaki amacı disiplinler arası geçişlerin olanaklı olduğu sosyal bilimler teorisini geliştirmenin mümkün olduğunu göstermektir” (Gök, 2019: 63).

⁹ https://i0.wp.com/ayrintidergi.com.tr/wpcontent/uploads/2018/06/may68_6.jpg?fit=532%2C373&ssl=1 (Erişim Tarihi: 04.08. 2021).

Marksizm alanında özellikle Korsch ve Lukacs dikkat çekmektedir. Eleştirisi konularının başında Ortodoks Marksizm'i yer almaktadır. Belirleyici rol üstlenen ekonomik gelişmeler ve alt yapı ve üst yapının iç içe geçmesinde ortaya çıkan yapısal alan sorunları ile üst yapı alanına gerekli çabanın gösterilmemesi durumunda Marksizm'in "determinist", bir teori şekline dönüşebileceğini ifadesi bu iki ismin eleştirileri arasında yer almaktadır. Korsch ve Lukacs'ın Marksizm'in Ortodoks yapısının bilimsel ve nesnel yaklaşımları Frankfurt Okulu üyeleri tarafından karşı çıkılan bir konu olmuştur (Kızılçelik, 2000: 243).

Şekil 3.12. Karl Korsch, Doğum: Tostedt, Almanya, 15 Ağustos 1886, Ölüm: Belmont, Massachusetts, ABD, 21 Ekim 1961.¹⁰

“Frankfurt Okulu düşünürleri Horkheimer başa geçtikten sonra kendilerini Marks’ın Hegel’ci olduğu erken dönem çalışmalarındaki düşüncelerinin etkisi altında olduklarını söylemişlerdir. Üyeler kendilerini Habermas’ın da dediği gibi ‘Genç Hegel’cilerin çağdaşları’ olarak görüyorlardı. Bu doğrultuda Lukacs ve Korsch’nin Ortodoks Marksist tarafını eleştirmeleri bu düşünceyi destekler nitelikte olmuştur” (Gök, 2019: 64).

¹⁰https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRRbB7gA_FahrQZW22MHPyIncMSgEcNSNDtjTkDQYAUDT8s4nN9Bk0FewdvEEZ2DqOZIA&usqp=CAU (Erişim Tarihi: 04. 08. 2021).

Marks'ın diyalektik materyalizmi üzerinde yapılanmaya çalışan Frankfurt Okulu'nun çalışmaları eleştirel bir yapı ile incelenmeye alınmış ve alt yapı, üst yapı karmaşasındaki iç içe geçme durumunun Marks'ın sunmuş olduğu kesin hatlardan uzak tutularak ortaya çıkarılması gerektiği düşünülmüştür. Özellikle siyasi ve ekonomi alanında görünen bu yansımalar ışığında Frankfurt Okulu'nun üyeleri toplumun bir kısmını içeren özellikleri ile değil de bütün yönlerini ortaya çıkaracak analiz yöntemlerine başvurmuşlardır. Sosyal çalışmalara olan yatkınlık ile bireylerin yaşamlarındaki düzeni değiştirebilme ve ya farklı bir görünüm kazandırması açısından önem arz eden alanlara yönelmişlerdir (Gök, 2019: 64).

“Adorno tüm Frankfurt Okulu düşünürleri gibi Marksist duruşu benimsemiş ve kendi düşüncelerini yansıttığı her alanda Marksist terminolojiyi kullanarak çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Toplumsal veya kültürel bir olgunun çözümlenmesinde de, sanatsal bir konuya, örneğin müziğe yaklaşımında da sık sık Marksist terminolojiye başvurmaktan kaçınmaz. Marcuse nasıl ‘geç kapitalizm’ kuramını Marx’ın ekonomi-politiğinden türetmişse, Adorno da ‘kültür endüstrisi’ (Kulturindustrie) kavramını Marx’ın toplum kuramından hareketle geliştirmiştir”(Yaşat, 2008: 18).

Marksizm'in etkisinin baskın rol oynadığı Frankfurt okulunda 1940'lı yıllarda Marksizm'in etkisinin azaldığı görülmektedir. Horkheimer ve Adorno'nun zamanla Marksizm düşünce yapısından uzaklaşarak aydınlanma düşüncesine yönelmişlerdir. Ayrıntılarının altında yatan Frankfurt Okulu üyelerinin eleştirilerinde aydınlatma dönemindeki düşünürler arasına koydukları isimlerin başında Marks yer almaktadır. Marks'ın bu açıdan ele alınmasında bireylere yüklediği anlam ve onları doğaya bir araç olarak sunması durumu söz konusudur. Frankfurt Okulu bu eylem karşısında karşıt bir tutum ile olaylara yaklaşmakta ve doğanın bir araç olarak görülmesine tepki göstermişlerdir. Frankfurt okuluna göre bireylerin kendi kendine geliştirebileceğini ve yabacılışma durumu olamadan kendini koruya bilme durumunu savunmaktadırlar (Durdu, 2002: 58).

“Adorno, eleştirel felsefi anlayışı nedeniyle incelediği her olguya, kavrama son derece eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Kendi çalışmalarında her ne kadar Marksist dünya görüşünden etkileri taşısa ve bu terminolojiden kavramlar devralsa da, Marksizme bakışında da aynı eleştirelilik korunmuştur. Adorno'nun doğrudan doğruya Marx'ı eleştirdiği yerler pek azdır. Görünür bir eleştiri olmasa dahi, yaşamının son aşamasında yapısını sağlamlaştırdığı estetik kuramının kendisi, örtük bir Marksizm eleştirisi sayılabilir” (Yaşat, 2008: 18).

Frankfurt Okulu'nun tarihsel anlamdaki anlayışlarına bakıldığında Marksizm'in bakış açısından farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Marks'ın tarih anlayışına bakıldığında materyalist bir gelenek anlayışı içerisine girdiği

görülmektedir. Marks ve Engels ‘Alman İdeolojisi’ isimli çalışmalarında, tarihin başlama noktasını şöyle açıklarlar:

“Marks’ın düşüncesine göre, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için, maddi gereksinimlerini sağlayabilmek için sürekli bir mücadele halindedirler. İnsanoğlunun bu mücadelesi yaşamı boyunca ve tarih boyunca devam eden bir süreçtir. Bundan dolayı Marks’ın tarih anlayışı sınıfların mücadelesi tarihi olduğu yöndedir. Marks’a göre üretim faaliyetlerini etkileyen durum özel mülkiyettir. Bundan dolayı üretim araçlarına sahip olanlarla sahip olmayanlar arasındaki mücadele, gerilim sınıflar arasındaki farklılıkları ortaya çıkartmıştır. Sınıflar arasında olan mücadelelerin ve farklılıkların sürekli olması tarihin belirleyicisi olmuştur. Marks’ın bu tarih anlayışına karşılık, Frankfurt Okulu üyeleri tarihi analiz ederken insan ve doğa ilişkilerini merkezlerine almışlardır. Bununla birlikte tarih, kapitalist sürecin öncesinde ve içerisinde bulunduğu zamanı aşmış duruma gelmiştir. Doğa ve insan çelişkisi, sınıflar arasındaki mücadelelerin daha kapsamlı, daha geneldir. Ayrıca doğa ve insan çelişkileri kapitalist dönemden sonra da devam edecektir” (Gök, 2019: 66).

Farklı bir şekilde kendini gösteren Marksist eleştiri her düşünürün çalışmalarında önemli bir çalışma başlığı olarak seçildiği görülmektedir. Görüldüğü üzere Frankfurt Okulu üyeleri Marksizm’i tamamen reddetmeden değişim anlayışı içerisine girdikleri veya benimsemedikleri ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.6. Sosyoloji Eleştirisi

Sosyoloji insan ve insan topluluklarını kapsayan insanın meydana getirdiği ilişki çemberini, düzen ve sistem yapısı içerisinde yine toplum tarafından gün yüzüne çıkarılmaya çalışılan bir düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefi temeller üzerine kurulmuş ve ideolojik açıdan geniş bir görünüme sahip bir alan olarak tanımlanmaktadır (Gramsci, 2011: 171).

Burjuvanın bir yansıması olarak ortaya çıktığı düşünülen ve sosyoloji modernlik ile ilişkilendirilmektedir. Modernlik ve akılcılık üzerine inşa edildiği düşünülen sosyoloji alanı modern yapı düşüncesini destekleyerek sistem ve kurum özelliklerine yönelim göstermektedir. Uyumlu bir görünüm sergileyen ve kapitalist sisteme karşı durmaktadır. Burjuvazi sistemi korumaya çalışan sosyoloji varlığı karşımıza çıkmaktadır (Korsch, 2000: 30). Sosyoloji sözcüğü bu alanda önemli çalışmalara imza atmış Auguste Comte aittir. Horkheimer ve Thedor W. Adorno’nun söylemleri dikkat çekmektedir (Kızılçelik, 2013: 533-534).

“Sosyoloji sözcüğü yarısı Latince yarısı da yunanca kırma bir bileşimdir. Sözcüğün yapay ve idari yapısı disiplinin geç ortaya çıkmasının da işaretidir. Bilim eskiden gelen yapıya dayanmaktadır. Sözcüğün kendisi bizzat Auguste Comte Aittir. Onun sosyolojik baş eseri “Cours de Philosophie Positive” 1830-1842 arasında yayınlanmıştır. Pozitif sözcüğünün

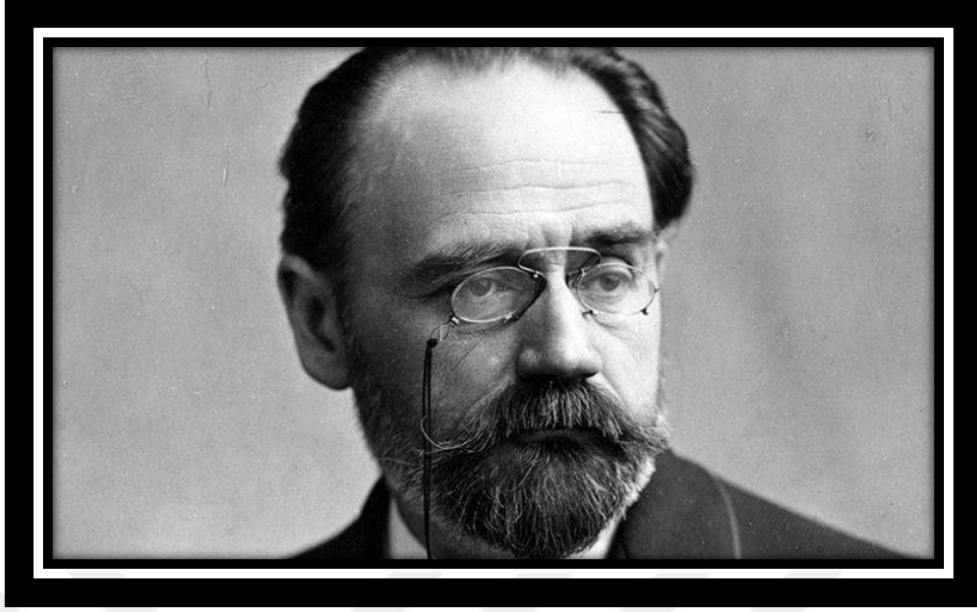
verdiği özel çağrışım sosyolojinin bir bilim olarak çıktığı ondan itibaren taşınması gereken bir özellik olarak yüklenmiştir” (Kızılcıçelik, 2013: 534).

Şekil 3.13. Auguste Comte (19 Ocak 1798 - 5 Eylül 1857), Fransız sosyolog, matematikçi ve filozof¹¹.

Özellikle doğa bilimleri üzerine inşa edilen sosyoloji alanında diğer dikkat çeken isim ise Emile Durkheim’dir. Durkheim sosyolojinin kendisinde önce varlığını sürdüren ve doğa bilimleri üzerine kurulduğunu iddia ederek bu bilim dallarından yararlanılması gerektiğini ifade etmektedir (Durkheim, 1985: 152).

¹¹ https://www.bilgiustam.com/resimler/2018/07/11770_auguste-comte-2.jpg (Erişim Tarihi: 04.05 2022).

Şekil 3.14. Émile Durkheim (15 Nisan 1858, Epinal - 15 Kasım 1917, Paris), Fransız sosyolog, sosyolojinin kurucularından sayılmaktadır¹².

Auguste Comte kapitalist bir düzenin savunuculuğunu yapmaktadır. Kapitalist sistemin temel taşı olan sermaye arayışının toplum için gerekli olacağını savunmaktadır. Toplumun düzene karşı gelmeyişi ve bir parçası konumunda olması sosyolojinin bir bilim dalı olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Düzen arayışının dışsal bir görünüme sahip olmasının insanları nesnelleştirmesini sıkça dile getiren Comte sosyalizm ve kominizme karşı çıkışlar ile savunmaların olması gereken düşünce sistemine zemin hazırladığını ifade etmektedir. Burjuva toplumu ön planda tutan ve bu topluma yönelik eleştiri ve tartışmalara karşı bir duruş sergileyen Comte pozitif sosyoloji anlayışı ile Burjuvazinin bir bilimi haline h-gelmesini sağlamaktadır (Kızılçelik, 2013: 540-541).

Theodor W. Adorno'nun Comte'nin geliştirdiği bu düşünce yapısına karşı bir duruş sergilediği görülmektedir. Sosyoloji alanını ilgilendiren en temel varlık olan insan olgusunun sosyal koşullar içerisinde olanakları sağlamadığı ve düşüncenin topluma katkıda bulunabileceği fikrine karşı olumsuz bakmaktadır. Comte tarafından geliştirilen pozitif sosyolojinin ilerleyişinin halen aynı şekilde kalması ve toplum tarafından şekillenmesi kolay olmayan bir anlayış olarak görmektedir (Reijen, 1999: 55).

¹² <https://sanalmecmua.com/wp-content/uploads/2020/09/Emile-Durkheim-740x431.jpg> (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

“Eleştirel kuram temsilcileri, sosyolojinin toplumu, özellikle de çağdaş sosyal yapıları ciddi bir biçimde eleştirmediklerini ileri sürmüşlerdir. Eleştirel teorisinin mensupları bu noktada, insanların çağdaş toplum tarafından baskı altına alınmasına yardım etmek ve olanak sunmak için sosyolojinin kendi yükümlülüklerini teslim ettiğini vurgulamışlardır” (Kızılcelik, 2013: 542).

Toplumsal farklılıkları ve düzey gelirlerinin yansıtmış olduğu küçük değişiklikleri eleştiri konusu yapmadan inceleme alanına dahil eden Thedor W. Adorno karşımıza çıkmaktadır. Eleştiri alanına yöneltilmiş kişilerce sınıf ve statü konusu tartışma konusu olmaktadır. Pozitif sosyoloji ile anlam kazanan bu alan toplumsal araştırma ve incelemelere destek olmakta, nesnellik yanı sıra ortaya çıkarmaktadır (Kızılcelik, 2013: 543). Metodolojik açıdan sosyoloji eleştirilerinin başında belli değer yargılarından uzak bağımsız olan pozitif sosyoloji örneği ile karşılaşmaktadır. Thedor W. Adorno’nun bu konuya ilişkin açıklamaları ve yorumları dikkat çekmektedir. Nesnellik özelliğinin gösterildiği eylemler üzerinden konuya yaklaşılmaktadır. Bu durumda “nesnellik miti” olarak ifade edilmektedir (Larson, 1986: 178).

Thedor w. Adorno ve Horheimer’in çalışmalarına yön veren sosyolojinin disiplin olarak belirlenmesi 1950’lerden bugüne kadar süren tartışmaların başında gelmektedir. Frankfurt okulunun alanına kattığı çalışmalar büyük bir sahayı teşkil etmektedir. Özellikle sosyoloji alanının metodolojik çalışmaları ve kavram oluşturma etkinlikleri yer almaktadır. Sosyoloji alanını kapsayan temel sözcükler bir toplumun kendisini ve onu bir araya getiren kültür özelliklerini, yansıtmaya çalıştığı uygarlık düzeyi ve toplumun olmazsa olmazı aile grup oluşumu yer almaktadır. Ayrıca toplumların oluşumunda ki kitlenin varlığı ve ideolojik çatışmalar ile müzik, sanat gibi birçok alan bu metodolojik kapsamın içeriğini yansıtmaktadır (Kızılcelik, 2013: 552).

Özetle; Auguste Comte’nin öncü olduğu pozitif sosyoloji anlayışı eleştirel teorisyenler ve Thedor W. Adorno tarafından eleştirilmektedir. Bu düşünce yapısının burjuva sistemine yatkınlığı ve bu alan için hizmet etmesi, toplumsal yansımaları eleştirel bir değerlendirme ile ele alan ve bireyi saf dışı bırakan bir görünüme sahip olması dikkat çekmektedir. Bilimlerin oluşturduğu metot ve alanları yüzeysel bir şekilde inceleme çabası toplum tarafından eleştirilerek bireyi tekleştiren görünümünden uzaklaştıran düşüncenin aksine toplumların yeniden yapılanmasına imkân sağlayan eleştirel sosyoloji alanını yöneltmeye çalışmışlardır.

3.2.4. Theodor Adorno'nun Hayatı

Theodor W. Adorno Frankfurt'ta "11 Eylül 1903" te dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda müzik alanı ile ilgilenmeye başlamıştır. Belli dönemlerde aldığı piyano ve kompozisyon dersleri ile karşımıza çıkmaktadır. 1921'li yıllara gelindiğinde ise, Theodor W. Adorno sinema alanının öncüsü olan "Siegfried Kracauer" ile yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların başında Alman felsefesinin klasik yanları ve Immanuel Kant'ın çalışmaları yer almaktadır. Okul dönemini Frankfurt'taki "Kaiser Wilhelm" Lisesi ile "Johann Wolfgang Goethe" Üniversitesi takip etmektedir. Üniversite yıllarında daha çok eğilim gösterdiği alanlar toplumsal konular, psikoloji, felsefe ve müzik alanı olmuştur. Bu çalışmalar ışığında 1924 yılında ki felsefe doktoru unvanına layık görülmüştür (Jay, 2001: 22-24).

Şekil 3.15. Theodor Adorno (11 Eylül 1903 - 06 Ağustos 1969).¹³

Adorno'nun hayatında iki önemli oluşum göze çarpmaktadır. İlk oluşum Frankfurt Okulunda olması ve diğer bir göze çarpan özellikte Max Horkheimer ile yapmış olduğu çalışmalarıdır. Theodor W. Adorno'nun Frankfurt okulundaki kalıcılığını gösteren

¹³ İnternet Kaynağı: https://www.lormaeditore.it/spool/i__id1144_crop250x250c_t1590112347.jpg. Erişim Tarihi: (15.04.2021).

Çalışmaların başında “1932” yılında yayımladığı yazının “1938” yıllarında Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün üyesi olmuştur. Bu sürecin oluşumuna kadar Frankfurt okulundaki işlerine devam eden Adorno, siyasi olayların getirisi ile ortaya çıkan ayaklanmalara karşı ülke dışına göç süreci üzerine çalışmıştır. Horkheimer’in ısrarı üzerine “1938” yıllarında tamamen ABD’ye yerleşmiştir”. Adorno ve Horkheimer’in çalışmalarında “1950’li” yıllar dikkat çekmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli alışmalar “Aydınlanmanın Diyalektiği” ile “Minima Moralia” eserleridir.(Dellaloğlu, 2005: 36).

“Minima Moralia: Örselenmiş Bir Hayattan Düşünceler” indeki 153’nc aforizmasında dile getirilen mültecilik yaşamına ilişkin insanı derinden etkileyen düşüncelerinin temelini oluşturmaktadır. Adorno’nun çalışmaları arasında Nietzsche’ye en yakın olanı sayabileceğimiz bu çalışması öznel ve ironik bir biçimde onun sürekli mlteciliğini dile getirmektedir (Jay, 1992: 154).

1959 yılına gelindiğinde ise Adorno’nun “Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün” başına geçmesi ve çalışmalara devam etmesi diğer göze çarpan bir olaydır. Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’ne farklı bir boyut kazandıran Adorno daha çok felsefe alanındaki çalışmalara ve estetik teorisi üzerine yoğunlaşmıştır. Adorno’nun hayatı boyunca yaptığı çalışmalarına veya söylemlerine baktığımızda toplumsal hayatın düzen sistemini ele alan birçok düşünceye yer verdiği görülmektedir. “1968-1969” yıllarında yaşanan Dünya geneli çatışmaların, karşıt düşünce savunucuların baskın olduğu bu dönemde Thedor W. Adorno’nun okulda gerçekleşen bir olaya polis çağırması ile başlayan süreç yapılan eylemin savunma güdüsü ile açıklanabilmesi gerektiğini ortaya çıkarırken aynı zamanda da Adorno’nun eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Olayların yansıyan diğer yüzü incelendiğinde bu etkileşimin Adorno’nun felsefe hayatına farklı bir bakış açısı kazandığını söylemek mümkündür (Bottomore, 2016: 27).

Kapitalist sisteme karşı bir duruş sergileyen Adorno, kültür endüstrisi çalışmalarıyla bu durumu ifade etmeye çalışmıştır. alışmalarında büyük rolü olan Horkheimer ile yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Hayatı boyunca kültür endüstrisinin dayattığı sistemin içeriğine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu şekilde gelişim izleyen Adorno’nun çalışmalarına baktığımızda iki önemli çalışma karşımıza çıkmaktadır. Savunduğu düşünce sistemine bağlı bir şekilde ortaya çıkan “Kültür Endüstrisi” ve “Negatif Diyalektik” (Yaman Kurt, 2009: 6-7).

Adorno yaşadığı zaman diliminde sürekli üreten ve sürekli yazan bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefe alanındaki çalışmalarının yanı sıra müzik alanında da önemli bir yeri temsil etmektedir (Güven, Ergur, 2014: 4).

Günümüzde ki tartışmaya açık kültür endüstrisi alanında önemli atılımları olan Theodor W. Adorno'nun diğer önemli eserlerini ismen ele aldığımızda;

“Max Horkheimer ile beraber ortaya çıkardığı “Aydınlanma Diyalektiği Felsefi Fragmanlar” 1-2, yine Horkheimer ile ele aldığı diğer bir çalışmada “Teori ve Pratik Üzerine Bir Tartışma”(1956) eseri ve “Sosyolojik Açılımlar,” “Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar,” “Sahicilik Jargonu: Alman İdeolojisi Üzerine” (1962-1964), “Negatif Diyalektik”, “Modern Müziğin Felsefesi”, “Edebiyat Yazıları,” “Ahlak Felsefesinin Sorunları,” “Eleştiri: Toplum Üzerine Yazılar,” “Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi, Rüya Kayıtları, Otoriteriyen Kişilik Üstüne Niteliksel İdeoloji İncelemesi” (Bulut, 2016: 5).

Bunların yanı sıra birçok makaleye de imzasını atan Theodor W. Adorno gelişen savaş koşullarına bağlı olarak Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün Frankfurt'tan New York'a taşınmıştır. Daha sonra savaşın akıbeti neticesinde Almanya'ya dönerek Frankfurt Okulunda çalışmalarına devam etmiştir. 1969lu yıllara geldiğinde Adorno, 6 Ağustosta kalp krizi nedeniyle vefat etmiştir (Bulut, 2016: 5).

3.2.4.1. Theodor W. Adorno ve Kültür Endüstrisi

Kültür endüstrisi kavramının baskın karakteristik özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan “Frankfurt Okulu'nun” bünyesinde önemli isimler yer almaktadır. Kültür endüstrisinin ilk kullanan isim Horkheimer ve Adorno'dur. 1947 yılında kaleme aldıkları “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı çalışmaları ile kültür endüstrisi kavramını bizlerle tanıştırmışlardır. İlk kullanımında kültür endüstrisi kavramının kitle kültürü kavramı olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Daha sonraları kitle kültürü kavramının yerini alan kültür endüstrisinin içeriklerini dile getiren Adorno, kitle kültür kavramının sadece kitleleri ele alış şekli ile karşımıza çıktığını ve kitlelere ait kültürün yansımalarına sahip olduğunu ifade etmiştir. Kültüre ait yönlendirmelerin daha üst düzey çalışmaları kapsadığını ve ekonomik bir güce sahip devletler tarafından yönetildiğini düşünmektedir. Bu düşünce etrafında gelişen çalışmaların içerisinde de kitle kültürü yerine kullanılan kültür endüstrisi kavramı dikkat çekmektedir. Bu kavramın ortaya çıkışındaki diğer nedenlere değinilecek, ticari etkileşimin kültürel etkinlik alanına olan yansımaları, kültürün tekelleşmesindeki nedenler ve kültürün

metalaşması kavramın değişmesindeki meselelerin başında gelmektedir (Doğan, 2005: 76).

Adorno, “Minima Moralia” adlı kitabında kültürün insana yaraşan bir toplumda yaşandığı yanılışmasını yarattığını savunmaktadır. Bu yanılışmayla birlikte, bütün insan ürünlerinin temelinde yatan maddi koşulların varlığı gözlerden uzaklaştırılmaktadır. İnsanları rahatlatıp uyuşturarak, varoluşun kötü ekonomik belirleniminin sürüp gitmesine hizmet etmektedir. Böylece, insanlar sorunlarının kaynağını oluşturan ekonomik çelişkilerden de habersiz bir şekilde sistemin çarkları arasında varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Kültürün bizzat kendisi yaşamın sorunsuzca sürdüğü yanılışmasını yaratan ve insanlara bunu benimseten bir ideoloji olarak işlev görmektedir (Kurt, 2009: 57).

Ortaya atılan her kavram sürecinde olduğu gibi kültür endüstrisi kavramı da birçok tanımı ve tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Zaman içerisinde bu kavrama yönelik sunulan ilk konu bir arayış pazarının yaratmış olduğu yaratıcılık meselesi ile bu arayışın sektörsel yanını ifade eden “yaratıcı endüstriler” şeklinde ifade edilirken, başka bir açıdan düşünen kesimler ise, yaşamımızın büyük bir kısmına etki eden bu kavramın bizleri yönlendirebilme özelliğinden dolayı “bilinç endüstrisi” kavramı şeklinde ki ifadeler ile karşılaşabilmekteyiz. Bu yönlendirmeler kültür endüstrisi kavramını olumlu bir yaptırım olduğunu düşünen ve yaklaşan kesim (liberaller, kozmopolit aydınlar), kültür endüstrisinin “yaratıcılık” ve “çoğulculuk” tarafına dikkat çekmek istemişlerdir. Bu düşünceye karşıt bir izlenim sergileyen kesim (muhafazakârlar, Marksistler) ise bu kavramın bireylerin ve toplumun bilincine karşı yönlendirici bir izlenim içerisinde olması ile karşımıza çıkmaktadır. Postmodern kuramcıları tarafından ise, kitlesel toplumsal yansımaları şeklinde ele alınmasının dışında kültürel konuları bünyesinde barındıran sosyoloji çalışmalarında sıkça yer almakta ve tartışılmaktadır (Alver, Doğan, 2007:183).

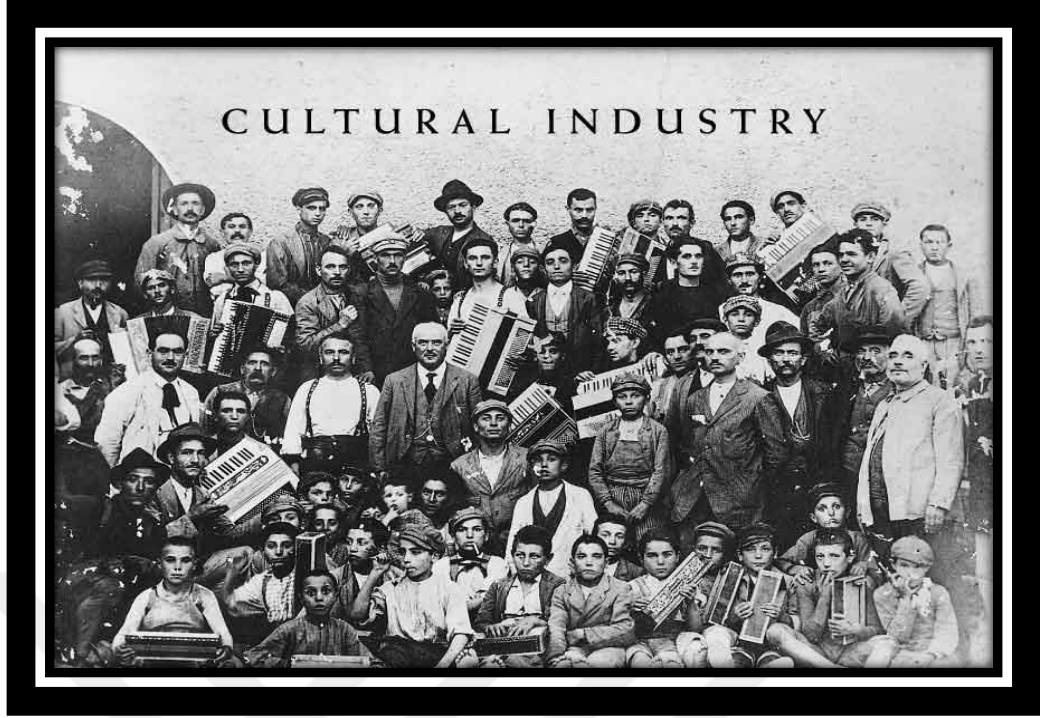
Kapitalizmin etkisi ile şekillenen Kültür Endüstrisi, kültürel etkileşimin bir parçası olarak görülmektedir. Kitlelerin sermaye bulma ihtiyacına karşılık olarak ortaya çıkmış ve kitlelerin ihtiyaçları ile daha da şekillenmiştir. Kültür endüstrisi içeriği ele aldığı en belirgin özellik kültürel etkileşim alanında gerçekleşen üretim ve tüketim alanıdır. Bu endüstri seri üretim ve dağıtım alanını biçimlendirerek sanatsal ürünlerin sermaye alanını kapsamaktadır. Ekonomik ve siyasi değişimler kültür endüstrisi için önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Politik ve ekonomik amaçlar etrafında gelişim gösteren kültür endüstrisini teknolojinin getirisi olan her şey kitle kültür araçlarını,

medyayı ve buna benzer alanları kapsayan popüler kültür ürünleri şekillendirmektedir (Akdaş, 2016: 15).

“Adorno’nun kültür endüstrisine yönelttiği eleştirilerden biri de, endüstrinin gerçekleri mitleştirme misyonunu yüklenmiş olmasıdır. Bu eleştiri Marx’ın meta fetişizmi konusundaki analizine dayanmaktadır. Adorno’ya göre, kültür endüstrisinin topluma sunduğu ürünler metaya dönüştürülen sanat ürünleri değil, zaten daha en baştan meta olarak pazarlanması tasarlanan ürünlerdir. Kültür ürünleri insanların gerçek ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade tüketim için üretilmektedir. Tıpkı alınıp satılan diğer metalar gibi, aynı amaç için üretilen kültür ürünleri de yanlış bilincin artırılmasına neden olmaktadır” (Kurt, 2009: 57).

Kültür endüstrisinin genel olarak içeriği ele alındığında işlevsel olarak insanları yaşadığı dünya ya karşı bakış açısını olumlu ve anlamlı kılma özelliğine sahiptir diyebiliriz. Dünya’nın barışçıl yanına dikkat çekmek isteyen kültür endüstrisinin sağlamış olduğu geçici hevesler yer almaktadır. Sahte bir keyif olarak görülen bu alanı Adorno şu şekilde dile getirmektedir;

Yaşamımız boyunca içinde varlığını sürdürdüğümüz bu dünyanın iyi bir yer olmadığını ve buna karşılık insanların bu kötünün içindeki dünyayı anlamlı bir yere koyamadığını ifade etmek istemiştir. Bu düşünceyi desteleyen kültür endüstrisinin ortaya çıkarmış olduğu anlık hevesler ve keyifler ile insanların gerçekleri görmesini engellemekte ve gerçek dünyada yaşanabilecek zorluklar için mücadele edilmemektedir. Dünyadaki eski ve aşikâr olunan düzen yeni bir nitelikte aktarılmaya çalışılmaktadır. Belli bir plan içerisinde seyir eden kültür endüstrisi ürünleri kitlelerin tüketimi doğrultusunda şekillenip gelişmektedir. Yapısal olarak benzerlikler sergileyen bu sektörlerin tamamı birbirleriyle eşgüdümlü bir şekilde yol almaktadır. Baktığımız da kültür endüstrisinin insan bilincine onların bilinçaltı sistemine baskı uygulaması ile karşılaşmaktayız. Kitleler ile ulaşmaya çalıştığı bu sistemde kitleler ikinci planda yer almaktadır. Makine iş gücü ve nesneler kitlelerin bir parçası olarak görülmektedir (Sarı, 2006: 59).

Şekil 3.16. Kültür Endüstrisi.¹⁴

Kültür endüstrisinin diğer bir özelliği ele aldığı anda, bu sektörün eğlenceli, komik ve tutkulu ya da başka bir ifadeyle erotik içerikleri özelliklerini temel alan bir üretim benimsediği söylenebilir. Sanatın içgüdüsel yönünün ön plana çıkarıldığı bu süreçte istenilen mutluluk seviyesine ulaşmama sorunu ile insanlar karşı karşıya kalmaktadır. Hayatın komik yanını nitelendiren ve insanları mutlu eden her şeyden insanları yozlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Toplumun gerçeğinden uzaklaştırılmaya çalışılan insanın tekrardan sistemin gerçek yüzünü ortaya çıkaracak şekilde tavır ve tutum sergilemesi istenmektedir. Kültür endüstrisi ile bireylerin iş sahasındaki yaşadıklarını tüketimi oluşturan kesime tekrardan eğlenceli bir biçimde sunabilmek düşüncesi yatmaktadır. Tüketim karşı geliştirilen baskının altında yatan sebeplerin ortaya çıkarabileceği gereksinimlerin sadece kültür endüstrisinde yer alan söylemlere bağlı olmadığı ifade edilirken aynı zamanda da bu söylemlerin tüm meselelere cevap olamayacağı düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadelerin doğrultusunda yaşamın gereksinimlerini farklı bir görünüme koyabilen insan üzerinden hareket edilmeye çalışılmış ve insanın bireysel olmasındaki çabanın aksine insanlar tek bir tüketici

¹⁴İnternetKaynağı:http://3.bp.blogspot.com/b7tUeYM7Ws/UhcjVhf68dI/AAAAAAAAAz0/OZq2Pca5_YI/s320/kulturendustri.jpg. (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

şekline koyulmaya çalışılmaktadır. Bireylere üstlenen bu rol içinde ortaya çıkabilecek olumsuz yönler ortadan kaldırılarak saf bir tüketici modeli ve ideolojisi hayata geçirilmeye çalışılmaktadır (Atiker, 1998: 55).

“Adorno, kültür endüstrisi aracılığıyla gerçekleştirilen tahakkümün bireylerin bireyselliklerini kaybetmelerine neden olduğunu savunmaktadır. Böylelikle, bireyselliklerini kaybeden ve özne olma konumundan uzaklaşan insanlar mevcut düzenin eleştirisinden uzaklaşmakta ve edilgenleştirilmektedir. Bireyler bir yandan sisteminin mevcudiyetine ve devamlılığına katkı sağlayan yeniden üretimi gerçekleştirmekte bir yandan da katıldıkları yeniden üretim sürecinin aldatici rolüne kendilerini kaptırmaktadır. Bireyler, aslında özgür irade ve düşüncelerinin gereği ile değil, kendilerine biçilen rolleri oynayarak yeniden üretim sürecini gerçekleştirmektedir. Kendini özne sanan bireyler sistem tarafından araçsallaştırılmakta, nesneleşmektedir. Kültür endüstrisi ürünlerinin tüketimi konusunda tüketiciler söz sahibi değildir” (Kurt, 2009: 63).

Theodor W. Adorno kültür etkileşimi ile gerçekleştirilmeye çalışılan ve bireyler tarafından fark edilmesi güç özelliklerin ortaya çıkarılma noktasında ki konulara dikkat çekmek istemiştir. Theodor W. Adorno, endüstri kavramını doğrudan inceleme alanına almayarak endüstrinin rasyonelleşmesine dikkat çekmek istemiştir. Kültür endüstrisi üzerine yaptığı çalışmalarda eleştirilerinin başında kültür alanına ait ürünlerin kendi içinde ki maddi değerın görünümüne dikkat çekmek istemiştir. Kültürel ürünlerin kişinin hayatını devam ettirmesi noktasında sanatsal alanın meslek seçimi olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Kapitalizme karşıt bir duruş sergileyen Adorno kültür ürünlerinin hem üretilmesi hem de tüketilmesi açısından kapitalizm fikrine sıcak bakmamaktadır.

3.2.4.2. Theodor W. Adorno ve Negatif Diyalektik

Theodor W. Adorno’nun “Negatif Diyalektik” düşüncesi ele aldığında Hegel’in felsefi anlayışı göze çarpmaktadır. Hegel diyalektiğın de ise, göze çarpan en önemli nokta genel olan ile tekil olan durumlar arasındaki etkileşimdir. Bireyin içindeki genel olan alana ait hissetmesi ve kendi benliğini kaybetmesi olarak tanımlanmaktadır. Adorno, bireyin bir genel ve bütün içinde oluşunun kurgusal bir mantık alanı ile açıklanabileceğini ifade etmiştir. Hegel düşüncesinde bütün olanın ön planda olması görünen bir düşünce yapısıyken düşüncenin tekil olarak ifade edilen alanı saf dışı bırakılmaktadır. Bu yaklaşımlardan yola çıkan Adorno, Hegel’in düşünce sisteminin aksine birbiriyle her açıdan benzerlik gösterebilen ve belli bir kurgusal alanda olabilen bir düşünce tarzının yansıtılması gerektiğini dile getirmiştir (Aytımur, 2019: 6).

Negatif düşüncenin kendine saha bulmasını sağlayan Diyalektik düşünce eleştirel bir izlenim sergilemektedir. Frankfurt Okulu'nun en önemli öncülerinden biri olan Thedor W. Adorno'nun düşünce sisteminde öne sürdüğü felsefe anlayışında konuyu ele alış yapısında ki içerikler yer değiştirmiş bir şekilde hizmet vermektedir. Öne sürdüğü bu düşünce tarzı ile “negatif diyalektik” dikkat çeken bir noktadır.

“Thedor W. Adorno, negatif bir diyalektiğin kendisi için neden önemli olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Adorno için negatif diyalektik; a) Nesne ve kavramın özdeş olduğu iddiasının eleştirisi olarak, b) İdeolojiye işaret eden ruhun hipostazının eleştirisi olarak, c) Yok etme potansiyeli olan antagonistik gerçekliğin eleştirisi olarak önemlidir” (Adorno, 2008: 13).

Negatif diyalektiğinde karşımıza çıkan farklı bir özellik diyalektiğin belli bir düzen formundan ayrı olarak tasarlanmış olmasıdır. Marx ve Hegel diyalektiğinden farklı bir seyir izleyen negatif diyalektik yaratıcısı olan Adorno'ya göre; Hegel ve Marx'ın diyalektiklerinin ayrıntıya kapalı bir duruş sergilediğini ifade etmiştir. Toplumun belli kesimlerini kısıkacına alan Hegel'in diyalektiğini idealizm zeminli burjuva kısmını ele almasıyla Marx'ında toplumun komünist yanını benimsemesi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Adorno bir diyalektiğin ucu kapalı bir şekilde olmaması gerektiğini, bir diyalektiğin sonlandırılma gibi bir durumunun olamayacağını ve en önemlisi süreklilik içerisinde seyir etmesi gerektiğini sıkça dile getirmiştir. Negatif diyalektik ile bu söylemlerini gerçekleştirmeye çalışan Adorno, bireylerin konumlanma sürecindeki arayışında bu yolla şekillenebileceğini ifade etmiştir. Daha doğrusu bir bireyin belli bir sisteme bağlı kalmadan kendi bireyselliğini kabul ettirmiş bir sistem bütününe negatif diyalektik ile ortaya sunmaya çalışmıştır (Adorno, 2016: 141).

“Adorno'nun negatif diyalektiğinin önemi ise Adorno'nun söz konusu düşünörlere benzer şekilde mevcut diyalektik yorumlarından hareketle diyalektiği olumsuz bir okumayla terk etmek yerine yeni bir formülle yeniden ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Bu negatif bir diyalektiktir ve Hegelci diyalektiğin olumsuz görölen özelliklerini bizzat yapı bozuma uğratmayı kendi için amaç ilan etmiştir” (Yıldırım, 2016: 79).

Sunulan bu diyalektik ile Thedor W. Adorno felsefenin geleneksel yaklaşımının içeriklerini ele alarak karşı bir duruş sergilemektedir. Ortaya çıkan düşünce yapısı ile kısıtlamaların gün yüzüne çıkması durumu Adorno tarafından yine bu diyalektik ile belirtilmiştir. Bu yapılanma ile felsefenin her türlü hizmetine zıt bir düşünce tarzının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İfadelerin anlamlarının geleneksel den uzaklaşarak hitap edilen kitlenin anlamlandırma gücüne bırakılmıştır. Adorno'nun bu çalışması

insan eylemlerinin daha aktif bir şekilde işlevselliğe başladığını göstermektedir (Yıldırım, 2016: 66-67).

Theodor W. Adorno'nun öne sürdüğü Negatif Diyalektik eserinin ayrıntılarını özetleyecek olursak; var olan gerçekliğin tam tersi geleneksel yansımaların içeriğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bir nevi gelenekselliği savunan felsefecilerin düşünce ve yazımdaki stillerine karşıt bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Negatif Diyalektik içeriğinde "Heidegger" önemli bir yerdedir. Kant ve Hegel diyalektikleri üzerine yoğunlaşma görülmektedir. Özellikle Kant'ın özgürlük düşüncesinden yola çıkarak Kant'ın ifade ettiği etik ve özgürlük yorumuna karşıt bir duruş sergilemekte ve eleştirmektedir. Adorno Kant'ın yorumuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak etik ve özgürlük yorumuna kendi dokunuşlarıyla yorum yapmaktadır. Yine diyalektiğinde Hegel'in idealizm çalışmalarını eleştirmekte ve hatta gerici bir metot olduğunu savunmaktadır (Delacampagne, 2014: 207).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

THEODOR W. ADORNONUN MÜZİK SÖYLEMLERİNİN İNCELENMESİ

Adorno'nun müzik alanında yapmış olduğu çalışmaları ve söylemlerini ayrıntılarıyla ele alınmadan önce kısaca Adorno ve müzik ilişkisinden bahsetmek daha doğru olacaktır;

Theodor W. Adorno Frankfurt Okulunun önemli üyeleri arasında yer almaktadır. Bunların arasında da en çok müzik alanına eğilim gösteren isim olarak Adorno karşımıza çıkmaktadır. Uzun soluklu müzik geçmişine sahip olan Adorno müzik alanında metalaşma sorunsalını ele alarak hem teknik açıdan hem de bu tekniklerin özelliklerinin değerlendirilmesi açısından zemin hazırlamıştır. Bu konunun ayrıntılarında ise müziğin bireyler üzerindeki etkisinden yola çıkılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır (Kulak, 2016: 99).

Varoluşundan bu yana müzik diğer sanat türlerinden yapısal özellikler ve değerlendirme alanı olarak farklılık göstermektedir. Tanımsal tartışmaların yanı sıra müziğin nesnel alandaki yorumları da birçok düşünür için önemli bir çalışma sahası olmuştur. Farklı yaklaşımlar ile konuya açıklık getirmeye çalışan metafizikçiler, öğelerinden ayrı tutulmaya çalışılan müziğin soyut bir alana yaklaştırılmasının içerik olarak uygun olabilme sorunlarını ortaya çıkarabildiğini ifade etmeye çalışmışlardır. Bu duruma farklı bir yaklaşım ile bakan Hegel; müziğin özünde ki öğelerin bir nesnel durum olmadan da oluşabileceğini dile getirmiştir. Bu düşüncenin yanı sıra somut olarak nitelendirilen müziğin soyut bir anlama bürünmesiyle farklı bir boyut kazanıp evrensel oluşuna zemin hazırlamaktadır (Fischer,1995:178-179).

Hegel'in bu düşüncelerine katılan Adorno, bir müziği özündeki içeriğin onu açığa çıkarabilmenin sanatçının davranış ve tutumları ile olabileceğini dile getirmiştir. Müzik alanında ki bu gelişmeler eleştirel kurama ve metafizik kurallarına ters düşmektedir. Eleştirel kuram üzerinden konu ele alınacak olursa; sanat alanına ait yapılanmaların içerisindeki toplumsal yanı ortaya çıkarmakta ve toplumun bakış açısının yorum alanına dikkat çekmek istemektedir. Bu düşünceye uyum sağlayanlar başta Frankfurt Okulunun bünyesinde yer alan önemli düşünürler ile Theodor W. Adorno'dur. Diğer tarafta klasik

ve eskiye yönelimi savunan “Neoklasikçiler” karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın yapılanmalarına karşıt bir düşünce tarzı ile yaklaşan Adorno ve diğer Frankfurt Okulu üyelerinin düşünceleri yer almaktadır. Hegel’in düşüncelerine önem veren Adorno’nun müzik alanında yapmış olduğu çalışmalarda bu yansımaları görebilmekteyiz (Kömürcü,2010: 14- 15).

Adorno’nun müzik alanına kattıkları kültür endüstrisi ile daha da örtüşmektedir. Sanatsal etkinliklerin soyut yanına dikkat çekmek istemiştir. Müziğin algılamadaki yönlerine vurgu yapmak istemiştir. Diğer dikkat çekmek istediği noktada özellikle de gelişim göstermiş toplumların müzik yapılanmalarındaki algılanma kolaylıklarının değişebilme olasılığını ifade etmektir. Kitle kültürünün toplumlarda yaratmış olduğu tutum ve davranışların yansımalarını dile getiren Adorno müziğin toplumdaki olaylara karşı bir duruş sergileyen kimlikte olduğunu dile getirmek istemiştir. Müziksel söylemlerinde ki bu yaklaşımlar geleneksel olma anlayışından uzak bir durumun varlığını ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel bakış açısından tamamen kopma olarak algılanmamalıdır. Adorno’nun bu söylemleri müziğin oluşumundan bu yana geçtiği tarihsel sürecin içinde olduğu bir yaklaşımdır. Müziğin oluşumunda ki seslerin tek başına bir şey ifade etmediği yaşanılmış duyguların kattığı anlam ve sözler ile zenginleştiğini, icracının sergilemiş olduğu bilgi birikimi dağarcığı ile daha da anlamlı olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Aytimur, 2019: 28).

Müzik alanında önemli gelişmelere imza atan Thedor W. Adorno müziğin belli bir amaca yöneltilmesinin dışında diyalektik düşünce ile yoğrulmuş bir sisteme uyum sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Genel hatlarıyla Adorno’nun müzik söylemlerine bakıldığında önemli konulardan biride müziğin “yanılsama” olayıdır. İllüzyon olarak belirtilen bu konu müziğin çevresel etkenlerden uzak kalarak kendini göstermeye çalışması ve giderek toplumsal gerçeklerinden uzaklaşması olarak görüldüğüdür. Yanılsama konusu ile Adorno yine kitle kültürü konusuna ve kültür endüstrisi alanına dikkat çekmek istemiştir (Oskay, 1982: 92-93).

“Adorno’ya göre, müzikte ne yapılırsa yapılsın, “yabancılaşmanın” çözüm alanı müzik ve onun içeriği değildir. Yabancılaşma, sadece müzik aracılığı ile aşılabilecek toplumsal bir durum değildir. Schoenberg, bir modernist olduğu için, çözümü kendisine düşmeyen bir sorunu yüklenmekten kaçınmamış; fakat “yabancılaşma”nın çözüm alanının müziğin kendi yapısı olmadığından, bulduğu bu çözüm, yanlış ve yanıltıcı olmuştur... Müziğin kendi içinde duyduğu (inward) yabancılaşmayı müziğin kendisinin dışına vurarak (dinleyicinin anlayabileceği bir anlatım formu içinde bu durumu dinleyiciye de ifade

ederek) yapması gerekirken; Schoenberg, bu ikinci yanını gerçekleştirememiştir” (Aytimur, 2019: 29).

Yanılsama ya da diğer bir ifadeyle kültür endüstri sorununda müziğin bir ürün haline gelme yönünü ortaya çıkarmaktadır. Kitlel kültürün öğeleriyle yoğrulmuş müzik anlayışı zaman içerisinde tüketim ürünü haline gelmiştir. Sanat dışı kategorize edilen faaliyetlerin arasında müzikte yer almaktadır. Müziğin toplumsal yanına dikkat çekmek isteyen Theodor W. Adorno 1932 yılında kaleme aldığı müziğin yabancılaşma konusu ile toplumun müzik sahasına etkisini de getirmektedir. Bu açıklamanın devamında ise müziğin toplumsal açıdan etkilenmesinin müziğin temelinde yatan özellikleri bağdaştırmadaki fonksiyonlarından olduğunu ifade etmek istemiştir. Müziğin biçimsel ve toplumsal yönlerini “illüzyon krizi ve yanılsama” yani yabancılaşma olarak ele alıp değerlendirmektedir. Söylemlerin doğruluğa ulaşmasında önemli rol oynayan 20. Yy müziğine dikkat çekmek istemektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde 20. Yy müziğine kısaca değinmek daha doğru olacaktır (Aytimur, 2017: 30- 54).

4.1. Müzik Sosyolojisi

Müzik, bir sanat dalı olarak duygu ve düşüncelerimizin bir beden dili şeklinde ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin güzellik ve estetik arayışlarındaki nedenleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Geniş bir tanım sahasına hitap eden müzik toplumların tutum ve değerlerini onların özelliklerini yansıtabilen bir özelliğe sahiptir diyebiliriz. Müziğin toplumsal olgu içerisinde konumlanan anlamlarına baktığımızda karşımıza çıkan en önemli durum toplumun kimlik arayışının ortaya çıkardığı meseleler yer tutmaktadır. Müzik bir toplumun toplumsal açıdan dili, dini, davranış ve tutumlarını kapsamaktadır. Bu özellikleri içeren müziğin kültürel bir süreci kapsamaması ve ona ışık tutması göz önünde bulundurduğu diğer bir içeriktir. Sosyal bir araç görevini üstlenen müzik toplumsal etkileşimlerde ve kültürel yapıyı besleyen bir özelliğe sahiptir. Toplumun değişen ve gelişen sosyal statüleri müzik alnındaki seçimleri de etkilemektedir. Ortaya çıkan bu durum müziğin toplumsal olaylara kayıtsız kalmadığını ve toplumun kültürel öğeleri ile şekillendiğini ifade etmektedir. Böylece müziğe olan bakış açısı, sosyal bir kimlik arayışının ortaya çıkardığı sosyolojik yorumları beraberinde getirmektedir (Sağır, Öztürk, 2015:122-125).

Kültürel etkinlik çalışmaları ile önem kazanan müzik olgusu 20. yüzyıl çalışmaları ile dikkat çekmektedir.

“Bu süreçte üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı ve güncel bir mesele haline gelen “karşılaştırmalı müzikoloji” [comparative musicology] nitelemesinin yerini “etnomüzikoloji” sözcüğü alacaktır. 1953’te Amsterdam Üniversitesi’nde yaptığı açılış konuşmasında Jaap Kunst müziğin mülkiyeti konusunu ele almış ve “sosyolojik bağ” terimini kullanmıştır. Kunst’a göre kamu şuurunda her türlü eseri icra edebilme özgürlüğü her zaman evrensel düzeyde kabul görmüştür” (Işıktaş, 2017: 35).

Müziğin kültürel ve sosyolojik yaklaşımları açısından etnomüzikoloji alanı ve çalışma sahası bu noktada önemli görülmektedir. Müziğin sosyolojik yanına işaret eden en önemli olaya 1972 yılında Gilbert Chase tarafından kültürel müzikolojinin önerilmesi yer almaktadır. Ortaya çıkan ve bu süreci takip eden yıllarda müziğin “sosyomüzikoloji” şeklinde tanımlanması gerektiği önerileri dikkat çekmektedir (Kaplan, 2008: 9).

Bu açıklamalar doğrultusunda müzik sosyolojisi olgusunu ele aldığımızda müzik sosyolojisi toplumda yer edinmiş müziğin sahasını ve önemini ortaya koymaktadır. Sosyoloji disiplininin geniş yelpazesi ile iç içe olan müzik alanı sosyolojinin birçok alt disiplin alanı ile ilişkilidir. Belli başlı önemli olanları sıraladığımızda din, ekonomi, toplumların kimlik arayış sorunu ile siyaset konusu karşımıza çıkan birkaç alandır. Yönlendirici etkisi ile müzik toplumların yaşam koşulları hakkında değerlendirme yapabilmemize bir kategoriye koyabilmemize yardımcı olmaktadır. Bir toplumun koşullarına yön veren müzik alanı sosyoloji ile ilişkilendirilmektedir (Güven, Ergur, 2014: 2).

Müzik sosyolojisinin ilk öncelikle hangi yöntemler ile hangi ürünleri incelemeye aldığını ele almak gerekmektedir. “İncelemek için ele aldığı toplumların müzikle ilgili kuruluşlarını, bu kuruluşların yapılarını, toplumsal olayların müzikle olan ilişkilerini, bu ilişkilerin iç dinamiklerini ve diğer toplumlarla olan etkileşimlerini araştıran bir bilimdir” (Günay, 1999: 23).

“Adorno, estetik anlamda müzik ile müziğin tarihsel-toplumsal belirlenimi ve algılanışı konusuna yönelttiği düşünceler birliğini sosyolojik bir sistematığa oturtmak ister. Adorno’nun ilk aşamada müziğe yönelen estetik ve kavramsal bakışı, müziğin toplumla ilişkisi boyutuna taşındığı andan itibaren, tarihi, siyasi, ideolojik ve sınıfsal dinamiklerle beslenen bir kavrayışla birlikte ele alınmaya başlanır. Adorno müziğin toplumla ilişkisi alanında sürdürdüğü incelemenin sistematik çerçevesini açıkça “müziğin sosyolojisi” olarak adlandırır”(Yaşat,2008:164).

Müzik sosyolojisini bu açıdan değerlendirmeye koyduğumuzda karşılaşılan en belirgin özellik ortaya çıkarılan bir müziğin var olduğu toplumdan beslenmesidir. Toplumların yansıttığı bakış açısı ile algılanmaya çalışılmaktadır. Toplumların beğeni ve tutumlarının karşılığına cevap vermeyen müzik daha sonraları yine o toplumların simgesi olabilmektedir. Bu yanı ile dikkat çeken özellikler, toplumsal duygu ve düşünce alışverişi, davranışsal etkiler herhangi bir müziğin ortaya çıkmasında büyük rol oynamaktadır. Geçmişten bugüne kırsal alandan büyük kentlere kadar müziğin etki alanı hep hissedilmiştir. Toplumlara yön verebilen toplumun getirisi ile daha da şekillenen müzik toplumun temel bir parçası olarak görülmektedir. Müziğin bilimsel bir içerik olarak ele alınıp incelenmesi onun kültürel dokularla işlendiğini, toplumun aynası olması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü beğenilere karşılık veren herhangi bir müzik yine kendi toplumu içerisinde farklı algılanıp farklı yorumlanabilmektedir. Toplumda gelişen koşullara uyum sağlayan müzik yere ve zamana göre değişebilmektedir (Ayas, 2015: 71-73).

“Adorno’nun müzik üzerine ortaya koyduğu külliyyatın nicelik bakımından en az onun felsefi çalışmaları kadar yer tuttuğu görülmektedir. Onun müzik kuramının ve müzik sosyolojisinin genel hatlarının çizilmesinde ise iki temel eser dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi, 1958 yılında yayımladığı *Philosophie der neuen Musik*, (Yeni Müziğin Felsefesi) diğeri ise 1962 yılında yayımladığı *Einleitung in die Musiksoziologie*’dir” (Yaşat,2008: 168).

Theodor W. Adorno tarafından müzik sosyolojisi, “toplumsal anlamda organize olmuş bireylerin kulak verdiği şey ile müziğin ilişkisinin bilgisi” şeklinde ifade bulmaktadır. Sosyoloji ve müzik arasında ortaya çıkan ilişkinin yansıtacağı bilgi olayına Theodor W. Adorno kendi diyalektik anlayışı ile yaklaşmaktadır. Adorno’ya göre müziğin toplumsal açılımını değerlendirirken değindiği tarihi, siyasi, ideolojik ve sınıfsal boyutların birlikte ele alınması aynı zamanda onun müzik sosyolojisinin yöntemini de ortaya koymaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde müzik sosyolojisi alanı bir inceleme alanı olmasının yanı sıra bir yöntem şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzik sosyolojisi, müziğin topluma etkisi, farklı müzik türlerinin algılanış biçimleri, müzik türlerinin kendi dinleyici kitlesini oluşturmaları ve müziğin siyasi iktidar tarafından ideolojik bir araç olarak kullanımı yoluyla toplumun yönlendirilmesi gibi olguları incelemektedir. Müziğin toplumla yan yana gelmesinin ortaya çıkardığı ilişkiden bilgiler bütünü elde etmesi bakımından inceleme nesnelerini ortaya koyma biçimiyle de kendi yöntemselliğini açığa çıkarmaktadır (Adorno, 1989: 1).

“Adorno, bir eserin çok dinlenerek popüler olabilmesi bir diğerinin ise onun kadar sevilmemesinin nedeninin altında, toplumsal karşıtlıklar ve müzik türleri arasındaki farklılıklar olduğunu düşünmektedir. Müzik türleri, beğeniler, tercihler ve dinleyicinin alışkanlıkları gibi kimi empirik bulgular tarafından öznel olarak yönlendirilmektedir. Dolayısıyla örneğin Adorno, Telemann’ın bir şarkısının Bach’ın bir şarkısı kadar yankı bulamamasının ya da Stamitz’in bir senfonisinin Haydn’in bir senfonisi kadar sevilmemesinin kaynağında bu öznel belirlenimlerin etkili olduğunu düşünür ve buradan hareketle, ‘uzman dinleyici’ ile ‘sıradan dinleyici’ arasındaki bir ayrıma ulaşır” (Yaşat, 2008: 168-169).

Adorno’nun müzik sosyolojisi ile müzik kuramı arasında dikkat çeken en can alıcı nokta müzik sosyolojisinin, farklı disiplinleri bünyesinde toplamasıdır. Müzik ilişkisine de farklı bakış açıları ile yaklaşmakta ve inceleme sahasındaki kendi yöntem özellikleri ile dikkat çekmektedir. Adorno’nun bu yaklaşımı ile müzik sosyolojisinin başkaları tarafından da kullanılması ve başka inceleme alanlarına da yönlendirilebileceği ortaya çıkan özelliştir. Bu özelliğiyle metodolojik ve yöntemsel Adorno’nun müzik sosyolojisi, sanat sosyolojisi içindeki yerini karşımıza çıkarmaktadır. Müzik sosyolojisini kuram olarak adlandırılması Adorno’nun kendi dünya görüşü, felsefesi ve düşünce yapısı etkilemektedir. Adorno’nun müzik sosyolojisi ile müzik kuramı arasında parça bütün ilişkisi karşımıza çıkmaktadır (Blomster, 2006: 18).

Müziği ve oluşum yönlerini ele aldığımızda sosyoloji alanından ayrı olduğu düşünülmemeli ve beraber incelenmeye alınmalıdır. Kültürel çalışmalara katkı sağlayan müziğin sosyolojik tarafı toplumdaki gelişim ve değişimlerle eş zamanlı bir etkileşim sağlamaktadır. Özetle; müziğin bir simgesel görevi üstlenmesi ve bu etkilerin değerlendirilmeye alınması toplumsal etkileşim ile sağlanabilmektedir. Zamanla müzik alanında ki çalışmalarda diğer disiplinlerde olduğu gibi sosyoloji alanına sıkça başvurulmaktadır. Böylece toplum ile şekillenen müzik ortaya çıkabilecek sosyolojik meselelere ve çalışmalara katkı sağlanabilmektedir. Buda müzik sosyolojisi alanının daha çok önemini ortaya çıkarmakta ve müzik sosyolojisi konusunun ne olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Müziğin temelinde yatan sorunlara, toplumun bakış açısına göre müziğin konumlanma sürecine toplumsal gelişim ve değişimlerde müziğin ne derece etkisi olduğunu ortaya çıkarabilmek için müzik sosyoloji alanından yararlanılmaktadır (Esgin, 2014: 58-61).

Sosyolojinin alt disiplini olan müzik sosyolojisi, toplumlara ait özelliklerin arasında meydana gelen olayları ve müzik ile etkileşimini ele almaktadır. Bir bütün olarak düşünülmesi gereken müzik ve sosyoloji alanı eski zamanlardan bu yana insan

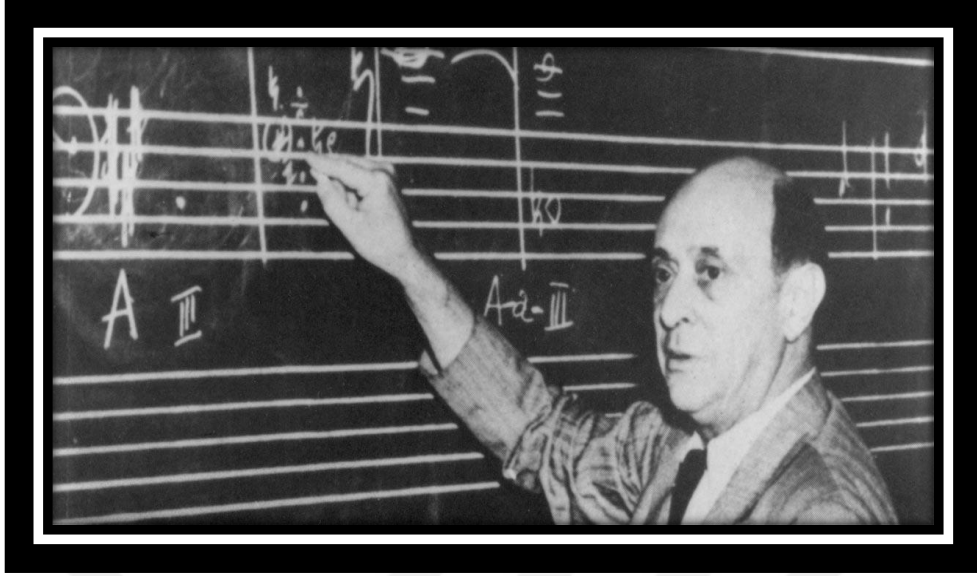
olgusu başta olmak üzere toplumun en önemli parçası olan müzik ile iç içe bir duruş sergilemektedir. Bağlantılı bir yapı sergileyen müzik sosyolojisi alanını bugüne kadar varlığını devam ettirmektedir.

4.2. 20. Yy. Müzik (Yeni Müzik) Anlayışı

Köklü değişimlere yer vermiş 20.yüzyıl müzik anlayışı hem toplumsal hem de sanat alanında ki değişim ve gelişimleri yansıtan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir tüketim kültürünün ürünü olarak ifade bulan bu anlayış sanayi ve teknolojik gelişmelerin örneklerini yansıtmaktadır. Kültür endüstrisi bağlamında müziğin konumlanma aşaması Theodor W. Adorno tarafından felsefî bir alanı işaret etmektedir (Aytimur, 2019: 31).

“Schoenberg’in başını çektiği müzik anlayışı 20. Yüzyılın müzik düşüncesini kökten etkilemiştir. Bu müziğin düşünsel temeli ile dönemin Alman felsefecilerinin diyalektik düşünceyi ele alış biçimleri arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Bu müzik özdeşliği ve sentezi kabul etmeyen negatif bir tutumu ifade etmektedir. “Modern müzik, olumsuzlayıcı ve eleştirel dilini diyalektik olarak geliştirmiş, yanlış bilinç durumunu ve gerçekliğin yanlış estetizasyonunu yadsıyarak ona eleştirel yaklaşabilmiştir” (Ülger, 2009: 181).

Adorno’ya göre tüketimin temel taşına meydana getiren ve ticari amaç güden ilişkiler müziğin gelişimine katkı sağlamaktadır. Kolay tüketim metası olarak ifade alanı bulan müzik burjuva toplumların kısılcacında yer alan estetik algısı üzerinde durmakta ve müziğin geleneksel yapısından uzaklaştırılıp bir ürün olarak piyasaya sunulması olarak görülmektedir. Uyum ve güzellik ilkelerini kapsayan estetik algısı ile müziğin tonal ve tematik yapısının dışına çıkarılması gerektiği düşünülmekte hatta yabancı bir müziğe dönüştürülmesi gerekmektedir. Ortaya atılan bu tartışmalar ışığında tonal sistemin müzikten uzaklaştırılması ve yerine atonal sistemin geçmesi düşüncesi yer almaktadır diyebiliriz. Müziğin geniş alanı ile kültür endüstrisinin eleştirilerini yeniden yapılandıracak Schoenberg ve diğer bestecilerin mevcut olduğu ifade edilmektedir (Aytimur,2019: 31-32)..

Şekil 4.1. Arnold Franz Walter Schönberg (13 Eylül 1874, Viyana, Avusturya , 13 Temmuz 1951, Los Angeles, ABD).¹⁵

Theodor W. Adorno'nun müzik alanına yönelmiş olduğu söylemleri sanatsal alanın en büyük tartışmalarına zemin hazırlamış olan estetik anlayışı ile açıklanabilmektedir. Zaman içerisinde anlam bütünlüğünü kaybeden uyumlu veya ahenkli diye aktarılmaya çalışılan estetiğin klasik düşüncesinin anlamının dışına çıktığı görülmektedir. Dikkat çeken noktada sanatsal alanda ki yanlış bilincin farkına varılmadan kültür endüstrisi perspektifinde aktarılmaya çalışılması düşüncesi yer almaktadır. Toplumsal yaşamda çabuk tüketim olarak nitelendirilen kitle kültürünün sanatsal alandaki ilerlemenin temel taşı konumuna geldiği görülmektedir. Amaç doğru bir bilinç anlayışı oluşturarak sanatsal faaliyetlerin eleştirel bir kimliğe bürünmesine katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda bir toplumun kendini yansıtmayan ve benzemeyen başka bir toplumu kendi bütününe çekmeye çalışan burjuva toplumu yer almaktadır. Bir müziğin köklerinde yer alan toplumsal özellikler ifade edilirken müziğin yozlaşmış bir burjuvayı ayrıcalık olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zaman olgusu içerisinde gelişim gösteren yeni müzik anlayışı yaratılmış burjuva toplumu içinde kendine yabancılaşmış ve metalaşmanın temelini oluşturan kültür endüstrisi döngüsünde yer aldığı görülmektedir (Adorno, 2006a: 23).

¹⁵https://2.bp.blogspot.com/T6LyLXbDQPc/T9YUY_K182I/AAAAAAAAABPw/Uo3l_u1oJLA/s320/ima-gesschonberg.jpg. (Erişim Tarihi: 19. 04. 2021).

“Adorno yeniden üretimin ve doğaçlamanın bir süreklilik gösterdiği pre-kapitalist dönemdeki müzik ile böyle bir sürekliliğin kalmadığı kapitalist dönemdeki müziği birbirinden ayırır... Adorno’ya göre, Kapitalist dönemdeki kompozisyon icracıdan apayrı bir meta olmakta ve icracının yorumundaki hareket serbestliği gereğinden fazla önemsenmeye başlamaktadır. 19. yy’ın bireyciliği liberal toplumdaki öznellik alanına denk düşecek nitelikte kimi irrasyonel icracılar ortaya çıkabilmiştir. 20. yy’da ise tekeli kapitalizmin güçlenmesiyle birlikte bu eski bireyci icracıların yerine, müzik metninin tiranlığı altına alınmış icracılar ortaya çıkmıştır” (Paddison, 1997: 220-221).

Stravinsky’nin konuya ilişkin düşüncelerini benimsediği anlayış ve tutumlarını müziğin icracısına aşlamak istemesi Theodor W. Adorno tarafından eleştirilmektedir. Müziğin ifade edilmeye çalışılan düşüncülerden uzak kalamayacağını Schoenberg dile getirmektedir. Theodor W. Adorno’nun müzik alanında ton birleştirmeleri (kombinasyonları) olarak nitelendirdiği “müziksel materyal” birlikteliği hem “form” hem de “içerik” olarak bir icracının kullanımına kılavuzluk etmesi ve toplumda yer edinmiş materyal gerçeğini de yansıtmaktadır (Ülger, 2009: 195).

Şekil 4.2. “17 Haziran 1882, Oranienbaum, Rusya - 6 Nisan 1971, New York, ABD, Rus kökenli ABD ve Fransa vatandaşı besteci, piyanist ve orkestra şefi. 20. yüzyıl müziğinin en etkili ve önemli bestecilerinden biri olarak kabul edilir”.¹⁶

¹⁶ <https://images.bridgemanimages.com/api/1.0/image/600.XLE.83445730.7055475/3751259.jpg>. (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

20. Yüzyıl müziğinin ya da diğer bir ifadeyle yeni müziğin temel unsurunun form olduğunu dile getiren Thedor W. Adorno'ya göre; yaşantılarımızdaki tarihsel ve toplumsal yapılanmalara form içeriğinde yer alan yenilikler yardımcı olmaktadır. Müzik alanındaki ilerlemelerdeki gelişmelere bakıldığında yine form etkisi dikkat çekmektedir (Adorno, 2004: 72).

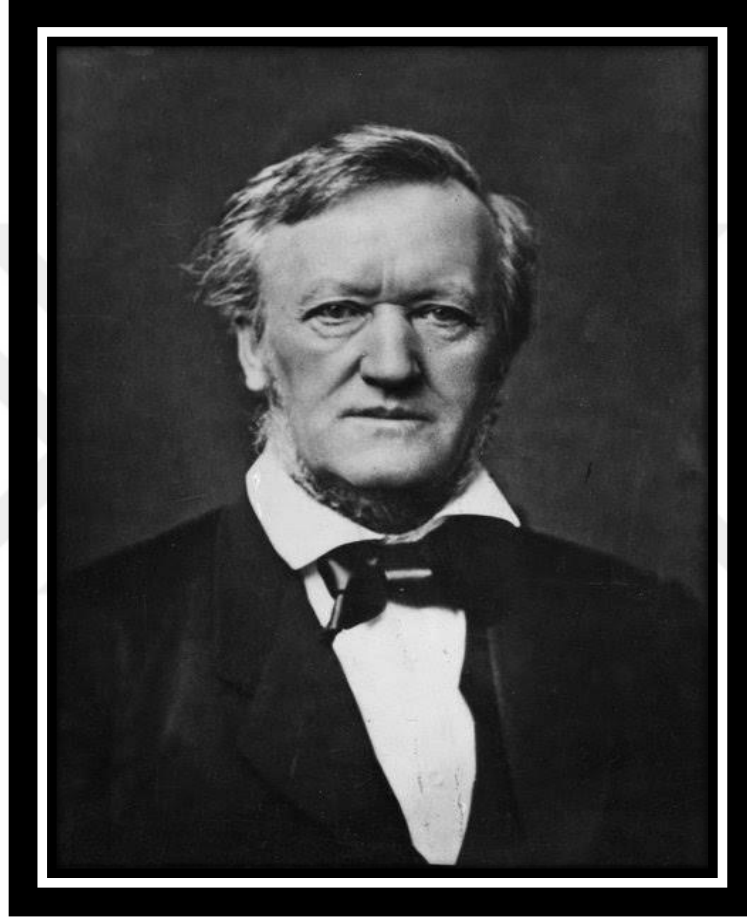
Müzik alanında yansımaları görülen form özelliği hem müziksel değişimlere hem de toplumun tarihsel gerçekliklerini ortaya çıkarmaktadır. Müziğin toplumsal bir uyumu sergilemesi yine form ile ifade bulmaktadır. Bu durumda formun toplumun sergilemiş olduğu gerçekler ile sıkı bir ilişki içerisinde (Aytimur, 2017: 66).

Gerek toplumsal gerek siyasal bakımdan müzik olgusu karmaşık ve karşı bir savunma isteyen diyalektik şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan bu güç ile müziğin içindeki diyalektiğin negatif gücü bedensel ve ruhsal alanda sonuca ulaşmaya çalışan bir düzey olarak ifade bulmaktadır. Bu etkinin yansımalarını Thedor W. Adorno müziğin içerisinde yer edinmiş toplumsal karşıtlığa dikkat çekmek istemektedir. Bu sözden kasıt iki karşıt düşünce yapısının bestecinin dokunuşuyla bir müziğin içinde yer alabileceği durumudur. Çünkü bir müziğin içinde yer alan tarihsel ve toplumsal çakışmalara müzikte yer alan yeni formlar katkı sağlamaktadır (Adorno, 2002: 394-395).

Müzik felsefesinin temel konularından olan toplumsallık ya da başka bir ifadeyle özerklik Thedor W. Adorno'ya göre, sanat alanında başlamış olan estetik teorisindeki yaklaşımların müzik alanını da kapsadığı düşüncesidir. Özün dışında yer alan yani dışsal özellikleri yansıtan tüm sanatsal etkinliklerin yeni müzik anlayışını kapsadığını ifade etmektedir. Müziğin toplumsallaştırma meselesinin yirminci yüzyılını ve bu dönemin yetkisini savunan bireylerin konu alanı olmasından çok evrensel bir özellik taşıdığını dile getirmektedir (Said, 2006: 62).

Toplumsalcı bir sanat anlayışından ayrı bir bakış açısı geliştiren Thedor W. Thedor'ya göre; Brecht'in ve Lukacs'ın düşünce yapısından uzak, dış dünyayı kapsayan siyasi etkileşimlerden farklı bir görünüme sahip olduğunu ifade ederek müziğin toplumsallığa ait bir öze sahip olduğunu söylemektedir. Eleştirel bir olumsuzlanmayı kapsayan müziğin geleneksel yapıdan uzaklaşarak estetik ve ideolojik açıdan toplumları zorlayıcı bir kimliğe bürünmesini dile getirmektedir. Modern müziğin yansıtmış olduğu

eleştirel bakış açısının kendiliğinden ortaya çıkmadığını sıkça dile getiren Thedor W. Adorno modern müziğin temelinde yatan köklerini ortaya çıkarmaya ve burjuva alana hizmet eden sanatın önceki zaman dilimdeki görünümü ile ilgilenmektedir. Gelişim aşamaları göz önünde bulundurulunca modern müziğin aşamalarında Richard Wagner'in etkisi sıkça görülmekte ve kurucusu olan Schoenberg'ten etkilenen bir besteci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4.3. Richard Wagner (22 Mayıs 1813, Leipzig – 13 Şubat 1883, Venedik), Alman opera bestecisi, tiyatro direktörü, müzik teorisyeni ve yazarı. Geliştirdiği birleşik sanat eseri kavramı (Gesamtkunstwerk) ile müzik dünyasını etkiledi.¹⁷

20. yüzyıl müziğinin bestecilerini dört başlık altında toplayan ve yapısal olarak sıralayan Thedor W. Adorno' ya göre 20. yy müziği bestecilerini dört ana grupta değerlendirmiştir (Aytimur, 2019: 33-34).

¹⁷ İnternet Kaynağı: <https://turkiyawagnertoplulugu.org/wp-content/uploads/2021/04/Bu-hsjjs-3.jpeg>. (Erişim Tarihi: 12.05. 2021).

“ *Modernistler, Modern Müzik*: Schoenberg’in öncülüğünde başını çektiği, Alban Berg ve Anton Webern’in de içinde olduğu gruptur. Bu grup II. Viyana Okulu olarak da anılmaktadır. Adorno bu bestecilerin müziğine olumlu bakmıştır. *Objektivistler ve Neo-Klasikler Müzik*: Igor Stravisky bu gruptaki en bilinen bestecidir. Bu müzik anlayışında, yabancılaşma ve toplumsal çelişkiler bir sorun olarak görülür. *Sürrealistik Müzik*: Bu tür müzik modernist bir sanat anlayışını ifade eder. “Yabancılaşmanın toplumsal bir gerçeklik olarak yaşandığı; fakat toplumsal hayatın rutini içinde yaşanan bir şey oluşu ile kazanılan yanlış-bilinç yüzünden algılanamadığı bir dönemde, müziğin işlevinin, topluma, yabancılaşma içinde bulunduğunu açıklamak (bildirmek) olduğuna inanırlar. *Komünal Müzik (Geminschaft-Muzik)*: Bu anlayış da neo-klasisizmden çıkmış olan objektivistik bir müziği ve bestecilerini ifade eder. Hindemith bu akımın iyi bilinen temsilcisidir. Adorno’ya göre Brecht ile birlikte çalışan Hans Eisler’in proleter koro çalışmaları da bu grup içinde ele alınmalıdır”(Oskay, 1982: 84).

Stravinsky’nin müziğine eleştirel bir bakış sergileyen Thedor W. Adorno modern müzik ile ortak bir üretime ve tüketime hizmet eden kişiler ile karşılaştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Stravinsky’in müziğinde karşımıza çıkan en temel özellik toplumsal alanda yaşanan çelişkilerin yerini alan estetik form başlığıdır. Hindemith ise modern müzik konusunda toplumsal konuların yansıtmış olduğu çelişkileri çok göz önünde bulundurmadan ifade etmeye çalışmaktadır (Aytimur, 2019: 35).

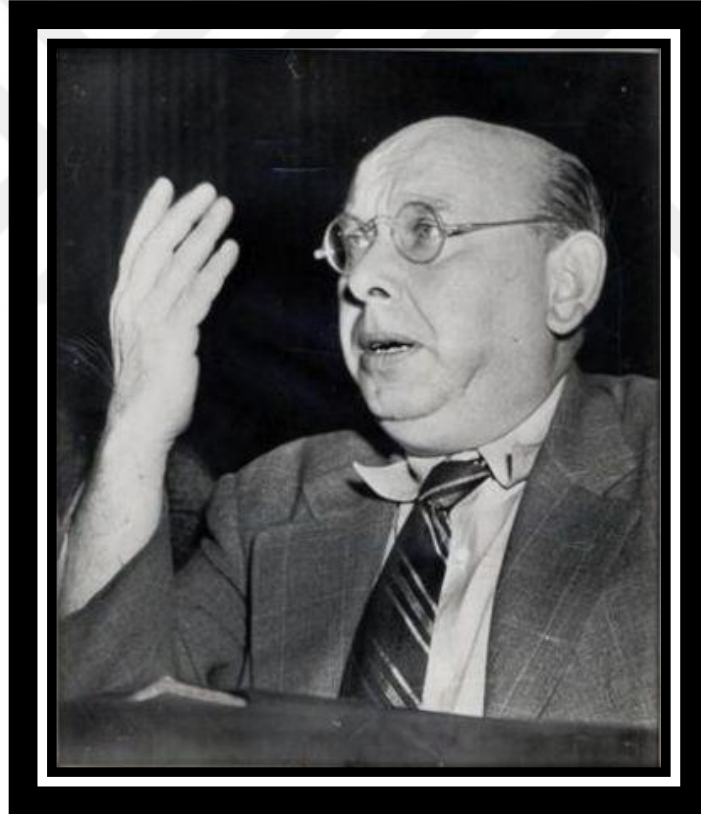

Şekil 4.4. Paul Hindemith (1895- 1963)¹⁸.

¹⁸ İnternet Kaynağı: <https://mahlerfoundation.org/wp-content/uploads/2015/01/Hindemith.jpg>. (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Stravinsky müziğin yapısını etkileyen yabancılaşma sorununun estetik bir yapıdan uzak olduğunu ve bu konu alanının dışında olabileceğini dile getirmektedir. Belli bir çözüm ürünü olmayan müziğin zaman içerisinde sergilediği sanatsal ve estetik çalışmaları burjuva sınıfı için farklı bir görünüme sahiptir (Aytimur, 2019: 36).

Stravisky, Hindemith ve Hans Eisler gibi müzisyenler toplumsal yapının yansımaların çok bir üretim ve tüketim müziğinin olumlanması üzerinde durmaktadırlar. Bu isimlerin dışında Kurt Weill'nin yapmış olduğu çalışmalara olumlu bir şekilde yaklaşmıştır. Bir nevi kes, kopyala, yapıştır yani montajlama tekniğine dayalı müzik biçimi şekline pozitif yaklaşmıştır. Adorno bu konu üzerinde yapmış olduğu yorumlarında 1930'larda çıkış yakalayan Kurt Weill'in müziğini hem ilerici müzik hem de eleştirel bir müzik olarak nitelendirmektedir (Aytimur, 2017: 60).

Şekil 4.5. Hanns Eisler Alman ve Avusturyalı besteci (1898- 1962)¹⁹.

Zaman içerisinde bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin tarihsel bir görünüme kavuşmasında politik, siyasi, askeri alanda yapılan çalışmaların büyük katkısı

¹⁹ https://shop.new-art.nl/assets/image.php?width=360&image=/content/img/new_artists/1498228766.jpg. (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

olmaktadır. Tarihsel döngü ile birlikte müzik alanında ki etkileşimler farklı şekiller farklı biçimler ile karşımıza çıkmıştır. Süreklilik kazanan bu değişimler ile varlığını korumaya çalışan bir biçimin başka bir biçime geçerken temelindeki form yapısını bozmadan kazandırdığı etkileşimler olarak görülmektedir. Özellikle 19.yüzyıl sonlarına gelindiğinde, daha önceki zamanlara oranla daha da hız kazanması ve sürekli bir değişim sergilemesi söz konusudur. Birçok tanım ifadesine yer veren bu süreç yeni müzik, modern müzik ya da çağdaş müzik olarak adlandırılmaktadır. Müzik yansımalarının en yoğun yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkan 20. Yüzyıl Müziği, birçok müzikal olayı da beraberinde getirmiş ve yansıtmıştır.

4.3. Atonal Müzik

Müzik alanında farklı zamanlarda farklı dönemlerde tonalite konusu bestecilerin eleştirel kısıncında yer almaktadır. 20. Yüzyıl da tonal ve atonal kavramları üzerine durulmuş ve dönemin etkili olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde atonal kavramı üzerine yapılan yaklaşımlar, tanımlar, kullanımlar farklılık göstermekte ve estetik bir yargı düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Atonal kavramı; müzik içerisinde bireyin kulağına güzel gelmeyen ses olarak tanımlanmaktadır (Tenny, 1988: 16).

“Tonalite tüm seslerin temel bir ses çevresinde bulunması ve bu temel sese göre değer kazanmasından oluşurken, atonal müzikte ise artık temel bir ses yoktur ve diğer seslerin bu temel sese göre değerlendirilmesi söz konusu değildir. 12 perdeden oluşan (Do, Do#, Re, Re#, Mi, Fa, Fa#, Sol, Sol#, La, La#, Si) herhangi bir dizide, dizideki tüm sesler eşit önemde ya da dererde sayılır. Seslerin eşitliğinden doğan zorunluluk, tonaliteyi oluşturan konsonans (uyumlu) seslerin birlikte kullanılmasını engellemiş, dolayısıyla tonalite duygusundan kaçınmak için disonans sayılan sesler atonal müziğin vazgeçilmez ögesi haline gelmiştir” (Canbey, 2001;7).

Atonaliteyi tanımlayan cümlelere baktığımızda karşımıza çıkan en genel anlam tonal sistemi kalıbından uzaklaşmış bir yapı olarak ifade bulmasıdır. Kalıplaşmış teori ve tanımların dışına çıkılarak seslerin belli bir doğru üzerinde bulunması ve bu duruma yönelik değer kazanılması olayının giderek yok olduğu noktası karşımıza çıkan diğer bir tanımdır. Yansıtılan bu değişikliklere zemin hazırlayan kişi olarak Schönberg karşımıza çıkmaktadır. Tonalite yapısını yıkmadan yeni bir düzen getirmeye çalışarak çalışmalarına yön vermektedir. Atonal müziğini eleştirel bir müzik olduğunu ifade eden Theodor W. Adorno’ya göre atonal müzik tonal müziğin karşıtı konumunda olması durumu söz konusu olması gerekmektedir. Atonal müziğin diyalektik ile karşılık bulması on iki ton tekniğinin ön plana çıkmaktadır (Adorno, 2006b: 54).

Atonal müzik olarak icra edilen eserlerin on iki ton tekniği ile yazıldığını dile getirir Theodor W. Adorno'ya göre tarihsel temeller üzerine inşa edilmiş toplumsal çelişkileri kapsamaktadır. Eleştirel bir sanat anlayışının bu sorunlara cevap aramaması karşısında durması söz konusu olmaktadır (Aytimur,2019: 48).

“On iki ton tekniği, bağımsız seslerin birçoğunun eşzamanlı olarak nasıl düşünülebileceğini ve akor desteği olmadan bunların bir birlik olarak nasıl organize edileceğini öğretti” (Adorno, 2006b: 71-72). Bu anlamda Adorno parçalanmış bir bütünün başka bir form anlayışıyla nasıl bir arada algılanabileceğinden söz etmiştir. “Form en küçük birim olmaktadır. On iki ton müziği, formu geliştiren bir şey; onun sayesinde sanat gelişmektedir; bu form, müziğin en küçük parçasıdır”(Adorno,2004: 70). Yapı bozum/söküm niteliğindeki bu durum bir parçalanmayı (fragmentasyonu) ifade etmektedir”.

Kısımlara ayrılmış ve form olan her parçanın eşit bir şekilde ve değerde seslerin merkezine eşit uzaklıkta olacak şekilde yerleştirilmektedir. Kısımlara ayrılmış parçalar Karl Marx'ın bir sınıfa ait olmayan toplum yapısı ile ilişkilendirilmektedir. Theodor W. Adorno, parçalara ayrılmış müziksel formların on iki ton sistemindeki diyalektik etkisi ile şekillenip ortaya çıkarılabileceğini ifade etmektedir. Küçük ve işlenmemiş müzik formlarının geliştirilmesi ile geleneksel kalıpların dışına çıkılmaktadır (Aytimur, 2017: 70).

Diyalektik bir özellik taşıyan özne ve nesne ilişkisinde karşımıza on iki ton tekniği ile şekillenmiş bir müzik karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Theodor W. Adorno müziği oluşturan asıl olması gereken besteci ve toplumsal yaklaşımların ortaya atılan bir sentez ile btnleşmeyeceği düşüncesi yer almaktadır. Müziğin özünü oluşturan yapının dışına çıkılması ile bestecinin icrada kullandığı çalgının doğru algılanıp algılanmadığını yansıtmaktadır. Tarihsel yapı ile ilişki içerisinde olan müzik toplumsal yansımaları ortaya çıkarabilmektedir. Atonal müziğin bu özelliklerin dışında kalan bir duruş sergilemesi tonal müziğin verdiği hissiyatı yansıtmadığı düşüncesi yer almaktadır (Aytimur, 2019: 49).

“Schoenberg'in müziğini alılmamak, üst düzey sanatsal bir duyarlılığa ve entelektüel bir bilince gereksinim duymaktadır. Onu, kitle kültürünün bozulmuş kulaklara ve yzeyssel algılara sahip dinleyicilerin anlamaması normaldir. “Schoenberg'in müziğinin en başından itibaren istekli olduğu doğrudur; aktif ve yoğunlaştırılmış bir katılım, eş zamanlı bir çeşitlilik için derin bir dikkat, ne bekleyeceğini her zaman bilen bir dinlemenin geleneksel desteklerinden feragat, benzersiz ve spesifik olana ilişkin yoğun bir algılama ve çoğunlukla küçük bir uzamda değişen karektiristikleri tekrarlardan arındırma, tek ve hassas biçimde kavrama yeteneğidir” (Adorno, 1997: 150-151).

Adorno'ya göre, Schoenberg'e karşı yöneltilen eleştirilerin başında tüketiciler müzik tarzını ve kültür endüstrisi yaklaşımını benimseyen bir müzik formunu yansıtmaktadır.

Bu durumda Schoenberg müziğinin belli bir melodi yapısından uzak durması ve bu tarzda eserler ortaya çıkaran bir besteci olarak anılmasını sağlamaktadır. Üst düzey bir müzik anlayışını ortaya çıkaran Schoenberg'i Theodor W. Adorno ortaya çıkardığı melodileri kusursuz bulduğunu ve melodiler için yeni bir form da yazılmış melodikler ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Aytimur, 2019: 50).

“Adorno, Schoenberg'in müziğine içkin düşünme edimini burjuva ve kapitalist toplumun sömürü araçlarına karşı eleştirel, müziksel bir dil olarak belirtmiştir. Özellikle içinde yaşadıkları dönemin Almanya'sında bu iki Yahudi düşünür ve bestecinin, faşizm karşısında olumsuzlayıcı ve eleştirel bir müzik anlayışı ortaya koyduklarını belirtmek gerekir. Adorno'nun (1997: 34) “Auschwitz'den sonra şiir yazmak barbarlıktır” sözüyle ifade ettiği gibi, dünyanın ve yaşamın kendisinin olumlanacak ve uyumla estetize edilecek bir tarafı kalmamıştır. Artık yaşanan acılar, illüzyon olarak sunulan uyum ve güzelliğin reddedildiği, yeni bir estetik anlayışla dile getirilmelidir. Bu da Adorno'ya göre müziksel anlamda bir olumsuzlamayla mümkün olabilmektedir” (Aytimur, 2019: 50-51).

Theodor W. Adorno'nun müziğe bakış açısında kuramsal bir ölçüt yer almaktadır. Armoni müzik yapısında olan müziğin zaman içerisinde tonal yapıdan uzaklaşıp atonal bir görünüme sahip olması yer almaktadır. Farklı bir ton özelliği ile bu teknik kapitalist toplum yansımalarına karşılık gelebilecek bir özelliğe sahiptir. Atonal müzik bireyin oluşturmaya çalıştığı düzen arayışındaki yansımaları ortaya çıkarması açısından önemlidir. Müzikal bir düzene yaklaştırılmaya çalışılan toplum yapısı dikkat çekmektedir. Bu ifadeler ışığında atonal müziği ve on iki ton tekniğini ortaya çıkaran Schoenberg'in anlayışını Theodor W. Adorno önemseyerek bu düşüncenin kültür olgusu içerisinde somutlaştırılmasını savunmaktadır.

4.4. Müziksel olumsuzlama

Theodor W. Adorno'ya göre toplumdan topluma yansımalarını gördüğümüz müziğin en önemli yapı taşı yine toplumun istek ve talepleri oluşturmaktadır. Yeni bir estetik düşünce yapısı kazandıran müziğin form ve tonal yapılara uyumlu olması gerekmektedir. Yeni müzik olarak nitelendirilen ve merkeziyetçi özelliklere karşıt bir duruş sergileyen on iki ton tekniği yer almaktadır (Aytimur, 2019: 51).

“Adorno geleneksel sanat eserinin olumlayıcı olduğunu söyleyerek zaman zaman bu noktaya parmak basmaktadır; bu olumlayıcılık, gerilim-çatışma ve çözülme mantığıyla kendini gerçekleştirir” (Geuss, 2003: 286-287). Adorno'ya göre sanatın bu olumlayıcı yönü bir yanılsamadır, çünkü dünya olduğu haliyle olumlanacak bir yer değildir. “Tam tersi, dünya kötüdür. Gerilim ve çatışmaların bir olumluluk ya da kabullenişle çözülmesi mümkün değildir.” Bu nedenle yeni bir müziğin olumsuzlayıcı (negatif) bir müzik olması gerekmektedir. Müzik bir illüzyonu anlatmak yerine, hakikate yönelmelidir ve tutarlı olmalıdır” (Aytimur, 2017: 73)

Bahsedilen yeni müzik algısı üst düzey ve entelektüel bir görünümü yansıtmaktadır. Dünyanın benimsediği müzik anlatımından çok toplumsal gelişmelerin içindeki müzik algısı estetik ve uyum karşında bir duruş sergilemektedir. Yeni müzik anlayışı sanat değerini eksik görülen ve geleneksel bir estetik anlayışı dışında görülmektedir. “Sanatın sonu “ olarak nitelendirilen bu düşünce özellikle 20. Yüzyılı kapsayan birçok sanat alanını da yansıtmaktadır. Theodor W. Adorno; müziğin kendi içinde oluşturduğu, yansıttığı, aktardığı bir müzik yaşamını kapsadığını ifade etmektedir. Müzik yaşamı denilen düşüncenin tezatlığını dile getirerek müzik yaşamı denilen olgunun olmayışından söz etmektedir. Hatta müzik için bir yaşamın olmadığı ve müzik için bir yaşamın olmayışından söz etmektedir. Toplumun ve müziğin i içe oluşunun yanlışlığını dile getirmektedir. “Ne müzik yaşamı ne toplum müzikle barışık değildir” (Soykan, 2000: 76). Esnek bir anlam ile ifade edilecek müziğin yaşam içinde konumlanmadığını ifade etmektedir. Estetik anlayıştan uzak bir müzik algısı toplumları karşılamaktadır. Daha geniş bir ifadeyle müzik, yaşamımızın değerlerinden uzak estetik bir görünüme karşılık gelmesi olumlu karşılanmaktadır.

Diğer sanat dallarında olduğu gibi müzikte de yaşam varlığının önem kazanması söz konusudur. Sanat alanının toplumsal kimlik içerisinde tüketim araçlarının bir parçası olması özelliğini benimsememektedir. Toplumun doğal yanını ortaya çıkaran sanat anlayışının benimsenmesi gerektiği düşüncesi bu tartışma sahasının temel taşını oluşturmaktadır.

4.5. Popüler müzik

Popüler müzik konusunu ele alıp incelemek ve değerlendirmek popüler kültür konusunu kapsamaktadır. Farklı bir görünümü ile karşımıza çıkan müzik, popüler kültürün temel taşlarından biri olarak görülmektedir. Popüler kültürün, üretim sahasında geliştirdiği farklı tekniklere yüklediği anlam ve içerik bu alandaki müzik olgusuna dikkat çekmektedir. Latince den türeyen popüler kültür kavramı “Halka ilişkin” şeklinde ifade edilen “Poplaris” kelimesinden gelmekte ve anlam kazanmaktadır. Halka ilişkin ifadesiyle kitle kültürü noktasına vurgu yapmakta ve yeni bir düzen ile oluşturulacak kültür yapısını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle toplum tarafından benimsenen bir ürünün beğerilmesi ve ya tam tersi bir durum içine sokulmasını kapsamaktadır. ABD’ de yaygınlaşmaya başlayan bu kültür özelliği karşımıza çıkmaktadır (Ateş, 2016: 15).

Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcileri arasında yer alan Thedor W. Adorno'ya göre;

“Sanat, kültür endüstrisi aracılığıyla metalaştırılarak, çoğunlukla da eğlence içeriğine büründürülerek, kitleleri yanlış bilinçlendirmenin aracı olmaktadır. “Dolayısıyla artık kültüre damgasını vuran temel güdünün en geniş satışı yakalamak, en çabuk ve çok kara ulaşmak haline geldiğini; bu durumda verili değerlerin, genel geçer anlayışın suyuna gitmenin dışına çıkılmadığını, çıkılamayacağını; böylece gerçek sanatın var olandan başkayı görme, gördürebilme yetisinden oluşan olmazsa olmaz yönünün kültür eserinden giderek silindiğini” ileri sürmektedirler (Uğur,1991: 110).

Popüler kültürün ortaya çıkardığı ürünlerin içerisinde konumlanmış popüler müziğin kitle kültürü haline gelmesinden yola çıkarak toplumdaki görünümünü yansıtmaya ve ele almaya çalışmaktadırlar. Meta arayışının bir parçası olan pop müzik Pazar arayışının içindeki bir ürün olarak görülmektedir. Özellikle burjuvazinin yansımalarına karşılık gelen bir kültür yapısına eşlik etmektedir. Oluşumunda bilinç dışı yapılan eylemlerin zaman içerisinde anlam kazanması ile ticari ve meta görünümlü müzik varlığının ortaya çıktığı görülmektedir (Kaygısız, 1999: 334).

Endüstriyel döngüde yer alan ve değer kazanmaya başlayan sanat etkinlikleri dikkat çekmektedir. Sanatsal faaliyetlerin endüstriyel alana yönelimi ile metalaşan müzik türü karşımıza çıkmaktadır. İnsan varlığının ticari amaçlara hizmet etmesi şeklini benimseyen düşünce yapısı üzerine kurulduğu görülmektedir. Thedor W. Adorno'ya göre, müziğin ticari bir ürün olarak sunulmaya çalışılması tüketim şekline konulmaya çalışılan müziği yansıtmaktadır. Kültürel değerlerin ışığında tüketilmeye çalışılan popüler olan bir ürünü dile getirmiş ve zaman içerisinde anlam kazandığını ifade etmiştir. Ayrıca kapitalist üretimin temelinde yer edinmiş siyasal ve estetiksel konuların popüler müziği etkilediğini dile getirerek bu düşüncenin ideolojisi üzerine ç biçiminin siyasal ve estetiksel bakımdan popüler müziği etkilemesi ve popüler müziğin ideolojisi o üzerinde çalışmaları olan Thedor W. Adorno' nun “standartlaşma, pasif dinleme ve toplumsal uyum” başlıkları dikkat çekmektedir (Adorno, 2014: 81).

Thedor W. Adorno'ya göre; Popüler müzik, içeriğinde ki müziksel yapının aynı şekilde kalması özelliğine ya da bu yapının değiştirilebilir etkisine dayanmaktadır. Diğer bir özelliği ise, bir parçanın ürünü olarak tekrarlanıyor olmasına bağlanmaktadır.

“Aynı parçanın, aynı müziğin tekrar çalınmasının yanında, tekrarlama o denli ileri gitmiştir ki, sadece birkaç cümleyi baştan sona kadar tekrarlayan ürünlere rastlanabilmektedir. Hatta popüler müziğin bütün ürünleri neredeyse aynıdır. Sürekli tekrar eden sözlerden ve benzer müzik kalıplarından oluşurlar. Tıpkı endüstriyel üretim gibi pop müzikte artık standart üretimin bir parçası haline dönüşmüştür. Adorno'ya göre

“kültür endüstrisi müzikte sahte bireyselleştirilmiş “oltalar” ve sürekli “yenilik” hayalleri yaratır. İşçiler bu uyuşmuş durumlarıyla, tükettikleri kültürel ürünle mücadeleciliği gösterecek ne eğilime, ne de kapasiteye sahiptirler. Dolayısıyla, ürün onlara tamamıyla önceden hazmedilmiş olarak gelir”. (Ateş, 2026: 19).

Kültürel endüstri çerçevesinde standart bir özellik kazan ürünler toplumsal etkileşimde bir kültür aracı olarak kitlelere sunulmaktadır. Toplumsal değerlere karşılık gelmeyen bir yapı değerinde olan popüler müzik yaşantının getirisi olan olaylara değinmemektedir. Bu düşünce doğrultusunda popüler kültürün eğlence aracı haline gelmesini sağlamaktadır. Kültür endüstrisi tarafından kitle iletişim araçları özelliği kazanan müziğin standart, katı olmasının yanı sıra eğlence ürünü olma özelliği dikkat çekmektedir (Alemdar, Erdoğan, 1994: 39).

Popüler müzik dinleme açısından pasif bir kitleye hitap etmektedir. Topluma sunulan müziğin kitleleri etkisi altına alması ve üretime karşılık vermemesi gereken bir sistemle sunulması söz konusu olmaktadır. Kitleler tarafından sık tüketim formu ile karşımıza çıkan popüler müzik bir araç görünümü üstlenmektedir. Ulaşılması güç olmayan, hızlı ve kolay bir tüketime sahip bu müzik şekli yorucu bir düzen içinde çalışan ve yorulan kitlelere yöneltilmektedir. Her yerde her koşulda ulaşabildiğimiz popüler müzik pasif dinleyici kitlesi ile tekrar sistemine dayanmaktadır. Theodor W.Adorno’nun diğer bir görüşü ise toplumu güçlendirmeye çalışan sosyal bir popüler müzik anlayışının benimsenmiş olması durumudur. Sosyal ve psikolojik yaşantı koşullarının yanında fiziksek bir şekilde katkı sağlamsı Popüler müziğin sosyo-psikolojik işlevi müziğin tüketicilerin günlük hayatının düzenine fiziksel olarak uyum yakalamaya çalışmaktadır (Ateş, 2016: 19).

Theodor W. Adorno’ya göre makineleşmiş düşünceye yönlendirilmiş sanat alanının temelini oluşturan ve geçmişinde ki görünümünü yok sayarak insanların zorlayıcı, kaba ve olay çıkarmaya müsait yapısına karşılık kurallara uymaya yönlendirmek istemektedir. Theodor W. Adorno endüstrileşmenin gelişimi ile ortaya çıkan standartlaşma sorunsalındaki bireysel olma noktasına dikkat çekmektedir. Popüler müzikteki üretim kazançlarının değiştiriliyor olması üretim oranında ki maliyetleri düşürmektedir. Ortaya çıkan ve sahte bireysel olma düşüncesi ile satış noktasında farklılaşma göstermektedir. Yerini belirleyen bireyin kitlelere yön vermesi kültürel sınırlamanın olmayışından kaynaklanmaktadır (Adorno, 2014: 78).

4.6. Metalaşan müzik olgusu

Müziğin pazarlanması ve tüketimi noktasında Karl Marx'ın "metanın fetişizmi" düşüncesinden yola çıkan ve benzerlik kuran Theodor W. Adorno yer almaktadır. Genel şekli ile incelemeye alınan sanat olgusundaki "yüksek" ve "düşük" ayrımı dikkat çekmektedir. Karşımıza çıkan bu ayrım müzikte "ciddi" ve "popüler" şeklinde iki grupta incelenmektedir. Kitle kültüründe karşımıza çıkan ve burjuva müzik alışkanlıkları ile daha da şekillenen ciddi ve popüler müziğin zaman içinde ne şekilde metalaştığını ve nasıl bir bilince ulaştığını yansıtmaktadır. Theodor W. Adorno burjuva toplumunun sergilemiş olduğu müdahaleci yaklaşımı ile ele alınmış müzik eserlerini ve icracılarının çalışmalarını eleştirmektedir. Büyük ses uyandıran kültür endüstrisi çerçevesinde müzik eserlerinin, bestecilerin, orkestra şeflerinin, bestecilerin ve dinleyici kitlesinin tartışmalarını gündeme taşımaktadır (Wetkin, 2005: 3).

"Kültür endüstrisi içinde ticari bir meta unsuru haline dönmüş müzik uyum temelinde ve tonal bir yapıda kendini dayatmaktadır. Bu müzik ideolojik olarak burjuva alışkanlıklarının bir görünümü niteliğindeki bir sanatsal üretilerdir. Adorno ise bunu ideolojik bir yanılsama olarak değerlendirmiştir: "Burada esas olan tonal müziğin özne kaybının belirtilmesidir. Müziğin öznesinin zayıflatılması ya da yok edilmesi müziğin bugünkü durumunu açıklamaktadır" (Aytimur, 2017: 60).

Kitle olarak adlandırılan kesimin kültür endüstrisinin merkezi olması durumu dikkat çekmektedir. Kültür endüstrisinin kitleler için getirdiği imkân ve olanaklar tam anlamıyla karşılığını bulamamaktadır. Kitlelere yansıtılan kültür endüstrisi ürünleri toplumların tutumlarına zarar etmeyen bir görünüm ile aktarılmasının yanlışlığı dile getirilmektedir (Adorno, 2016a: 118).

Müziğin ilkel çağlardan bu yana tapınma (fetişleşme) görünümüne bürünmesi kültür endüstrisi içinde sosyolojik bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin getirisi olan sorun 20. Yüzyıl'ın başlarından bu yana tüm sanat dallarında yaşanan bir durum olarak görülmektedir. Müziğin ortaklaşa kullanımının dışına çıkılması ve müzikal formda yer alan materyallerin tercih edilmemesi toplumsal uygulama alanını kısıtlamış olmaktadır. Müzik olgusu zaman içerisinde toplumsal yansımalara ışık tutan yeni yaratımlardan çok hızlı tüketilen bir olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızlı bir şekilde önem kazanan bu düşünce ile sanatçı kavramı değerini yitirerek yerini makine kavramı yer almaktadır. Theodor W. Adorno ise müziği tüketimin bir parçası olarak görmekte ve ekonomik yanı ağır basan bir ürün olarak tanımlamaktadır (Aytimur, 2019: 38).

“Adorno, endüstri içindeki işlevleri bakımından ciddi müzik ile popüler müzik arasında çok büyük bir fark olmadığını düşünmektedir. “Burjuvazinin hem yasal ilişkileri, yani, “müzik yaşamı” denen ciddi müzik ile ilişkileri; hem de, yasal olmayan, yani, burjuvazinin “hafif müzik” denen türden müzikle kurmuş bulunduğu ilişkileri için de, aynı şekilde geçerlidir” (Oskay, 1982: 49).

Ciddi müzik bestecilerine, icracılarına bakıldığında popüler müzikleri yansıtan ve bu müzikler gibi anlam kazanan ve hazır bir şekilde sunulan tüketim ürünlerine yönelimlerin artışı görülmektedir. Üretimin seri ve ulaşılabilir oluşu zaman içinde daha da önem kazanmasını ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. “Müziğin üretim düzeyinde bunun görünüşü kompozisyonlardan çok aranjmanlara önem verilmekte oluşu, sık renklendirme efektlerinin kullanılması ve araştırmacı değerinden dolayı eski günlerin modası geçmiş müziksel üsluplarının özlemli (nostaljik) bir tutumla yeniden canlandırılması şeklinde olmaktadır” (Ülger, 2009: 206)

“Adorno’ya göre, Strauss ve Stravinsky gibi besteciler, her ne kadar geleneksel müziğin yapısal özelliklerini, yaşadıkları çağın müziğine uyarlayarak çok üst düzeylere çıkarmış olsalar da, tam da bu anlayışta müzik yapan bestecilerdir. “Geçmişe ait bir müziksel durumu bugünkü müzikal durum ile kontrastlamak ve sanatın müzik kesiminde de olumlu (positive) olanın çok uzak geçmişte kalan olduğunu belirtmek, vurgulamak yerine; geçmişte kalmış müzikal durumu, eskiden olduğu gibi, günümüzde de, var olan toplumu aşmadan, var olanın içinde yeniden oluşturulabilecek bir mutlak gerçeklik olarak göstermeğe kalkışır. Bu, bir aldanımdır” (Oskay, 1982: 66).

Topluma sunulan müziklerin besteleri toplumsal zeminde yer alan özellikleri ve kitle kültürü içerisinde fetişleşmiş ve bir meta görünümü kazanmaktadır. Müzik alanında Theodor W. Adorno kültür endüstri başlığına dikkat çekerek dinlenen müziğin giderek bozulduğunu ifade etmektedir. Toplumsal karışıklıkları yansıtmamakta ve bu çelişkilere uzak bir duruş sergilemektedir. Hazır tüketilen ve kolay ulaşılabilen müziğin değer noktasına işaret ederek tonal yapının sergilediği müzikal özelliklerin burjuva sınıfında kolay ve yüzeysel tüketilebilen bir ürün olarak ifade edilmesini dile getirmektedir. Nitelsiz dinleyici kitlesi ile karşılaştırılan tüketim müziğinin içerisinde dinleyici pasif bir konuma yerleştirilmekte ve aktif, eleştirel müzik anlayışından uzak bir görünüme yerleştirilmektedir. Diyalektik müzik anlayışında ise Theodor W. Adorno dinleyici kesiminin olumsuzlayıcı bir eleştirel özelliği ile aktif bir görünüme sahip olacağını ifade etmektedir. Bir müzik eserinin her yönüyle belli donanımlara sahip olması gerektiğini icra edeni, dinleyici kitlesi, müziksel araçlarıyla, form ve biçimsel olarak toplumsal yansımaları yer vermesi gerektiğini savunmaktadır (Aytimur, 2019: 39).

Birçok yönüyle müziksel özellikleri dile getiren Theodor W. Adorno birçok anlamda müziği olumlamasına rağmen;

“Beethoven’ın müziğini de toplumsal çelişkilerin ifadesinde yetersiz ve fazla bireyci bulmuştur. Ona göre Beethoven’ın müziği de geçmiş müzikal yapıları, romantik bir ideayla gerçekliğin yerine koymuştur. Ancak Adorno ilerici bir müziğin eleştirel bir tavrı olması gerektiğini ifade etmiştir. O, bu düşüncesine bir model olarak II. Viyana Okulu olarak bilinen Schoenberg, Berg ve Webern’in müziklerini göstermiştir. Schoenberg’in müziği yüksek bir teknik düzeyde yapılanmış atonal, on iki ton (dodekatif) sistemidir. Onun eleştirel özelliği öncelikle tonal sistemin bütünüyle reddedilmesine dayanır. Hazır ve bilindik müziksel yapılar yerine, uyumsuz ve dinleyiciyi zorlayan müziklerdir. Adorno’ya göre kültür endüstrisi içinde kolay tüketime alışmış ve bozulmuş müzikal algıya sahip dinleyicilerin bu müziği algılamaları kolay değildir, çünkü bu, müzik dinleyicisinde entelektüel bir düzeye sahip olmayı gerektirmektedir. “Schoenberg’in müziği dinleyiciden müziğin içsel devrimini müziği dinlerken yeniden kendisinin de kompoze etmesini gerektirdiği gibi, ondan yalnızca müzik dinleme hazzını duymakla yetinmeyip, praksiye bulunmasını da istiyor” (Adorno, 1997: 154).

Bu açıdan bakılınca atonal müziğin burjuva kesimi olarak nitelendirilen ve toplumun kültürel tüketim anlayışına uygun görülmemektedir. Özellikle atonal müzik alanından yola çıkarak eleştirilerine yön veren Theodor W. Adorno ortaya atılan tüm yapılanmaların sadece müzik alanı için değil bir bütün olarak sanat dallarının hepsini kapsadığını ifade etmektedir. Kültür endüstrisi döngüsünde şekillenen müziğin fetişleşmesi ve bir metaya dönüşmesinde yer alan tüm özelliklerin diğer sanat dallarını da kapsadığını dile getirmektedir. Kitle kültürünün modern, pahalı ve moda olan tüketim ile ilişki içerisinde olması ile nitelikli bir müzik anlayışı taşımayan hızlı ve kolay tüketilen bir ürün olmasına zemim hazırlamıştır. Sanat ve müzik alanında yaşanan kitle kültürü olgusu karşısında Theodor W. Adorno, diyalektik düşüncenin varlığını ön plana çıkarmaktadır. Eleştirel bir görünüme sahip olan diyalektik müzik anlayışının müzik endüstrisi olarak anlam kazanan özellikten uzaklaşarak daha yeni ve ileriye gösteren bir düşünce yapısının olabileceğine dikkat çekmek istemektedir.

4.7. Diyalektik müzik düşüncesi

Kendi kuram ve düşüncelerini ön plana çıkarmaya çalışan Theodor W. Adorno’nun tutarlılığı diyalektik müzik düşüncesinde de yer almaktadır. Yansıtmış olduğu eleştirel felsefesinin özellikleri diyalektik müzik alanında da karşımıza çıkmaktadır. Toplumun işlevselliğinin farkına varıldığı ve müzik ile ilişkisi noktasında diyalektik bir ilişkinin geliştiği düşüncesi savunulmaktadır (Jay, 2001: 189).

Parça bütün ilişkisinden yola çıkan Theodor W. Adorno, bir sanat eserinde diyalektik düşüncenin yer aldığını ifade etmektedir. Karşısında durduğu düşünce

sisteminde bir müzik eserinde olması gereken özerklik durumu yer alırken aynı zamanda sunulan müzik eserinin ortaya atılan amaçlardan uzak ve bağımsız olması gerektiği düşüncesi yer almaktadır. Saf ve çıkarlardan uzak düşüncelerine titizlikle yön veren Adorno, bir amaca yönelmemiş estetik ürünlerin çeşitlenerek belli bir amaca yöneltilmesi gerektiğini dile getirmektedir (Witken, 2005: 108-109).

Theodor W. Adorno, dış faktörlerden arınmış ve bağımsız bir görünüme sahip müzik şeklini benimsemektedir. Toplumsal özellikler ile yoğrulan bir müziğin diğer sanat dalları ile aynı şekilde aynı koşullara ulaşmasındaki niteliğini kapsamaktadır. Bir başka alan ile ortaya çıkabilecek uyuma karşı bir duruş sergilemekte ve kendi dışında olan bir uygunluğu kabul etmeme söz konusu olmaktadır. Bu söylemler doğrultusunda belli bir uyum düzenine ve ahenge sahip olan düşüncelerin karşısında duran bir özellik niteliği taşımaktadır. Asıl amacın uyum ve ahenk olmasından ziyade gerçek olanı bulup yansıması olarak düşünülmektedir. Gerçek olanı yakalayabilmek ve ortaya çıkarmak için diyalektik düşüncenin ışığında temellendirilmesi gerekmektedir. Özellik müzik tarihi noktasında bilgilerin gün yüzüne çıkması noktasında özne ve nesnenin nasıl konumlandığı noktasında diyalektik düşünce yapısı değerlendirilmesi gerekmektedir (Aytimur, 2019: 41).

Zaman içerisinde tonal müziğin önemini yitirmesi durumunu Theodor W. Adorno bir dönemin yıkımı olarak dile getirmektedir. Bir müzik endüstrisinin dayatma örneği olarak karşımıza çıkan tonal müzik bir toplumun tüm yansımalarını da üzerinde taşımaktadır. Tonal müziğe biçilmiş bu özelliği aşmak için oluşturulan diyalektik müzik anlayışı ile gerçekleşebilmektedir. Müziğin üretimi noktasına, tüketim aşamalarına geniş bir yelpaze ile yaklaşan Adorno'nu diyalektik düşünce sistemi ile konuyu çözüme kavuşturmaya çalıştığı görülmektedir. Müziğin temelini oluşturan toplumsal dağılım şekilleri ile bu dağılımın nasıl algılanmasının dışında gerçek olanının müziğin kendi içinde oluşturduğu objektif yaklaşımlı toplumsal örneği yansıması olarak görülmektedir. Bir müzik eserinin üretimi süreci ile besteleme aşamasının ortaya çıkardığı sürecin aynı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Theodor W. Adorno 'ya göre bir bestecinin özgürce ifade edebildiği ve toplumsal değerlere bağlı kaldığı anlayışlardan uzak bir şekilde oluşturulabilecek bir besteleme sürecinin olması gerektiği düşüncesi yer almaktadır (Aytimur, 2019: 42).

“Bütün gerçek müzikler, Adorno’ya göre; “inşaaacı ve mimetik” momentlerin güç alanıdır ve bu tür alanın dışındaki alanlarda bu nitelik artık hiç kalmamıştır. Bu nedenle gerçek “müziksel özne”, “bireysel bir özne” değil, kolektif bir öznedir. Bestecinin kişisel yetenekleri ve geçmişin ona kullanması için sağladığı bütün araç ve yöntemlerin bir bileşimidir. Bu nedenle de, müziksel üretim, ne bütün bütüne bağımsızdır; ne de kısmen yansıtısa da sosyal üretime indirgenebilecek bir üretdir. Bir ölçüde kuşkusuz Krenek’e söylediğı gibi bestelemek bir tip “deşifre etme” (ya da kendisini anımsatma) edimidir. Beste yapmak, metin, kendini aydınlatıp beyan edinceye kadar beklenmesi gereken, bir anda bu aydınlığın ışığının parladığı, anlamın içinde yer aldığı üretici momente tek bir kıvılcımla varılan bir süreçtir” (Jay, 2001: 190-191).

Son olarak Thedor W. Adorno’ya göre 20. Yüzyıl da ivme kazanmış atonal müzik anlayışı diyalektik müzik düşüncesine yardımcı olmuş ve yön vermiştir. Yeni müzik anlayışının bireyler tarafından temellendirilip sunulması hem olumsuzlayıcı hem de eleştirel müzik anlayışının yayılmasını ve önem kazanmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, kültürel endüstri döngüsünde yer alan müzik üzerine Thedor W. Adorno söylemlerinin incelenmesini kapsamakta ve günümüzde ki müzik endüstrisi görünümüne değinerek, tartışmalarını ve eleştirilerini dile getirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle kültür endüstrisi içerisinde konumlanmış müzik konusuna ilişkin kültür kavramını oluşturan tanımsal sorunlar ele alınmış ve kültürü oluşturan öğeler kuramsal çerçeve düzeninde ele alınıp yorumlanmıştır. Müzik alanı ile uğraşan bireylerin kültür endüstrisi olgusunu ve müzik alanında yapılan çalışmaları geniş bir sahaya taşıma çabaları ve bu çaba için gösterilen girişimler belli bir sınıflandırmayı kapsamaktadır. Kültür endüstrisine yön veren kültür öğelerine ait terminolojik bilgileri ile araştırma alanları, yöntem şekilleri ve kültür öğelerine yöneltilen yaklaşımlar araştırmacılara bu anlamda önemli derecede katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmaya başlamadan önce, kültür kavramı ve kültürü meydana getiren öğeleri üzerinde durulmuştur.

Her yönüyle zenginlik gösteren kültür bir topluma ait gelişmişlik düzeyi ve ya çağın gerisinde kalmış olma özelliklerini değerlendirmemize olanaklar sağlamaktadır. Bir toplumun medeniyetine yöneltilen ilişkilerin başında kültür olgusu ve öğeleri yer almaktadır. Sosyal yapılanma içerisinde ki özellikleri göz önüne alınınca sermaye arayışında ki kültür ve ekonomi ilişkisi dikkat çekmektedir. Kültür endüstrisi kavramı içerisinde yer alan Thedor W. Adorno'nun müzik söylemlerinin bileşenlerini ortaya çıkaran düşüncenin ışığında Frankfurt okuluna değinilmiştir. Kısa bir tarihçesi ile sanat anlayışı ve bu anlayışa yön veren Frankfurt Okulu ve eleştirileri üzerinde okuyucuya katkı sağlayabilmesi açısından kısmen durulmaya çalışılmıştır.

Frankfurt okulunun öne sürdüğü ve eleştirel teorisyenler tarafından sıkça dile getirilen toplumsal yansımalar ve bilimsel alanda yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Eleştirilerin temeli insan varlığının baskı altında olmadan yeniden dönüşümü ile toplumun kendini gerçekleştirmesi düşüncesini kapsamaktadır. Bu düşüncelerin ışığında karşımıza çıkan aydınlanma düşüncesi ile teknolojinin getirisi olan çalışmaların büyük bir alanı oluşturduğu görülmektedir. Aydınlanma düşüncesi ile yola çıkılan bu süreçte günümüzde halen yansımalarına rastladığımız ve geniş bir

tartışma sahasını temsil etmekte olan eleştiriler yer almaktadır. Genel hatlarıyla ele aldığımız Frankfurt okulunun eleştiri aydınlanma, pozitivizm, modernlik, kültür endüstrisi, marxist teori ve sosyoloji eleştirilerini kapsamaktadır.

Müzik ve kültür endüstrisi üzerine yapılmış olan bilimsel çalışmaların başında Frankfurt Okulu temsilcilerinden biri olan Thedor W. Adorno ve çalışmalarının yer aldığı görülmektedir. Bilim dalı olarak nitelendirilen müziğin sanatsal görünümünde yer alan kültürel ve endüstriyel dokunuşlar dikkat çekmektedir. Müziksel çalışmalar kültürel açıdan müziğin ele alınıp incelenmesini ve toplum tarafından anlamlandırılma sürecini kapsamaktadır. Bilimsel açıdan tartışma sahasına taşınan müzik kültür endüstrisi başlığını kapsamaktadır. Bu düşünce sistemine yön veren Adorno ve düşünceleri önemli bir noktada değer görmektedir. Zamansal olarak 20. Yüzyıl'ın yansıtmış olduğu kapitalist sisteme karşı bir duruş sergileyerek kültür endüstrisi konusuna dikkat çekmek istemektedir. Bireyin eylem ve irade yönünün kısıtlandığı, özgür olmadığı, pasif bir görünüm ile kültürel sisteme bağlı kaldığını sıkça çalışmalarında dile getiren Adorno'nun Negatif diyalektik üzerine yapmış olduğu çalışmaları, söylemleri yer almaktadır. Çalışmaya yön vermesi açısından Thedor W. Adorno'nun kısaca hayatına ve sanatsal faaliyetlerinden bahsedilerek müzik konusunu taçlandırması için negatif diyalektik ve kültür endüstrisi başlığı incelenmiştir.

Adorno'nun kültür endüstrisi anlayışında müşterilerin önceden üreticiler tarafından bilerek bütünleştirildiği görülmektedir. Kültür ürünlerini, insanların ihtiyaçlarını ve arzularını yerine getirmek için değil, kâr ve daha fazla sermaye elde etmek amacı ile üretilen, kapitalist düzenin parçası olarak gördüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca Thedor W. Adorno için kültür endüstrisinin ürünleri sanat ürünleri değil, en baştan yaratım sürecinde sektörde pazarda satılabilmek için üretilmiş ürünlerdir. Bu nedenle sanat ve reklam arasında fark görmediğini Adorno söylemlerinde dile getirmiştir.

Sonuç olarak kapitalist toplum modelinde finans ve üreticilerin kültür tekellerini ellerinde bulundurmaları fikri hâkimdir. Bu görüşe göre az sayıdaki güçlü üretici müzik endüstrisinin ve pazarının nasıl yönetilmesi gerektiğine karar vermektedir. Böyle bir pazarda Adorno'nun kuramına göre dinleyici, dinlemek istediği müziği aslında kendisi

seçmez. Piyasaya sürülmüş olan kapitalist düzenin desteklemiş olduğu ve öne sürdüğü ürünler içerisinde kendisine uygun olanı seçer.

Adorno'nun söylemlerine göre müzik endüstrisi pazarında herkes için uygun bir ürünün var olduğu, kişilerin dinlemiş oldukları ve talep ettikleri müzik türlerinin, aslında onların sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, eğitim ve yaşam biçimleri ile paralellik gösterdiği sonuçlarına varılmıştır.

KAYNAKÇA

- A.G. Mitchell, W.V. Blomster, T. (2004), *Philosophy of Modern Music*, New York: Continuum Press.
- Adorno, T.W. (2014). *Kültür Endüstrisi; Kültür Yönetimi*, (Çev: Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Adorno, T.W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar*. Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Adorno, Theodor. W. (2008). *Lectures on Negative Dialectics: Fragments of a Lecture Course 1965/1966*. Cambridge: Polity Press.
- Adorno, Theodor.W. (2009). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, Çev. Nihat Ünler, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Adorno, Theodor.W. (2016).*Negatif Diyalektik*. çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, İstanbul.
- Adorno, Theodor W. (2005). “Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken”, Çev. Bülent O. Doğan, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Adorno, Theodor W. (1989), *Introduction To The Sociology Of Music*, Çev: E.B. Asthon, Continuum Publishing, New York.
- Adorno, Theodor W. (2004). *Edebiyat Yazıları*, Çev. S. Yücesoy-O. Koçak, Metis yay., İstanbul.
- Adorno, Theodor W. (2014). *Kültür Endüstrisi*, Çev. Mustaf Tüzel vd., İletişim yay., İstanbul.
- Akay, A. (2002). *Kapitalizm ve Kültür*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akbaş, D.N. (2016). *Kültür Endüstrisi Bağlamında Mevlana’nın Yeniden Üretimi*. Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aktan, C. C (2007). “Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür”, *Pazarlama ve İletişim*

- Aktan, C. C. (2007).“Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür”, Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, Cilt 6, Sayı 20,.(H. Tutar ile birlikte).
- Alemdar K., Erdoğan İ. (1994). Popüler Kültür ve İletişim, İstanbul: Ümit Yayınları
- Alver, K. Doğan, N. (2007). Kültür Sosyolojisi. Ankara.
- Artun, E. (2000). “Halk Kültürü ve Folklorun Türk Kültüründeki Yerine Kültürel Değişim ve Gelişim Açısından Bakış” Adana Halk Kültürü Araştırmaları 1, Adana, Epsilon Ofset.
- Atiker, E. (1998). Modernizm ve Kitle Toplumu. Vadi, Ankara.
- Ayas, G. (2015). *Müzik Sosyolojisi Sorunlar- Yaklaşımlar- Tartışmalar*, İstanbul: , Doğu Kitabevi Sosyologca Kitapları Dizisi-57.
- Aydın, S. (2003). “Kültürlenme”, Antropoloji S zl Ğ iinde, Haz. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.
- Aytimur, R. G. (2019). Theodor Adorno Ve Walter Benjamin’de Sanat Eserinin Doğası Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Sistematik Felsefe Ve Mantık) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Ankara.
- Aytimur, R. G.(2017), Müzik EĞitiminde Sistematik Düşüncenin ve Felsefi Yaklaşımların Müzik EĞitimi Anabilim Dallarındaki  Ğrenciler Düzeyinde İncelenmesi (Gazi  niversitesi  rneği), Doktora Tezi, Ankara.
- Bakcan, F. (2019). Popüler Kültür Ekseninde Popüler Müzik Ve Sosyal Medyanın Müzik  zerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barnard, M. (2002). Sanat, Tasarım ve G rsel Kültür. ev. Güliz Korkmaz. Ütopya, İstanbul.
- Bauman, Z. (2005), Bireyselleşmiş Toplum, (ev. Yavuz Alogan). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Bekalp, B. (2019). Frankfurt Okulu’nun Temel Eleştiri ve Amaçları. Sosyal Bilimler Metinleri Sayı: 01 Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Best, S. Kellner, D. (1998). Postmodern Teori-Eleştirel Soruşturmalar (ev. M. Küçük), Ayrıntı, İstanbul.

- Bilginer, A. (2008). Tüketim Kültürü, Medya ve Meta Estetik Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Bilir, O. (2007). “Eleştirel Kuram Ve Türk Düşüncesi” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Blomster, W.V. (2006), “Müzik Sosyolojisi: Adorno Ve Ötesi”, Frankfurt Okulu, Der: H. Emre Bağce, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.
- Bostancı, N.(2002). Toplum ve Kültür, Sosyolojiye Giriş. Der: İhsan Sezal, Martı Yay., Ankara.
- Bottomore, T. (1997). Frankfurt Okulu (Ç. A Çiğdem) Vadi, Ankara.
- Bottomore, T. (2013). Frankfurt Okulu ve Eleştirisi, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, T. (2016). Frankfurt okulu ve eleştirisi. İstanbul: Say Yayınları.
- Bozkurt, N. (1998). 20. Yüzyıl Düşünce Akımları. Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, V. (2005). Değişen Dünyada Sosyoloji. Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Bronner, S. J. (2006). Material Culture. Encyclopedia of American Folklife. Ed. Simon Bronner, New York: M.E. Sharpe, Inc. :748-754.
- Bulut, R. (2016). Thedor W. Adorno’da Kültür Endüstrisi, Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü, Bitirme Çalışması, İstanbul.
- Bumin, T. (2003). Tartışılan Modernlik. İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). Deneysel desenler: Öntest-sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi. Ankara: Pegem A.
- Cevizci, A, (2005). “Adorno” Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cllinicos, A. (2004). Toplum Kuramı Tarihsel Bakış.Çev; Yasemin Tezgiden, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Connerton, P. (1976), ‘Introduction’, Connerton, P. (Ed.), Critical Sociology: Selected Readings içinde, Penguin Books.
- Çağan, K. (2003). Popüler Kültür ve Sanat, Altinküre yayınları, Ankara.

- Çam, Şerife (2008). Medya Çalışmalarında İdeoloji. De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Çavdarıcı, M. (2002). Türkiye’de Sosyal Değerlerin Aşınması Ve Kültür Sömürgeciliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Çiçekdağı, C. (1999). Horkheimer ve Adorno Bağlamında Eleştirel Teori. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Çiğdem, A. (1992). Akıl ve Toplumun Özgürleşimi-Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma, Vadi Yayınları İstanbul.
- Dellaloğlu, B. F. (2005). “Bir Giriş: Adorno Yüz Yaşında”, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demir, S. A. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu Ve Pozitivizm Eleştirisi, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi.
- Durdu, Z. (2002). Frankfurt Okulu ve Türk Sosyolojisinde Eleştiri, Yüksek Lisans Tezi, s.58, Muğla.
- Eliot, T. (1962). Notes Towards the Definition of Culture. London: Faber
- Erdoğan, İ. Alemdar, K. (2005). Popüler Kültür ve İletişim. Pozitif Matbaacılık, İzmir.
- Erdoğan, İ. (2004). “Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı: 5.
- Ergün, D. (2018). Frankfurt Okulu ve Aydınlanma Eleştirisi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) – Cilt/Volume 1, Sayı/1. İstanbul.
- Erkal, M. (1993). Sosyoloji (Toplumbilimi). Der Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, F. (1993). Davranış Bilimleri, Maveria Yayınları, Erzurum.
- Erol, A. (2009). Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul.
- Ersöz, A.G. (2002). Popüler Kültür Ürünlerinden Müzik Videolarının Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkileri. Aile ve Toplum Yıl: 5 Cilt: 2 Sayı: 5 Nisan-Haziran.

- Ertürk Akay, S. (2010). Kültürel Coğrafya: İnsankültür-Mekân Coğrafya Lisans Programı, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Esgin, A. (2014). *Sosyolojik Soruşturmalar Gündelik Olanın Analizinden Kesitler*, Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Gans, H. J. (2005). Popüler Kültür ve Yüksek Kültür. Çev. E. Onaran İncirlioğlu, YKY, İstanbul.
- Gans, H. J. (2014). Popüler Kültür ve Yüksek Kültür. (E. O. İncirlioğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Geuss, R. (2003). “Eleştirel Teori Habermas Ve Frankfurt Okulu”, Çev: Ferda Keskin, Ayrıntı, İstanbul.
- Glassie, H. (1999). *Material Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gök, E. (2019). Frankfurt Okulu Ve Sanat İlişkisi Frankfurt Okulu’nda Sanatın Anlamı Üzerine Bir Deneme. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Gökalp, Z. (1994). 3 Aylık Kültür Dergisi. Sayı-72 Mart, San Matbaası, Ankara.
- Gökberk, M. (1996). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gregor, C. Mc. (1990). *Pop Kültür Oluyor*, Çev. G. Özferendeci, Logos Yayıncılık, İstanbul.
- Günay, E. (1999). *Müzik Sosyolojisi*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Günay, G. (2009). *Kültür Endüstrisi ve Türkiye’ye Yansımaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı Ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güven, U. Z. ve Ergur, A. (2014). *Dünyada ve Türkiye’de müzik sosyolojisinin yeri ve gelişimi*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 29. Sayı, 2014/2, s.1-19
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Yayınları, 7. Basım, İstanbul.
- Güzeloğlu, T. (2021). Eleştirel Teori ve Pozitivizm Eleştirisi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1); 95-102, Manisa.

- Hofstede, G. (2001). "Culture's Consequences: International Differences In Work Related Values", Sage Publications, Newbury Park, 1980&1984&2001.
- Hofstede, G. Bond, M. H. (1988). "The Confucius Connection: From Cultural Roots To Economic Growth", Organizational Dynamics, 16/4, 4-21.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği I. (Çev. N. ÜlnerE.Ö. Karadoğan). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Horkheimer, M. (2005). Metafiziğe En Son Saldırı. Geleneksel ve Eleştirel Kuram. (Çev. Msustafa Tüzel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Horkheimer, M. (2012). Geleneksel ve Eleştirel Kuram, Çev.: M. Tazel, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Horkheimer, M. (2014), "Toplum Felsefesinin Mevcut Durumu ve Bir Toplumsal Araştırma Enstitüsünün Görevleri", Felsefelogos: Eleştirel Teori, (S. Öztekin, Çev.), İstanbul. Fesatoder Yayınları, (53), 7- 17.
- Horkheimer, M. (2016). Akıl Tutulması, Çeviren: Orhan Koçak, İmetis Yayınları, İstanbul.
- Hoult, T. F. ed. (1969). Dictionary of Modern Sociology. Totowa, New Jersey, United States.
- Işıktaş, B.(2017). Müzik Sosyolojisi [Sosyomüzikoloji] Evreninde Tarihsel Perspektifler ve Georg Simmel. Sosyoloji Dergisi 38(1): 31–65. İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Jarry, D. & J. Jary, (1991). The Harper Collins Dictionary of Sociology.
- Jay, M. (1989). Diyalektik İmgelem, Çev.: Ü. Oskay, Ara Yay., 1. Baskı, s. 31, İstanbul.
- Jay, M. (2001). Adorno. Çev. Ünsal Oskay, Der Yayınevi, İstanbul.
- Kaplan, A. (2013). Kültürel Müzikoloji. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Karaburun Doğan, D. (2019). Hatay Ortodoks Müzik Kültürü. Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Kavurgacı, Ş. Selvitopu, A. (2019). Frankfurt Okulu Bağlamında Eleştirel Teori Ve Eğitim Karamanoğlu Mehmetbey Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi Aralık, Cilt 1, Sayı 2.
- Kazmaz, S. (2001a). “Halk Kültürüne Toplu Bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler”. Erdem Halk Kültürü Özel Sayısı II. XIII/38: 295-325.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 170- 189 SAYI: Siirt Üniversitesi.
- Kızıılçelik, S. (2000). Frankfurt Okulu, Anı Yay., Ankara.
- Kızıılçelik, S. (2013). Frankfurt Okulu, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Koçak, O. (2013). “Akıl Tutulması”, “Horkheimer ve Frankfurt Okulu, Çeviri: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul.
- Koyuncu, O. (2009). “Bireyci Ve Toplulukçu Kültürün Yönetim Üzerine Etkileri: Yönetici Adayları Üzerinde Bir Araştırma” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kömürcü, İ. (2019). Estetik ve Eleştiri Bağlamında Adorno ve Müzik. Gece Akademi, Ankara.
- Krogh, T. (1999). Frankfurt Okulunun Kültür Analizi. Medya İktidar İdeoloji, (Der: Mehmet Küçük), Ankara.
- Kulak, Ö. (2016). Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Doktora Tezi Ankara.
- Kültürü Dergisi, Cilt 6, Sayı 20. (H. Tutar ile birlikte)
- Larain, J.(1995). İdeoloji ve Kültürel Kimlik, (Çev. N. Nur Domaniç), İstanbul: Sarmal.
- Limon, B. (2012). Kültürel Değişim Sürecinde Popüler Kültür Ve Kitsch Kavramı. İdil, Cilt 1, Sayı 3 / Volume 1, Number 3. Littlefield, Adams & Co.
- Macdonald, D. (1994). A Theory of Mass Culture. Cultural Theory and Popular Culture A Reader. Ed. J. Storey. Hertfordshire: A Division of Simon & Schuster International Group.

- Malinowski, B. (1992). Bilimsel Bir Kültür Teorisi. (S. Özkal, Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Mashlall, G. (1998). Sosyoloji Sözlüğü, Çev. O. Akınhay-D. Kömürcü, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.
- Mutlu, E. (2005). Popüler Kültür ve Medya. Ütopya Yayınları, Ankara.
- Negus, K. (1996). Popular Music in Theory. Wesleyan University Press, London.
- Odabaş, U. K. (2018). Frankfurt Okulu Ya Da Eleştirel Teori Üzerine. Dört Öge, 14, 211-233. [Http://Dergipark.Gov.Tr/Dortoge](http://Dergipark.Gov.Tr/Dortoge).
- Oğuz, S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. JFL Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters Cilt/Volume 28 Sayı/Number 2 (Aralık/December).
- Oktay, A. (1996). Türkiye’de Popüler Kültür. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ü.(1982), Müzik ve Yabancılaşma. Dost Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V.(2017). Etnoloji Sözlüğü. BilgeSU Yayıncılık, Ankara.
- Özel, F. B. & Mumyalmaz, A. (2018). Max Horkheimer Ve Theodor W. Adorno’da Modern İnsan Ve Tüketim İdeolojisi. Akademik Hassasiyetler Dergisi,Cilt: 5, Sayı: 10, Yozgat.
- Vidal, M. (2019). *The Oxford handbook of Karl Marx*. New York, NY: Oxford University Press.
- Özel, F. B. & Mumyalmaz, A. (2018). Max Horkheimer Ve Theodor W. Adorno’da Modern İnsan Ve Tüketim İdeolojisi, Akademik Hassasiyetler Cilt:5 Sayı:10.
- Özensel, E. (2011). “Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür”, Kültür Sosyolojisi içinde, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, Hece yayınları, Ankara.
- Öztürk, A. T. (2020). Sosyolojide müzik: Frankfurt okulu, Adorno ve kültür endüstrisi. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 26(45), 527-534.
- Paddison, M.(1997), Adorno, Modernism and Mass Culture, London: Kahn & Averill Press.
- Sağır, A. Öztürk, B. (2015). Sosyolojik Bağlamda Müzik ve Kimlik: Karabük Üniversitesi Örneği, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

- Sakallı, E. (2014). Türkçe Popüler Kültür. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/2, s. 307-317.
- Sarı, Ü. (2006). Kitle Kültürü Ve Popüler Kültür Bağlamında, Kitle İletişim Araçlarının Kitle Kültürüne Etkileri: Örnek Olarak Popstar Türkiye Yarışması. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sarıgül, F. (2019). Altınbaş. Popüler Kültür Nedir? Ne Değildir? Altınbaş Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Sarıtaş, S. (2019). “Halkbiliminde Maddi Kültüre Teorik ve Metodolojik Yaklaşımlar” Millî Folklor 122: 29-40.
- Say, A. (2003), Müzik Tarihi, (5. Baskı), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- Schiller, H. (1971). Mass communications and the American Empire. Boston: Beacon Press.
- Slater, P. (1998). Frankfurt Okulu. Çev.: A.Özden, Kabalcı Yay., 1. Baskı, s. 92, İstanbul.
- Solmaz, P. (2009). Popüler Kültürün “Müzik Eğitime Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1-7..
- Swingewood, A.(1996). Kitle Kültürü Efsanesi. (Çev. Aykut Kansu). Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.
- Şaylan, G. (2002). Postmodernizm. İmge Kitapevi, Ankara.
- Theodor w. Adorno (2002), Essays on Music, (S. H. Gillespie, Trans.), California: UCP.
- Theodor W. A. (2016). Negatif Diyalektik, Şeyda Öztürk (Çev.), İstanbul.
- Therborn, G, (2006). “Frankfurt Okulu”, Frankfurt Okulu, Çeviri: Emre Bağce, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

- Tomakin, E. Yeşilyurt, M. (2013). *Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğretim Çalışmalarının Meta Analizi: Türkiye Örneği. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty), Cilt:X,Sayı:I, 248-263*
<http://efdergi.yyu.edu.tr>.
- Tunalı, İ. (1989). Estetik. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Uğur, A. (1991) Keşfedilmemiş Kıta, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Ülger, E. H. (2009), Bir Müzik Felsefesi Olanağı Olarak Adorno'nun Estetik Kuramı, (Doktora Tezi).
- Vallace, A.R. Wolf, A. (2004). “Çağdaş Sosyoloji Kuramları”, Çev: Leyla Elburuz, M.Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir.
- West, D. (1998). Kıta Avrupası Felsefesine Giriş. (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma
- Wetkin, R. W. (2005), Adorno on Music, NewYork: Routledge Press.
- Williams, R. (1993). Kültür. (E. Başer, Çev.). Ankara: İletişim Yayınları. (Orijinali 1981’de yayımlanmıştır).
- Yaman Kurt, A. (2009). Adorno Ve Horkheimer’ın Kültür Endüstrisi Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yarar, A. (2001). Müziğe Sosyolojik Yaklaşım. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yaşat, C. D. (2008). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Adorno Estetiğinin Toplumsal Temelleri. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı Doktora Tezi, İstanbul.
- Yelken, R.(1999). Cemaatin Dönüşümü, Vadi yay, Ankara.
- Yıldırım, M.(2016). Adorno’da Bir Özdeşlik Ve Totalite Eleştirisi Olarak Negatif Diyalektik Kavramı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Yuvalı, A. (1996). “Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi”, E. . Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 211-217.
- Bayburtlu, A.S. (2017). Kültür, Etnomüzikoloji ve Müzikoloji İlişkisi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Büyükdüvenci, S. (1987). “Pragmatizm ve Eğitim” başlıklı inceleme A.  Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt no: 20, 1-2. Ankara.
- Bağceci, S.E. (2010). Tonal Armonide Akorların İşlevleri Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi G z- Cilt:9 Sayı:34 (178-195).
- Persichetti, V. (1987). Twentieth Century Harmony Creative Aspects and Practice, W.W. Norton Company, New York.